

SLOVENSKÁ REČ

časopis
pre výskum
slovenského jazyka
orgán
Jazykovedného ústavu
Ludovíta Štúra
Slovenskej akadémie
vied

HLAVNÝ REDAKTOR

František Kočiš

VÝKONNÁ REDAKTORKA

Anna Oravcová

REDAKČNÁ RADA

Ján Bosák, Ferdinand Buffa, Ladislav
Dvonč, Ján Findra, Juraj Furdík, Eugen
Jóna, Ján Kačala, František Kočiš, Jozef
Mistrič, Jozef Mlacek, Anna Orav-
cová, Štefan Peciar, Jozef Ružička

REDAKCIA

813 64 Bratislava, Nálepková 26

OBSAH

Na 65. výročie Veľkého októbra a 80. výročie vzniku ZSSR	257
J. Ružička, Trojčlenná vetná konštrukcia so slovesami existencie	261
D. Slančová, O morfológických prostriedkoch esejistického štýlu spisovnej slovenčiny	268
E. Tvrdón, Z dejín slovenskej frazeológie	280

DISKUSIE

J. Horecký, Priezviská typu <i>Gregor-Tajovský</i> zo semiotického hľadiska	268
A. Oravcová, Príslovkové určenie vyjadrené výrazom s prirovnávacou spojkou	288

SPRÁVY A POSUDKY

Štefan Peciar sedemdesiatročný. E. Jóna	299
Súpis prác Štefana Peciara za roky 1972–1981. L. Dvonč	302
Životné jubileum doc. Ľuba Kráľa. J. Sabol	308
Za docentom Jozefom Liškom. J. Sabol	309
Druhá konferencia mladých v JÚLŠ SAV. K. Ma- tějová	311
PAULINY, E.: Slovenská gramatika. G. Horák	313

ROZLIČNOSTI

<i>Drakov prieliv</i> . L. Dvonč	319
--	-----

SLOVENSKÁ REČ

ROČNÍK 47 — 1982
ČÍSLO 5

NA 65. VÝROČIE VEĽKÉHO OKTÓBRA A 60. VÝROČIE VZNIKU ZSSR

Na posledné dva mesiace tohto roka pripadajú dve výročia, ktoré majú pre socialistické krajiny, ale aj pre robotnícke a národnooslobodzovacie hnutie na celom svete nesmierny význam: 65. výročie Veľkej októbrovej socialistickej revolúcie a 60. výročie vzniku Zväzu sovietskych socialistických republík.

Veľká októbrová socialistická revolúcia po prvý raz a definitívne prelomila dovtedy vládnuú kapitalistickú sústavu a otvorila cestu mnohým národom Európy i celého sveta k socializmu. Najzávažnejším dôsledkom Veľkej októbrovej socialistickej revolúcie bolo nastolenie diktatúry proletariátu vo forme sovietskej moci. Nastolením diktatúry proletariátu boli položené aj základy nového štátu robotníkov a roľníkov nielen v Rusku, ale aj všade tam, kde v tom čase, no najmä neskôr dozrievali na to objektívne i subjektívne predpoklady. Veľká októbrová socialistická revolúcia mala už od svojho začiatku internacionálny charakter a túto svoju základnú črtu prehĺbila po piatich rokoch od svojho vzplanutia vznikom Zväzu sovietskych socialistických republík. Nie je tu potrebné uvádzať základné historické údaje ani vyratúvať chronológiu všetkých udalostí, ktoré mali rozhodujúci vplyv na ďalšie rozvíjanie a uplatňovanie ideí Veľkého októbra, ako aj na ďalšie osudy mladého sovietskeho štátu. Stačí konštatovať, že tento štát konštituovaný na diktatúre proletariátu bol schopný udržať, upevniť a po rokoch Veľkej vlasteneckej vojny v nebyvalom rozsahu rozvinúť sovietsku moc, dokončiť výstavbu novej, socialistickej spoločnosti a prehĺbiť výstavbu rozvinutej socialistickej spoločnosti. Táto grandiózna premena Ruska mala svoj pôvod a inšpiráciu vo Veľkej októbrovej socialistickej revolúcii. Na jej báze mohol mladý sovietsky štát rozvinúť tvorivé sily revolučného odhodlania všetkých národov a národností spojených jediným cieľom — vybudovať komunistickú spoločnosť.

Cesta, ktorou sa uberal Sovietsky zväz po Veľkej októbrovej revolúcii, bola nová a namáhavá, charakterizovali ju mnohé zložité vnútorné i von-

kajšie okolnosti, ale i napriek tomu možno ju charakterizovať troma základnými smerovaniami: industrializácia, kolektivizácia a kultúrna revolúcia. Z hľadiska jazykovedy ako jednej zo spoločenských vied prichodí nám pri týchto dvoch výročiach bližšie si všimnúť to tretie smerovanie — kultúrnu revolúciu, ktorá nielenže odstraňovala negramotnosť, ale umožnila rýchly rast vzdelanosti ľudu a rast sovietskej internacionálnej kultúry, rozvoj vedy vrátane rozvoja sovietskej jazykovedy.

Pri utváraní sovietskej jazykovedy najzávažnejším problémom boli otázky metodológie a metódy. Na začiatku 20. rokov sa v sovietskej jazykovede uplatňovali pracovné postupy a metódy moskovskej a kazanskej školy. Poprední predstavitelia týchto škôl (Šachmatov, Ščerba, Ušakov, Seliščev, Bogorodickij a i.) pokračovali v jazykovednej práci aj v novom sovietskom štáte. Vo svojej práci sa opierali o historicko-porovnávaciu metódu. Popri tejto metóde výskumu sa začali objavovať pokusy utvoriť základy marxistickej jazykovedy. Teoretickou oporou tu zaiste mohli byť aj úvahy klasikov marxizmu-leninizmu o jazyku, ale ich zdôrazňovanie komunikatívneho a gnozeologického aspektu jazyka sa pre nedostačujúcu ujasnenosť metodológie takmer neuplatňovalo. Postupne sa v sovietskej jazykovede vyhranili dva prúdy: škola akad. N. J. Marra, ktorá sa zameriavala na výskum glottoгонických problémov a pokúšala sa ich riešiť na základe sociologických schém pomocou štvorelementovej analýzy a štadiálnych transformácií jazyka, a škola, ktorá neprijímala Marrovu teóriu jazyka, ale na druhej strane nemala nijaké výrazné metodologické východiská. Prijímala sčasti tradície ruských jazykovedných škôl, sčasti tézy F. de Saussura. Samostatnú pozíciu tu zaujímal akad. Ščerba, ktorého bohatú vedeckú tvorbu a originálne jazykovedné myslenie možno označovať takmer za samostatnú jazykovednú školu. V 30. a 40. rokoch marrizmus nadobudol realistickejšie kontúry v prácach I. I. Meščaninova. Jeho jazykovedná teória ako celok sa označovala ako nová teória jazyka.

Ani marrizmus, ani nová teória jazyka nezaujali v sovietskej jazykovede vedúce postavenie, pretože ich metodologická neujasnenosť a neaplikovateľnosť vo výskume jazyka boli očividné.

Na začiatku 50. rokov sa v sovietskej jazykovede začala kvalitatívne nová etapa rozvoja. Diskusia o jazyku a jazykovede, ktorú na stránkach Pravdy otvoril prof. A. S. Čikobava, podstatne ujasnila a usmernila orientáciu sovietskych jazykovedcov. V diskusii bola odhalená a zavrhnutá vulgarizátorská teória N. J. Marra, a hoci v jazykovede na istý čas opäť nadobudla prevahu historicko-porovnávacia metóda, bolo zrejmé, že sovietski jazykovedci sa budú usilovať na základe marxistickej filozofie a metodológie rozpracovať a prehĺbiť doterajší jazykovedný výskum i jazykovedné myslenie. V Sovietskom zväze boli postupne usporiadané ďalšie diskusie o otázkach ja-

zykovedy. Z nich najmä dve — diskusia o otázkach štrukturalizmu v časopise *Voprosy jazykoznanija* (v 50. a 60. rokoch) a vedecká konferencia o teoretických otázkach jazykovedy v roku 1974 — vyvolali záujem jazykovedcov o systémové chápanie jazyka a jeho štruktúrnu analýzu, o funkčnú lingvistiku, ktorá mala istú oporu už v ruskej jazykovede, prehlbil sa a zintenzívil dialektickomaterialistický prístup k systémovému a štruktúrnemu chápaniu jazyka, začala sa prijímať a vysvetľovať substančná povaha jazyka atď. Vedecká konferencia z r. 1974 významne prispela k riešeniu základných metodologických otázok, k objasneniu vzťahu konkrétneho pracovného postupu, metódy a metodológie, k objasneniu vzťahu špecifických jazykovedných výskumných metód a dialektickej metódy ako všeobecnej metodológie založenej na marxisticko-leninskej filozofii. Na tejto konferencii sa všeobecne konštatovalo, že problém nie je v tom, či majú alebo nemajú existovať špeciálne výskumné metódy v jazykovede, ale v tom, či tieto špecifické metódy ako súhrn alebo systém pracovných postupov sú v súlade s marxistickou filozofiou a či pomáhajú rozvíjať marxistickú metodológiu v jej základe: vo vysvetľovaní sociálnej podstaty a vzťahu jazyka a myslenia.

V sovietskej jazykovede sa teda v priebehu 50. a 60. rokov ujasnili základné metodologické otázky. Vo vede o jazyku sa začali uplatňovať metodologické princípy spočívajúce na všeobecných zákonitostiach dialektického materializmu a rozličné postupy vedeckého výskumu, ktoré sa ukazovali ako adekvátne pri riešení konkrétnych jazykových otázok. Tak sa organicky spojil výskum všeobecných jazykových kategórií, výskum jazyka a myslenia, výskum vzťahu jazyka a spoločnosti, znakovej podstaty jazyka, ontologickej a gnozeologickej stránky jazyka atď. s výskumom jazykových jednotiek fonetiky, fonológie, lexikológie, lexikografie, etymológie, morfológie a syntaxe, štylistiky a iných špecifických jazykovedných disciplín. V sovietskej jazykovede začali postupne vznikať diela, ktoré obsiahli a predstavili výskum ruského jazyka v celej jeho šírke. Zásluhou úzkych kontaktov sovietskej a československej jazykovedy sme mohli a môžeme z tejto bohatej produkcie sovietskych jazykovedcov v plnej miere čerpať a mnohé poznatky plodne aplikovať i vo výskume nášho národného jazyka.

Pustili by sme sa do veľmi náročnej úlohy, keby sme chceli čo i len v skratke uviesť, ktoré práce a štúdie sovietskych jazykovedcov ovplyvnili smer výskumu nášho národného jazyka. Nie je to však ani potrebné. V knižniciach našich akademických i vysokoškolských výskumných pracovníkov, ako aj v knižniciach slovenských jazykovedcov sú bohato zastúpené sovietske jazykovedné publikácie. Stali sa nenahraditeľným študijným prameňom, východiskom i vzorom pre lingvistickú prácu tak v okruhu všeobecnej jazykovedy, ako aj v oblasti výskumu slovnej zásoby a gramatickej

stavby nášho jazyka. Publikácie sovietskych jazykovedcov nám v ruskom jazyku sprístupňujú aj výsledky výskumov slavistickej a svetovej lingvistiky. Súčasná sovietska jazykoveda názorne predstavuje dialektické spojenie národnej a internacionálnej lingvistickej vedy. V jej výkladoch udivuje aj široký historický záber problematiky, ktorý pomáha lepšie analyzovať a pochopiť súčasný stav jazyka a jeho vývoj. Jej výklad jazykových kategórií je naozaj lingvistický, lebo vyplýva zo systému a štruktúry jazyka, a je objektivizovaný aj tým, že sa v ňom používa zrozumiteľná lingvistická terminológia. V monografiách i kolektívnych prácach súčasných sovietskych lingvistov nachádzame triezvy a uváženy, ale aj nekompromisný postoj k výkladom jazyka, ktoré produkuje súčasná buržoázna jazykoveda. Na svetových jazykovedných fórach sú sovietski jazykovedci rovnocennými partnermi najlepším svetovým lingvistom tak v samostatnom teoretickom výklade jazyka, ako aj v diskusných stretnutiach. Na vedeckých konferenciách, pracovných zasadaniach a poradách jazykovedcov zo socialistických krajín sovietski jazykovedci vždy imponovali a imponujú vysokou teoretickou pripravenosťou, cieľavedomosťou, triezvou diskusiou a objektívnym posúdením a rešpektovaním názoru iných.

Sovietska jazykoveda si postupne vydobyla v ZSSR nezastupiteľné postavenie v rade spoločenských vied i vied vôbec tým, že plní tie základné úlohy, ktoré sú z kultúrno-spoločenského hľadiska aktuálne a nevyhnutné. Plní si predovšetkým svoje úlohy v základnom teoretickom výskume všetkých zložiek národného jazyka zo synchronického zreteľa. Výsledky tohto výskumu tvorivo aplikuje na jazykové potreby celej sovietskej spoločnosti najmä v dvoch smeroch: 1. pomáha riešiť jazykové problémy sovietskej kultúrnej verejnosti vhodnými normatívnymi príručkami a pomôckami a aktívne pôsobí v oblasti jazykovej kultúry a výchovy, 2. aktívne sa zúčastňuje na zdokonaľovaní výchovno-vzdelávacieho procesu na školách všetkých stupňov vo vyučovaní tak materinského jazyka, ako aj cudzích jazykov. Možno teda konštatovať, že sovietska jazykoveda predstavuje taký vedecký a kultúrno-spoločenský potenciál, bez ktorého by rozvoj súčasnej sovietskej spoločnosti bol nemysliteľný.

Dnes, keď si celá naša spoločnosť pripomína dve významné výročia sovietskeho ľudu, aj redakcia časopisu Slovenská reč v mene všetkých slovenských jazykovedcov sa pripája k srdečným blahoželaniam a najlepším žičeniam všetkému sovietskemu ľudu. Sovietskej jazykovede, ako aj jej súčasným i budúcim tvorcom žela mnoho úspechov a tvorivých síl. Pri oslave týchto dvoch slávnych výročí si opäť a opäť uvedomujeme, že sústavná spolupráca so sovietskymi jazykovedcami a štúdium ich prác je tou najistejšou cestou, na ktorej aj naša slovenská jazykoveda bude dosahovať stále vyšší stupeň svojho rozvoja.

TROJČLENNÁ VETNÁ KONŠTRUKCIA SO SLOVESAMI EXISTENCIE

1. Veľmi zložitým a pritom v syntaktickom systéme slovenčiny dôležitým javom je dvojica komplementárnych trojčlenných konštrukcií, ktoré majú zreteľný modálny význam možnosti, hoci sa v nich tento modálny obsah osobitným lexikálnym alebo morfológickým výrazivom nevyjadruje. Prvým členom týchto konštrukcií je sloveso *mať*, resp. sloveso *byť*, druhým členom je príslušný tvar zámena *kto* alebo *čo*, resp. príslovkové zámeno *kde*, *kam*, *odkiaľ*, *kedy*, *ako*, *čo*, *prečo*; tretím členom je plnovýznamové sloveso v infinitíve; napr. *mal/bolo o kom/čom rozprávať*, *mal/bolo kde bývať*. Gramatickým jadrom týchto konštrukcií je spojenie slovesa *mať*, resp. *byť* a zámena, resp. príslovkového zámena: *mal koho/čo*, *mal kedy*; *bolo komu/čomu*, *bolo koho/čo*, *bolo odkiaľ* ...

Uvedené gramatické jadro konštrukcií má pevné poradie častí (zámeno je neprízvučné a umiestňuje sa ako enklitika) a nemôže sa z neho nič vynechať. To znamená, že sloveso v infinitíve (ako tretia časť konštrukcie) môže stáť za týmto gramatickým jadrom konštrukcie alebo pred ním, a to podľa potrieb aktuálneho členenia konkrétnej výpovede. Príklady na obidva varianty:

Šťastný, reku, človek, čo nestojí sám, ale má sa o koho oprieť. (Kukučín) — My sme boli doma všetci hudobníci. Aj keď sme nemali na čom hrať. (Šikula) — Keby som sa mala koho poradiť. (Hronský) — Teraz sa niet s kým podeliť, teraz musíte ... (Mináč) — Veritelia, sfaby sa boli sprisahali, začali vypovedávať úvery a Belanka dlhy splácať nemala z čoho. (Urban) — Ani poradiť sa nebolo s kým na našom dvore. (Hronský) — Spať sa nechce a ísť tiež nieto kam. (Čepčková) — Bože môj, vravel si, vari ani nadávať nebudem mať na koho? (Habaj)

Rovnako pozoruhodné sú prípady s elidovaným slovesom v infinitíve. Sú dosť časté:

Bol by sa rád pred niekým aj ospravedlnil, ale nebolo sa komu ... (Hronský) — Nebolo kde a nebolo na čom, ale aj ináč sa mi všetko komplikovalo. (Šikula) — Kristek pil a bol by pil toľko čo Hajnič, keby bol mal čo. (Jašík) — Väčšie dievčatá by azda aj šli, ale nemajú s kým. (Hečko) — Stolica si vydýchla, hoci vlastne nemala prečo. (Jégé) — Budem ti palacinky vypekať, alebo štrúdle — mám ti z čoho. (Timrava) — Omrvinky, omrvinky vezme so sebou a kam s tým pôjde? Nemá kam. (Habaj) — Vo Vlčindole sa kravy nepasú, nemajú sa kde. (Hečko)

V týchto vetách sa elipsa síce pociťuje ako aktuálna, ale zvyšujúca časť vetnej konštrukcie dosť často na identifikáciu celej konštrukcie. Z hľadiska funkčnej perspektívy sa vždy vynecháva východisko výpovede: zostávajúca časť vetnej konštrukcie predstavuje teda jadro výpovede.

Tesné spätie celej konštrukcie dokazuje postavenie enklitik (napríklad zvratného zámena *sa*, ktoré patrí k infinitívnemu slovesu, ale umiestňuje sa z rytmických dôvodov inde). Niekoľko príkladov:

Nuž bolo *sa* o čom na pohrebe rozprávať. (Hronský) — „A rodičia *sa* nemajú do toho čo starať,“ doplnila matka. (Čepčková) — Mnoho ráz nemáme vody, takže *sa* niet v čom umyť. (Kukučín) — Do prestávky *sa* prakticky nebolo na čo pozeráť. (Magda) — Roľník *sa* má stále čím nadchýnať... (Habaj) — Naozaj, ak to takto pôjde, nebudem vás mať čo učiť. (Šikula)

2. Táto trojčlenná vetná konštrukcia nebola u nás uspokojivo analyzovaná, hoci môžeme zaznačiť až tri pokusy o analýzu. Každý z nich donáša kladné výsledky v jednotlivostiach, ale na poznanie podstaty konštrukcie to nestačí. To isté platí aj o výklade Slovníka slovenského jazyka v rámci hesla slovesa *mať*.

Najprv treba uviesť základnú štúdiu M. Marsinovej (1956), ktorá *sa* na primeranom dokladovom materiáli pokúsila odkryť konštituujuce zložky konštrukcie so slovesom *mať*. Jej analýza však globálne nepresvedčuje, lebo *sa* v nej nevystihuje ani sémantická stavba celej konštrukcie, ani gramatický charakter zúčastnených prvkov. Na to poukázal Š. Ondruš (1957) v recenzii uvedenej štúdie. Ale ani jeho argumentácia nepresvedčuje v plnej miere. Rovnako je to aj s výkladom Morfológie slovenského jazyka (1966, s. 284), ktorý možno odcitovať v plnom znení: Trojčlenná konštrukcia skladajúca *sa* zo slovesa existencie, opytovacieho zámena a účelového infinitívu má význam dostatku, resp. nedostatku niečoho na realizovanie deja vyjadreného infinitívom (pád zámena závisí od väzby slovesa v infinitíve): *mám čo robiť, bolo kde spať, nemal komu rozkazovať, nebolo sa s kým rozprávať*. Na eliptickú povahu niektorých viet poukázal E. Pauliny (1981), ale rozoberanú trojčlennú konštrukciu neuvádza.

V ďalšom *sa* pokúsime naznačiť iné, úplnejšie riešenie celej problematiky. Toto riešenie opierame o bohatší a kompletnejší dokladový materiál než doterajšie pokusy. Je to potrebné, lebo ide o riešenie skutočne komplikovanej problematiky. Doterajšie gramatiky ju naznačujú veľmi stručne a neúplne.

Sloveso *mať*, resp. sloveso *byť* má v tejto vetnej konštrukcii význam existencie (v zápornom tvare aj neexistencie): táto existencia niečoho umožňuje realizáciu infinitívneho deja. Sloveso *mať* je objektové sloveso existencie a má vo význame aj prvok vlastnenia. Predmet existencie *sa* však priamo nevyjadruje (nepomenúva), iba *sa* naznačuje zámennou zložkou konštrukcie s istou lexikálno-gramatickou hodnotou. Zámenný prvok je spájacím článkom medzi dejovými (slovesnými) časťami konštrukcie. Tento zámenný prvok má všetky lexikálno-gramatické i morfológické znaky

vzťažných zámen, o čom som písal už dávnejšie (Ružička, 1962). V doterajšej diskusii sa osobitne poukázalo na to, že nielen po kladných, ale aj po záporných tvaroch slovesa *mať*, resp. slovesa *byť* sú vždy len kladné tvary zámen, napr.: *nebolo z čoho upiecť, nemali z čoho upiecť . . .*, čím sa okrem iného podčiarkuje aj funkčná samostatnosť zámenného prvku konštrukcie. Vzťažným slovom sa jednak akoby odkazom naznačuje kategoriálny ráz predmetu existencie (pomenovania osoby, veci alebo okolnosti) a jednak sa poukazuje na nekonkretizovaný aktant deja pomenovaného slovesom v infinitive. Tretia časť konštrukcie sa realizuje infinitívom plnovýznamového slovesa. V tejto tretej časti sa zreteľne pociťuje ako ustálená elipsa vypustenie modálneho výrazu (slovesa *môcť*, resp. príslovky *možno*). Je tu teda podobná elipsa ako v infinitívnych vetách typu *Keď to ani prišiel, ani prilátať*. (Urban) Vzťažný výraz má vždy tvar, ktorý závisí od intencie slovesa v infinitive, čo zasa vyplýva z toho, že sa vzťažným výrazom naznačuje neobsadený aktant deja. Tak chápeme rozdiely vo výstavbe viet *bolo/mal komu pomôcť, bolo/mal kedy pomôcť, bolo/mal vtedy komu pomôcť, bolo/mal mu kedy pomôcť*.

Pri opisovaní tejto trojčlennej vetnej konštrukcie môže poslúžiť ako triediace kritérium gramatická členitosť vety.

Gramatická členitosť analyzovaných vetných konštrukcií priamo súvisí s voľbou slovesa existencie v prvej časti konštrukcie. Ak sa tu použije sloveso *byť*, vznikne gramaticky jednočlenná veta: *Bolo/je/bude/bolo by // ne-bolo/niet/nebude/nebolo by komu povedať*. Agens deja vysloveného v tretej časti konštrukcie sa rozumie zo súvislosti, ale osobitným pomenovaním sa vo vete nevyslovuje, takže gramaticky jednočlenný charakter vety sa nenarúša ani tým, že sa použije osobné sloveso (v našom príklade sloveso *povedať*). Pri použití slovesa *mať* (na vyjadrenie existencie) vzniká gramaticky dvojčlenná veta, ak sloveso v tretej časti konštrukcie je osobné: *(ne)mal / (ne)má / (ne)bude mať / (ne)mal by komu povedať*. Ak sloveso v tretej časti konštrukcie je neosobné (podľa intencného typu *pršať* alebo typu *smädiť niekoho*), vznikne gramaticky jednočlenná veta: *(ne)malo / (ne)má / (ne)bude mať / (ne)malo by z čoho pršať, (ne)malo / (ne)má / (ne)bude mať / (ne)malo by tá čo smädiť*. Osobitne treba uviesť, ako sa na to už poukázalo v dávnejších rozboroch, aj ten typ dvojčlennej vety, v ktorom sa vzťažný prvok vyjadruje zámenom v nominatíve: *(ne)mal / (ne)má / (ne)bude mať / (ne)bol by mal kto pomôcť*, resp. *(ne)malo / (ne)má / (ne)bude mať / (ne)bolo by malo čo zhníť*. Najmä tu sa zreteľne prejavuje vzťažná funkcia zámena, keďže zámenom naznačený agens sa vzťahuje na obidva deje: *(ne)mal — kto — pomôcť, (ne)malo — čo — zhníť*.

Súhrnne sa o analyzovanej trojčlennej konštrukcii dá povedať, že je to modálna konštrukcia; v jej prvej časti sa pri existenciálnom slovese *byť/mať*

elidovalo pomenovanie predmetu existencie a v tretej časti sa elidovalo modálne slovo (možnosti); prvá elipsa je preklenutá anaforickou funkciou vzťažného výrazu, kým druhá elipsa zas modálnym zafarbením infinitívu (z pôvodného zloženého predikátu (*kto*) *mohol pomôcť*, (*čo*) *mohlo zhnúť*, resp. zo zloženého vetného základu (*komu*) *sa mohlo/bolo možno povedať*, (*z čoho*) *môže pršať*, (*prečo*) *môže ma smädiť* . . .).

Vyznačenie jednotlivých vetných členov podľa tradičnej školskej gramatiky však nie je jednoduché. Ale z toho nijako nevychodí, že sa tieto konštrukcie nedajú analyzovať (okrem určenia členitosti konštrukcie na jednočlenné a dvojčlenné: *bolo koho poslať* x *mala koho poslať*). Sloveso v infinitíve sa dá hodnotiť ako druhý predikát, resp. ako druhý fundament vety, lebo v hĺbkovej štruktúre je východiskom dvojvýpovedový kauzálny útvar (*bolo/mala* Δ + *možno poslať* Δ), z ktorého na povrchovej štruktúre vznikla po usúvzťažnení výpovedí a po elidovaní modálneho výrazu jednoduchá veta *bolo/mala koho poslať*. Tesným spojením častí gramatického jadra sa zoslabuje, až stiera dvojdielne chápanie týchto útvarov a zostáva len kauzálny nexus medzi dvoma dejmi. Tak potom sa infinitívom vyjadrený dej dá chápať ako dôsledok existencie istého faktu. Vzťažný výraz je gramaticky spojený s infinitívnym slovesom ako jeho gramatický objekt alebo adverbiálne (resp. ak je v nominatíve, ako agens deja – gramatický subjekt: *mal kto kosieť*, *malo čo horieť*).

3. V ďalšom preberieme dokladový materiál, a to roztriedený podľa uvedených gramatických kritérií. Najprv preberieme gramaticky jednočlenné vety a potom gramaticky dvojčlenné vety. Napokon poukážeme na okrajové prípady.

3.1. Jednočlenné vety vznikajú pri použití slovesa *byť*. Druhé sloveso v konštrukcii je vždy osobné. Prostredným členom konštrukcie je vzťažný výraz (zámeno alebo príslovkové zámeno). Príklady:

Nebolo o čom jednať. (Jašík) – Bolo si kde sadnúť, ale aj vedľa nej bolo voľné miesto. (Šikula) – Koník, ten si preberá nohami, a keď i virgne, je kde obsedieť, i lapíť sa za čo. (Rázus) – Nemá sily vstať a ujsť. A ani niet kam ujsť. (Chrobák) – Keď je veľa peňazí, niet za ne čo kúpiť. (Hečko) – Lebo teraz sa už bolo o čo báť. (Mináč) – Nedá sa nič robiť, vtedy bol futbal príťažlivejší a hlavne bolo sa na čo pozeráť. (Magda) – A nepočúval, lebo nebolo čo počúvať. (Jašík) – Nebolo by koho poslať proti nim. (Kukučín) – Nebolo kedy sedieť, to! (Jašík) – Otec skoro ani nespí, derie sa dňom-nocou a niet z čoho úroky platiť. (Rázus) – Ale keď niet čo robiť . . . – vykĺzla odkiaľsi tichá námietka. (F. Král) – Lebo vypíť u nás nebolo čo. (Ondrejov) – Stroje, prístroje a nástroje radšej len požičať, lebo keby ich aj bolo od koho kúpiť, niet čím zaplatiť. (F. Král) – Nebolo kedy im uniknúť. Hnali sa ani víchor. (Švantner) – No vtedy sa nebolo nad čím pozastaviť, lebo môj kredit bol pevný. (Zelinová) – Iba ku koncu, keď sa nazdáme, že niet už o čom vravieť, poznamenaná ako rektor . . . (Chrobák) – V dome s be-

laso-červenými obrovňávkami sú už také poriadky, že okrem detí niet už v ňom ani čo ukradnúť. (Hečko) — Potom, keď už niet čo rozkázať kravskej dievke, lebo už všetko vie... (Hečko) — Vidí: niet čo odpovedať. (Mináč) — A krm kúpiť niet ani za čo, a kde je trochu groša, niet kde. (Hečko) — Nieto už čo robiť, ani nepríde už nik. (Timrava) — Napokon, keď už niet čo zapísať, pýta sa zlatý na štempeľ. (Hečko) — Veru, Adamko, niet sa čím chváliť. (Urban) — Za starého bolo lepšie, aspoň jeť bolo čo. (Mináč) — A vždy bolo o čom hovoriť. (tlač) — Niet kedy uvažovať, lebo v Zelenej Míse sa na masťnej zemi zjavujú prvé pšeničné kríže. (Hečko) — A ani niet kam ujsť. (Chrobák) — Ale ostalo len pri myšlienke, pretože napísať nebolo kam. (Čepčeková) — Lenže niet kedy spomínať na staré hriechy. (Hečko) — Má náhlo. Niet kedy besedovať. (Hečko) — Peňazí nemáme, nieto skade ich vyhrabať. (Kukučín) — Brániť sa nemohli, myknúť nebolo kde a napokon... (Urban) — Nebolo ako pomôcť chudákovi. (tlač) — Nebolo prečo utiecť z boja. (tlač) — O desať minút je na lešení plné koryto vína, ba je aj do čoho zahryznúť. (Šikula)

3.2. Dvojčlenná vetná konštrukcia vzniká pri použití slovesa *mať*. Ako výnimku treba uviesť prípady, keď sa v tretej časti konštrukcie použije neosobné sloveso intencného typu *pršať* alebo intencného typu *smädiť niekoho*: tu vznikajú jednočlenné vety, ale ich výskyt je skutočne mimoriadne zriedkavý. Pravda, možné sú vety ako: *Napoludnie už by nemalo prečo mrznúť*. — *Vtedy nás ešte nemalo čo smädiť*.

Najčastejšie sa vyskytujú dvojčlenné vety so slovesom *mať*, ktoré majú v tretej časti konštrukcie osobné predmetové sloveso. Rekcia tohto slovesa je naznačená tvarom vzťažného zámena. Príklady:

Mamka nemá koho poslať, keď Maroša niet. (Rázus) — Bol som len pozrieť, či kone majú čo žrať. (Figuli) — Ale už má čo nalievať a pomaly mu začína pribúdať i hostí. (F. Kráľ) — Zajtra mi Jancsi nanosí z tohto kôrovia do šopy, nemáme čím kúriť. (Habaj) — A máš čím zaplatiť útratu? (Jašík) — Ani sa nemá na kom vyvršiť. (Timrava) — Pretože dievča nemá komu uviť z neho pierko. (Chrobák) — Skoro ani nemá komu povedať, že ide o ovocie obrovské... (Hečko) — Ciciaky by som kúpila, ale tu v Plavnici nemám od koho. (Jašík) — Ale bol tu sám, nemal koho nechať pri dverách. (Jašík) — Ona už má na koho myslieť, ku komu pripínať všetky nádeje... (Kukučín) — Furman nebude sa mať ani s kým pohovárať. (Jašík) — Keď nemajú za čo kúpiť, načo vás sem teda poslali? (Habaj)

Rovnako časté sú príklady, keď sa vzťažným slovom vyjadruje slabá rekcia infinitívneho slovesa. Ide o vyjadrenie okolností deja (príslovkového určenia), ako je čas, miesto, spôsob a príčina. Vzťažné slovo má príslovkový ráz, napríklad *kedy*, *dokedy*, *kde*, *odkiaľ*, *ako*, *čo*, *prečo*... Príklady:

I ten druhý, lebo ani ten inde nemal kde ísť. (Hronský) — Mám ja kde prichýliť pocestného. (Kukučín) — Tohto keby som mala kde dať, keď mi príde...

(Hečko) — Nemáš sa ani kde napiť, a kde by ešte utopiť sa! (Kukučín) — Zembal už nemal kam ísť. (Jašík) — Maroškov otec, tichý, pracovitý človek, nemá sa kedy s deťmi zapodievať. (Rázus) — Nemá teraz kedy byť človekom. (Hečko) — Nemáš ako utraťiť dlhú chvíľu. (F. Král) — Ale teraz už vlastne nemal som sa ani prečo náhlíť. (Figuli) — Ale hneď mu prišlo na um, že pred mŕtvicou nemá sa čo dvíhať žalúdok. (Jesenský) — Všetci traja sú už na pravde božej, už ma nemá čo omínať svedomie... (Zelinová) — Nuž a paholok nemá sa čo v robote pretrhnúť. (Hronský) — Pros-nepros, ale nemáš po čo k nám... (Tajovský) — Ach, bačovi mali od čoho šedivieť vlasy. (Švantner)

Niektoré príklady sú dosť zložité. Kontext však pomáha zisťovať konštitutívne zložky konštrukcie. Napríklad: *Nikdy však nikomu neprišlo na um, že ak chce človek lepšie hrať, musí cvičiť, musí mať kde a na čom cvičiť a musí veľa — veľa cvičiť.* (Šikula)

Pri použití slovesa *mať* treba osobitne vyčleniť dvojčlenné vety so vzťažným zámenom *kto*, čo v nominatíve, ako sme už na to poukázali vyššie. Príklady:

O poriadok sa nemá kto starať, lebo dôstojníci sa zamieňali, nuž vojaci využili príležitosť. (Švantner) — Nerečni! Nemá ňa kto počúvať. (Jašík) — Podávali si nervózne otázky, na ktoré nemal kto odpovedať. (Urban) — Hádám slepému mlynárovi nemal kto nachystať dreva, preto niektorú zimu vypomohol si strechou. (Švantner) — Ešte má kto počúvať Ivanovo hranie, ešte hudba obyvateľov nepohoršuje. (F. Král) — Ani sa nebude mať už kto zaňho pomodliť. (Jančová) — A smrti nemá kto prstom ukazovať, do koho zapať. (Hečko) — Ona by od rána do večera vravela, len by ju mal kto počúvať. (Timrava) — V tomto sklade by veru malo čo horieť. (tlač) — A malo v nej čo horieť, okrem iného skladoval tu majiteľ aj sudy s pohonnými hmotami pre svoj traktor. (Habaj)

4. Napokon treba uviesť osobitné prípady použitia analyzovaných viet.

Uvedené vety sa pri zmene intonácie stávajú zvolacími vetami, často s preneseným významom. Na bližšie určenie tohto sémantického posunu je potrebná širšia súvislosť. Najčastejšie preniká význam nevhodnosti realizácie deja. Príklady:

Mal si koho za nástupcu určiť — lepšieho nebolo, len Ondro Ončo? (Hečko) — Na takú chvíľu mal nás prečo volať! — pomyslel som si... (Jilemnický) — Mne nemáte čo rozkazovať! (Jašík) — Nemáš tu čo robiť, vieš?! (Mináč) — A vlastne... nemá tu ani čo pohľadávať. (Jašík) — Dievka moja, sudy dvíhať nie je robota a — hádam na Matúša nemáš sa čo držať. (Hronský) — Čo ti mal čo nosiť ruže! (Čepčková)

Niektoré vetné konštrukcie sa už priamo frazeologizovali, najmä tie so slovesom *hľadať*. Príklady:

Teraz tu nemáte čo hľadať, — znela jednoznačná odpoveď. (Urban) — Rozhodol som sa hneď odísť, lebo celým telom som pocítil, že už nemá čo hľadať medzi týmito skalnými obrami... (Jašík) — Nikde nepôjdeš, nemáš tam čo hľadať! (Chudoba)

5. Na záver nášho výkladu sa žiada analýza vetných konštrukcií, ktoré sa niekedy zaraďujú do analyzovaného okruhu, pravda, ako osobitný typ: *mal čo zápasíť, nevie čo povedať*. Sú to totiž tiež modálne konštrukcie, takisto trojčlenné, ale v podstate majú inú štruktúru než konštrukcia *mal čo robiť*.

a) V konštrukcii *mal čo robiť* (= mal možnosť robiť, mal robotu) ide o modálny význam možnosti, sloveso *mať* má význam existencie a slovo *čo* je vzťažné zámeno. A infinitív *robiť* je v kauzálnom vzťahu so slovesom *mať*. Sú to väčšinou záporné vety. Naproti tomu v konštrukcii *mal čo zápasíť* ide o modálne sloveso *mať* (= musieť) a slovo *čo* je vymedzovacie zámeno s významom „veľa, usilovne“ a pod. Sloveso v infinitíve tvorí s modálnym slovesom recipročnú syntagmu. Celkový význam je teda: „musel veľa zápasíť“. Sú to vždy kladné vety. Príklady:

V sobotu ráno mali príslušníci VB čo robiť s viacerými osobami, ktorým sa zapáčili cudzie motocykle. (tlač) — Tí majú ešte čo doháňať, školíť sa a cvičiť... (tlač) — Dora od Sikačky mala sa čo oháňať, aby ich nasýtila. (Hečko) — Bolo toho málo, lebo každý má sa dosť čo oháňať, aby svoje ratoval. (Tajovský) — Máme sa všetci traja čo oháňať. (tlač) — Ale Bolebrucha združeného, uverte mi, máme sa čo obávať všetci. (Hečko) — Má čo robiť so sebou, aby sa neobrátil a nebežal naspäť. (Hečko)

Niektoré prípady sú už značne frazeologizované, takže majú celkový význam posunutý. Príklady:

A majú čo robiť, aby sa nerozplakali. (Hečko) — Jurko má čo robiť, aby mu z očí nevystriekli slzy. (Hečko)

Tieto prípady typu *mal čo zápasíť* nepatria medzi vetné konštrukcie, ktoré vznikli dvojitou elipsou, resp. v ktorých sa pociťuje elipsa modálnej zložky. Sú to teda úplné konštrukcie s modálnym slovesom *mať* (s významom nevyhnutnosti či povinnosti) a s vymedzovacím zámenom *čo*, ktoré sa gramaticky nemení podľa rekcie slovesa v infinitíve.

b) V konštrukcii *nevie čo povedať* ide o podradovacie súvetie s predmetovou vetou *čo povedať*, v ktorej sa pociťuje elipsa modálneho výrazu povinnosti alebo nevyhnutnosti. Táto sémantická náplň výpovede je dôvodom, prečo tu odmietame takú analýzu ako pri východiskovom type našej úvahy *nemal čo povedať*. Príklady:

Marta s malou taštičkou, do ktorej nevie čo položiť. (Chrobák) — Každé jej slovo pára mu dušu na poly, a jednako jej nevie čo odpovedať. (Kukučín)

Literatúra

KOPEČNÝ, F.: Základy české skladby. 1. vyd. Praha, Státní pedagogické nakladatelství 1958. 335 s.

MARSINOVÁ, M.: Dve konštrukcie so slovesom *mať*. In: Jazykovedné štúdie. 1. Red. J. Ružička. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1956, s. 107–114.

Morfológia slovenského jazyka. Red. J. Ružička. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1966. 895 s.

MRÁZEK, R.: Kontrastivní charakteristika syntaktického systému současné spisovné slovenštiny a češtiny. *Slavica Slovaca*, 14, 1979, s. 3–22.

ONDRUŠ, Š. (rec.): Jazykovedné štúdie. 1. Spisovný jazyk. Red. J. Ružička. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1956. 308 s. In: *Slovenská reč*, 12, 1957, s. 128–137.

PAULINY, E.: Slovenská gramatika. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1981. 319 s.

RUŽIČKA, J.: Skladba neurčitku v slovenskom spisovnom jazyku. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1956. 188 s.

RUŽIČKA, J.: Vzťažná funkcia zámen. In: *Slavica Pragensia IV*. Red. B. Havránek. Praha, Státní pedagogické nakladatelství 1962, s. 215–219.

Slovník slovenského jazyka. Zv. 2. Red. Š. Peciar. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1960. 647 s.

ŠMILAUER, V.: Novočeská skladba. 2. vyd. Praha, Státní pedagogické nakladatelství 1966. 574 s.

ZIMEK, R.: Problematika spony v ruštině v porovnání s češtinou. Praha, Státní pedagogické nakladatelství 1963. 166 s.

Dana Slančová

O MORFOLOGICKÝCH PROSTRIEDKOCH ESEJISTICKÉHO ŠTÝLU SPISOVNEJ SLOVENČINY

Funkčné štýly spisovnej slovenčiny tvoria systém vnútorne diferencovaných, nie však ostro izolovaných prvkov. Medzi jednotlivými štýlmi existujú viacstupňové interferujúce pásma, ktoré sú sčasti obsadené prechodnými štýlmi. Jedným z takýchto prechodných štýlov je i esejistický štýl. Jeho miesto medzi náučným a umeleckým štýlom uznávajú viacerí autori (Havránek, 1963, pôv. 1932; Krístek, 1972; Miko, 1975). Iní zdôrazňujú aj jeho príbuznosť s publicistickým (Jedlička, 1970, 1973; Bagin, 1979), rečníckym a okrajovo i s hovorovým štýlom, resp. so všetkými spomenutými štýlmi (Mistriák, 1974). Štýlová komplexnosť esejistického štýlu, resp. eseje (o vzťahu eseje a esejistického štýlu porov. Mistriák, 1975; Slančová, 1981) spočíva najmä v napätí medzi vecnou, racionálnou, faktickou podstatou obsahu a obraznosťou formy, ktorá je iného druhu než napr. obraz-

nosť rečníckeho štýlu či niektorých žánrov publicistiky, i iného druhu než obraznosť umeleckého textu. Od prvých dvoch sa líši predovšetkým väčšou hĺbkou, nedosahuje však charakter obraznosti umeleckého štýlu, pretože je viazaná práve základnými vlastnosťami svojho obsahu.

Podoba jazykového štýlu je však daná predovšetkým súhrnom charakteristicky usporiadaných lexikálnych, morfológických a kompozičných prostriedkov.

V našich poznámkach sa zameriavame na analýzu morfológickej stránky esejistického štýlu v porovnaní s umeleckým, náučným, publicistickým a rečníckym štýlom. Pôjde nám najmä o vystopovanie niektorých základných tendencií výstavby eseje z hľadiska morfológie, najmä z hľadiska kvantitatívneho výskytu stylisticky relevantných lexikálno-gramatických (slovný druh) i čisto morfológických slovesných a menných kategórií. Nepokladáme naše údaje za absolútne, domnievame sa však, že ich platnosť možno prijať najmä v porovnaní s údajmi z ostatných štýlov. Ak berieme do úvahy iba štyri spomenuté štýlové oblasti spisovnej slovenčiny, neznamená to, že by sa do esejistického štýlu nemohli dostať aj prvky hovorového, resp. administratívneho štýlu. Tu však ide o iný druh medzištýlových vzťahov; ako celok sú tieto stylistické oblasti svojou podstatou esejistickému štýlu dosť vzdialené.

Naša analýza vychádza zo šiestich súborov približne po 10 000 slov.¹ Do jednotlivých súborov sme sa usilovali zaradiť približne rovnako veľké — okrem umeleckého štýlu — kompletne žánrové útvary z náučného, populárno-náučného, publicistického, rečníckeho, umeleckého a esejistického štýlu.² Aby sme čiastočne anulovali vplyv témy, pracovali sme s útvarmi

¹ Excerpovali sme tieto texty (číslo za názvom diela označuje počet slov): *esejistický štýl*: A. Matuska, Stúrovcí, 3 187 slov; V. Mináč, Povstanie, 2 414; M. Rúfus, Trpká chvála života, 2 476; Š. Žáry, Cestovateľ na pavúčej sline, 2 182; *náučný štýl*: A. Bagin, K vývinu slovenskej poviedky, 2 268; J. Horecký, Jazyk v období vedeckotechnického rozvoja, 963; O matematických metódach v jazykovede, 965; J. Sabol, Slovo a veta v poézii Ivana Krasku, 1 088; Teória komunikácie a výstavba spisovnej slovenčiny, 1 749; I. Sulík, Svetlá a tieň populárnej literatúry, 3 050; *populárno-náučný štýl*: Z. Matějček, O defoch a rodičovstve, 5 448; J. Mistrík, Kapitoly zo stylistiky, 2 099; A. Sirácky, Koncepcia vied o človeku, 2 217; *publicistický štýl*: P. Koyš, Skutočná tvár kontrarevolúcie, 1 458; Satira v socialistickej spoločnosti, 1 051; J. Podhradský, Šťastie, 4 015; J. Šimulčíková, Štafeta generácií, 1 504; J. Škamla, Leninov humanizmus, 1 735; *rečnícky štýl*: V. Biľak, S novým prístupom a odhodlaním, 2 092; G. Husák, Do budúcnosti hľadáme s dôverou a optimizmom, 1 315; Pevne kráčame na ceste budovania rozvinutej socialistickej spoločnosti, 1 732; J. Lenárt, Naše strany a národy kráčajú bok po boku s istotou za veľkými cieľmi, 1 257; Vytvorené budovateľské dielo nás naplňa hrdosťou, 1 753; L. Pezlár, Aktívny bojovník za ciele a vznešené ideály revolučného robotníckeho a komunistického hnutia, 2 066; *umelecký štýl*: V. Mináč, Zvony zvonja na deň, 2 281; A. Bednár, Hromový zub, 1 777; V. Šikula, Majstri, 2 763; F. Švantner, Kňaz, 1 542; L. Zúbek, Skrytý prameň, 2 308.

² J. Mistrík sa trochu „esejisticky“ stavia k štatistickému výskumu morfológie eseje dosť skepticky: „A takáto je morfológia — nestereotypná, neschematická, nevyspyta-

s blízkou spoločenskovednou problematikou. Jednotlivé štýly boli zastúpené žánrami, ktoré podľa nášho názoru stoja k eseji najbližšie: z náučného štýlu sme vybrali štúdiu, z populárno-náučného článok, z publicistického analytické žánre, z rečníckeho politickú reč, príležitostný a slávnostný prejav a z umeleckého vybrané monologické partie. Všetky texty mali viac-menej úvahový charakter. Pracovali sme najjednoduchšou štatistickou metódou aritmetického priemeru, z hľadiska stanoveného cieľa sa nám to zdá dostatočné.

1. Rozloženie slovných druhov. — Výrazným štylistickým ukazovateľom je rozloženie slovných druhov, najmä ak sa berie do úvahy zastúpenie všetkých slovných druhov. Charakteristické je tiež zastúpenie autosémantických a synsémantických slov; istým signálom je i pomerné zastúpenie substantív ako ukazovateľov pojmovej nasýtenosti i statickosti textu, podobne ako zastúpenie iných slovných druhov; na jednej strane adjektív (substantívnych príznačkov, ktoré detailnejšie diferencujú fakty objektívnej reality) a čísloviek, na druhej strane slovies (s ich príznačmi — adverbiami), dynamizujúcich a aktualizujúcich text. Dôležitým ukazovateľom je i frekvencia zámen, ktoré sú prostriedkom hovorovosti, situačnosti a situačnej zakotvenosti prejavu.

Pre rozloženie slovných druhov v eseji (tabuľka 1, graf 1, 2)³ je charakteristické, že údaje o výskyte jednotlivých slovných druhov nedosahujú ani v jednom prípade krajné hodnoty. Výskytom substantív sa esejistický štýl približuje k umeleckému štýlu, frekvenciou slovies stojí najbližšie k populárno-náučnému, resp. k publicistickému štýlu. Aj vzájomný pomer substantív a slovies poukazuje na blízkosť esejistického štýlu s populárno-náučným a publicistickým štýlom a na druhej strane vzdialenejším umeleckým štýlom (pomer substantív a slovies v umeleckom štýle je 1,1:1; v náučnom 3,1:1; v populárno-náučnom a v publicistickom 2,1:1; v rečníckom 2,9:1 a v esejistickom 1,7:1). Tieto hodnoty signalizujú čiastočnú pojmovú a terminologickú (vzhľadom na to, že termíny sú predovšetkým substantíva) nasýtenosť esejistického štýlu, vyplývajúcu zo samotnej podstaty eseje, ktorá sprostredkúva isté množstvo vecných poznatkov a zároveň poskytuje estetickú informáciu, čo je na percepciu veľmi náročné, a preto si nevyhnutne vyžaduje isté oslabenie pojmovej zomknutosti. Toto

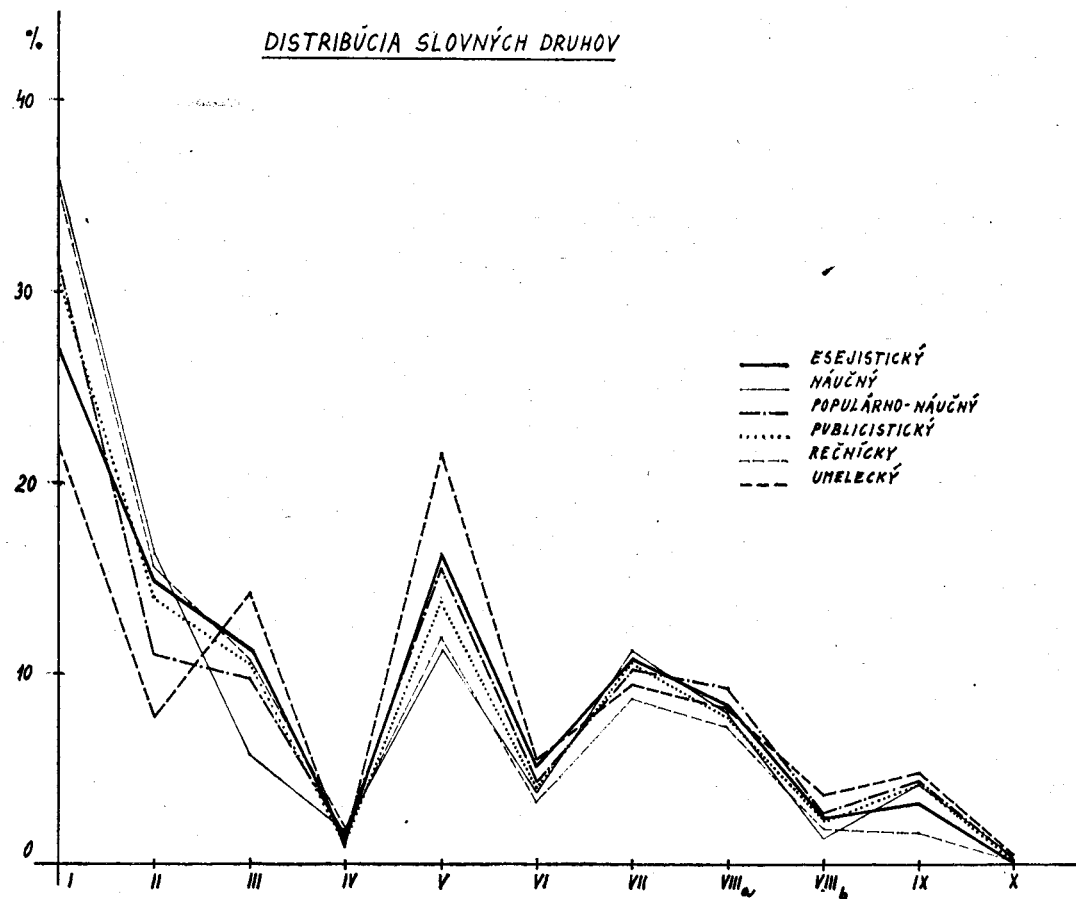
teIná. Nič nie je pre esej typické: ani slovesný čas, ani slovesná osoba, ani pád mena... Štatistika tu blúdi" (1975, s. 86–87). No na inom mieste (1974, najmä s. 328) predsa hodnotí a komentuje niektoré exaktné štatistické údaje, hlavne o výskyte pádu a slovesnej osoby.

³ Graf 2 predstavuje zastúpenie autosémantických slovných druhov podľa J. Mistríka. Autosémantické slovné druhy sú rozčlenené do troch skupín: a) substantíva, adjektíva, číslovky; b) zámená; c) slovesá, adverbia. Graf slúži ako výraznejší ukazovateľ hustoty textu (porovnaj Mistřík, 1977, s. 265).

Tabuľka 1

Štýl	Slovný druh (%)											
	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII _a	VIII _b	VIII	IX	X
esejistický	26,9	14,82	11,23	1,04	16,31	4,86	10,57	8,3	2,5	10,79	3,43	0,04
náučný	35,9	16,26	5,99	1,62	11,4	3,99	11,26	8,12	1,45	9,66	4,01	—
populárno-												
-náučný	31,12	12,01	9,72	1,21	15,09	4,24	10,11	9,21	2,6	11,81	4,69	—
publicistický	30,51	14,0	10,35	1,06	14,37	4,33	10,7	7,76	2,39	10,15	4,53	—
rečnícky	35,28	16,17	10,9	1,66	12,38	3,21	9,43	7,29	1,94	9,23	1,74	—
umelecký	24,22	7,94	14,16	0,65	21,31	5,19	9,5	8,47	3,64	12,11	4,95	0,07

I — podstatné meno, II — prídavné meno, III — zámeno, IV — číslovka, V — sloveso, VI — príslovka VII — predložka, VIII — spojka, VIII_a — priraďovacia spojka, VIII_b — podradovacia spojka, IX — citoslovce

zistenie podčiarkuje aj vzájomný pomer substantív a zámen: čím je vzdialenosť medzi frekvenčnými hodnotami podstatného mena a zámena väčšia, tým je väčšia i pojmová zomknutosť prejavu (Findra, 1970, s. 77–78). V umeleckom štýle je tento rozdiel približne 10 %, v náučnom 30 %, v populárno-náučnom 21 %, v publicistike 20 %, v rečníckom 24 % a v esejistickom 16 %.

Aj využitím čísloviek sa esejistický štýl približuje k publicistike (ide hlavne o uvádzanie dátumov, letopočtov, ale aj iných presných číselných údajov); zastúpením adjektív je esejistický štýl blízky rečníckemu i publicistickému štýlu.

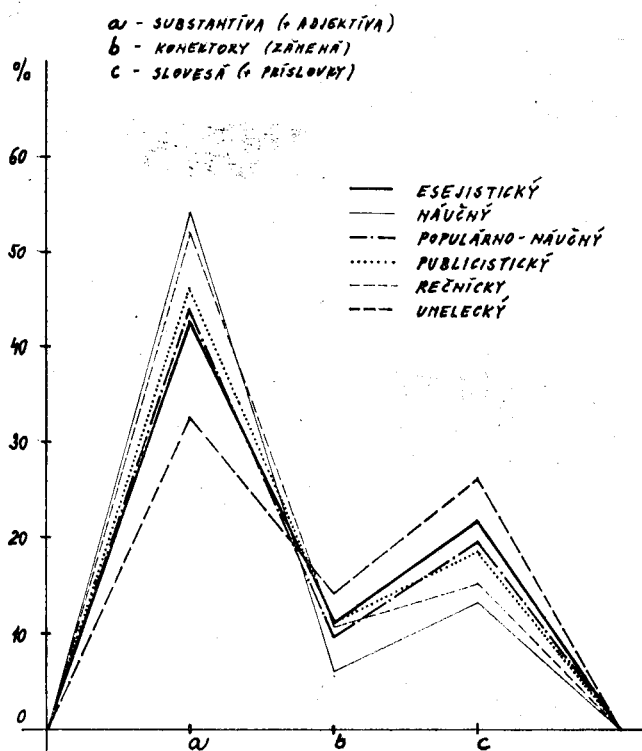
Zo synsémantických slovných druhov je stylisticky relevantný výskyt spojok (tu sú rozdiely v percentuálnom výskyte pomerne malé – dané údaje sa úzko viažu na celkovú syntaktickú charakteristiku), častíc a citoslovieč. Častice slúžia (popri iných prostriedkoch) na vyjadrenie subjektívneho postoja k obsahu textu. Preto v tých štýlových oblastiach, v ktorých sa autorský subjekt môže „angažovať“ výraznejšie, nie je zastúpenie tohto slovného druhu také preukazné (porovnaj esejistický a rečnícky štýl a ostatné vecné štýly, v ktorých častice slúžia aj na relativizáciu uvádzaných tvrdení). Zastúpenie citoslovieč je zanedbateľné, no stylisticky relevantná je už samotná existencia tohto výrazne expresívneho slovného druhu práve v umeleckom a esejistickom štýle.

2. Distribúcia pádov. – Gramatická kategória pádu odráža v najvšeobecnejšej rovine vzťahy medzi prvkami objektívnej reality, preto je spôsob využitia pádov výrazným stylistickým ukazovateľom. Charakteristické je využívanie všetkých pádov, osobitne nominatívu (N) a akuzatívu (A) ako najčastejšie používaných pádov prevažne v konverzačných a umeleckých textoch, genitívu (G) – pádu vyjadrujúceho vzťahy medzi vecami, ako i ostatných pádov: lokálu (L), inštrumentálu (I) a datívu (D), ktorých vyšší percentuálny výskyt poukazuje na zložitejší, obsahovo zhustenejší text (o stylistickej hodnote jednotlivých pádov porov. Miko, 1958, 1960; Mistrík, 1977).

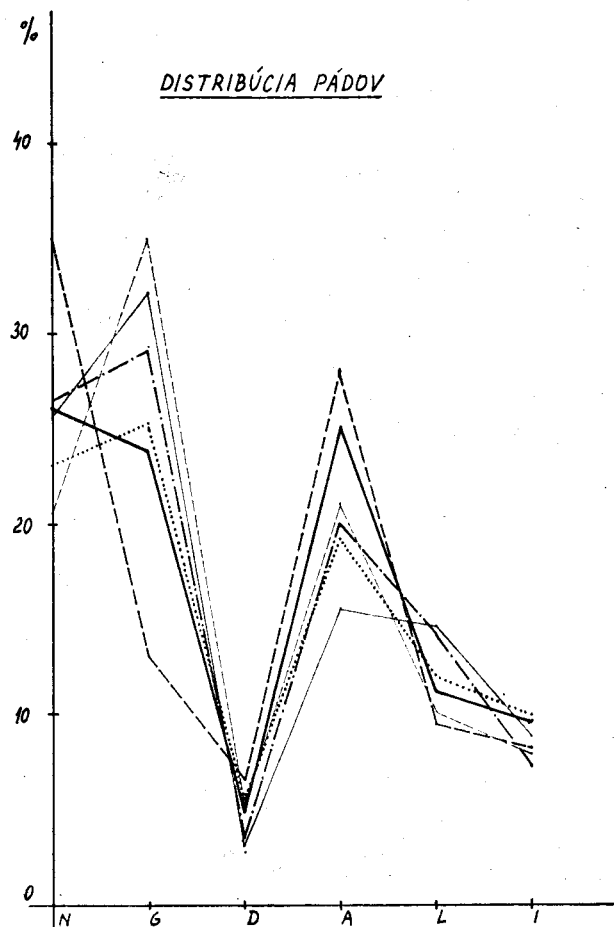
Celkové rozloženie pádov (tabuľka 2, graf 3) v esejistickom štýle (N, A, G, L, I, D) je v podstate také isté ako rozloženie pádov v slovenčine vôbec;⁴ väčšie je však zastúpenie I (pádu okolnostných významov, ktorý precizuje podávanú informáciu) na úkor D (pádu vzájomných vzťahov osôb), ktorý je príznačnejší pre dejové texty a konverzáciu (porov. Mistrík, 1977). Per-

⁴ Naše údaje sa čiastočne líšia od údajov J. Mistríka (1974, s. 327–328), ktorý uvádza poradie N, G, A, I, L, D s percentuálnym zastúpením N – 33 %, G – 21 %, A – 18 %, I – 12 %, L – 10 %, D – 6 %, ktoré ako absolútne hodnoty pokladáme za relevantnejšie, pretože sa pracovalo s väčším súborom slov (20 000), my sme sa však našou analýzou zamerali viac na porovnanie zistených hodnôt s ostatnými štýlmi.

DISTRIBÚCIA AUTOSÉMANTICKÝCH SLOVNÝCH DRUHOV

GRAF 3

Tabuľka 2

Štýl	Pád (%)					
	N	G	D	A	L	I
esejistický	26,22	23,67	4,8	24,87	11,2	9,24
náučný	25,87	32,22	3,45	15,46	14,4	8,6
populárno-náučný	26,45	29,16	3,45	19,95	14,06	7,29
publicistický	27,79	25,38	5,31	19,95	11,94	9,63
rečnícky	20,11	34,96	5,68	20,98	10,0	8,28
umelecký	34,96	13,23	6,07	27,99	9,65	8,1

centuálne zastúpenie N je také ako v náučnom (populárno-náučnom) štýle. Podčiarkuje vecný, faktový základ eseje, ktorý však nie je podávaný v takej zhustenej, koncentrovanej podobe ako v náučnom štýle (porov. zastúpenie G – najmenšie z vecných štýlov – a predložkových pádov L a I, ktoré sa svojou prítomnosťou bližšie analytickým žánrom publicistického štýlu). Vecnosť naznačuje i pomerne nízky výskyt D medzi náučným a publicistickým štýlom. Výrazne najbližšie umeleckému štýlu je zastúpenie A, čo je pochopteľné i vzhľadom na percentuálny výskyt slovíes v esejistickom texte.

Distribúcia pádov teda naznačuje tendenciu esejistického štýlu zachovať si svoju príslušnosť k odbornému spôsobu vyjadrovania, hoci pojmová koncentrácia charakteristická pre náučný štýl je pomerne uvoľnená (podľa štatistických údajov blízka publicistike); zvýšenú dynamickosť výrazu signalizuje len vyššie percento výskytu A. Ani v distribúcii pádov však esej nedosahuje krajné hodnoty.

3. Distribúcia slovesných kategórií. – Sloveso výrazne určuje charakter textu už svojou prítomnosťou, podobne ako zastúpením svojich štylisticky relevantných kategórií – osoby, času, spôsobu, rodu, vidu i zastúpením neurčitých slovesných tvarov.

Z hľadiska výskytu slovesnej osoby je príznačný najmä vzájomný pomer konverzačných (1. os. sg., 2. os. pl. a sg.) a gramatických (1. os. pl., 3. os. sg. a pl.) osôb (porov. Mistrik, 1977, s. 107; tabuľka 3). Kým v náučnom a publicistickom štýle je tento pomer zanedbateľný pre absolútnu prevahu gramatických osôb, v umeleckom štýle je pomer 1:6 v prospech všeobecných osôb, v esejistickom a rečníckom štýle je pomer približne rovnaký – 1:30, resp. 1:36. Aj tieto ukazovatele signalizujú vecnú podstatu eseje, no zároveň naznačujú i úsilie po výraznejšom zapojení subjektu do textu (na rozdiel od náučného štýlu, v ktorom sa explicitná prítomnosť subjektu úmyselne potláča) i tendenciu po bližšom kontakte s precipientom.

Gramatická kategória slovesného času je štylisticky relevantná vzhľadom

Tabuľka 3

Spôsob	Čas	Číslo	Osoba	Štýl					
				esejis- tický	náučný	populárno- -náučný	publicist.	rečnícky	umelecký
o z n a m o v a c í	p r í t.	Sg.	1	0,96	0,07	0,23	0,15	1,35	5,3
			2	0,12	—	—	0,03	—	0,2
			3	18,51	43,6	45,97	34,34	22,99	20,08
		Pl.	1	3,67	1,94	6,11	5,45	11,05	1,13
			2	0,18	—	—	—	0,34	0,98
			3	5,38	13,56	9,67	7,53	13,93	3,52
	m i n.	Sg.	1	0,99	—	—	—	—	2,28
			2	—	—	—	—	—	0,04
			3	27,91	5,82	2,27	17,52	10,69	26,07
		Pl.	1	3,13	0,94	0,69	0,77	4,4	0,41
			2	—	—	—	0,14	0,05	0,18
			3	13,63	3,11	1,05	5,69	5,46	6,52
b u d ú c i	Sg.	1	0,07	—	0,04	—	—	0,6	
		2	0,08	—	—	0,03	—	0,04	
		3	1,82	0,91	2,94	1,15	1,62	3,29	
	Pl.	1	0,4	—	0,41	0,1	1,48	0,1	
		2	—	—	—	—	—	—	
		3	0,35	0,8	0,37	0,35	0,73	1,16	
oznamovací				77,15	70,9	69,75	73,15	73,99	72,41

(pokračovanie na nasledujúcej strane)

(pokračovanie tabuľky 3)

p o d m i e ň o v.	p r í t.	Sg.	1	0,08	—	—	—	—	1,26
			2	—	—	—	—	—	
			3	0,97	1,87	3,15	2,08	1,6	3,71
		Pl.	1	0,36	0,08	0,12	0,42	2,1	0,11
	2		—	—	—	—	—	0,04	
	3		0,04	0,23	0,28	1,19	1,38	0,95	
	m i n u l ý	Sg.	1	—	—	—	—	—	0,23
			2	—	—	—	—	—	—
3			—	—	—	0,08	—	0,56	
Pl.		1	—	—	—	—	—	—	
	2	—	—	—	—	—	—		
	3	0,17	—	—	0,03	—	—		
podmieňovací				1,62	2,18	3,55	3,8	4,08	6,9
r o z k.		Sg.	1	—	—	—	—	—	—
			2	0,08	—	—	—	—	0,23
			3	0,08	—	—	—	0,12	—
		Pl.	1	0,12	0,15	0,48	0,31	0,74	0,11
			2	0,19	—	—	—	0,17	0,23
			3	—	—	—	—	0,12	—
rozkazovací				0,47	0,15	0,48	0,31	1,05	0,57

na proporčionálne zastúpenie jednotlivých slovesných časov. Kým v náučnom, populárno-náučnom, publicistickom a rečníckom štýle je vzájomný pomer prítomného, minulého a budúceho času výrazne v prospech prítomného času v gnómickej funkcii, v umeleckom štýle sa pomer vyrovnáva s výraznejším zastúpením futúra. Pre charakteristiku eseje nepokladáme percentuálne zastúpenie slovesného času za relevantnú kategóriu, pretože jej prítomnosť v textoch jednotlivých autorov je rozdielna a závisí predovšetkým od toho, do akého časového pásma autor svoju tému umiestnil; daný slovesný čas je potom charakteristický pre celý text. Využívanie slovesného času sa však ako štylistická kategória uplatňuje pri výstavbe textu v zámernom a účinnom striedaní alebo v prerušení istého časového pásma iným časom.

Vecnú podstatu esejistického štýlu zdôrazňuje aj absolútna prevaha štylisticky neutrálneho indikatívu i pomerne malé percento imperatívu a kondicionálu (najbližšie k náučnému štýlu).

Gramatická kategória slovesného vidu určuje povahu textu z hľadiska zastúpenia nedokonavých slovies, ktoré predstavujú nepríznakový a abstraktnejší pól kategórie, a dokonavých slovies, ktoré text dynamizujú a konkretizujú. Esej v pomernom zastúpení dokonavých a nedokonavých slovies stojí medzi umeleckým a rečníckym štýlom, bližšie však k rečníckemu štýlu (populárno-náučný štýl 1:3,1; náučný 1:3,4; publicistický 1:2,9; rečnícky 1:2; umelecký 1:1,6; esejistický 1:1,9; tabuľka 4). Charakterizuje to text eseje ako o niečo voľnejší, konkrétnejší, dynamickejší.

Prostriedok zvyšovania pojmovej nasýtenosti výrazu predstavuje zastúpenie neurčitých slovesných tvarov, ktoré neprítomnosťou aktualizálnych kategórií odsúvajú pôvodcu deja a zdôrazňujú lexikálny význam slovesa. Z tohto hľadiska je esejistický štýl blízky umeleckému a rečníckemu štýlu (tabuľka 4); aj tento ukazovateľ naznačuje voľnejšiu stavbu textu, vyplývajúcu z uvedenej funkcie eseje (v rečníckom štýle ide o voľnejšiu výstavbu najmä preto, lebo rečnícky prejav sa primárne vníma ad hoc a k povedanému sa nemožno vrátiť, vyžaduje si preto i prehľadnejšiu stavbu).

Využitím slovesných kategórií sa esej bližšie priraďuje k umeleckému, ale najmä rečníckemu štýlu, teda na okraj pásma vecných štýlov; hodnoty umeleckého štýlu však nedosahuje.

Záver. Z hľadiska morfolologickej stavby je pre esej charakteristická dynamizovanosť, konkrétnosť, nižšia pojmová nasýtenosť a celkové posilnenie komunikatívnosti. Tieto vlastnosti vyplývajú zo základnej funkcie eseje — sprostredkovať na vnímanie veľmi náročnú, komplexnú pojmovo-estetickú informáciu. Vychádzajúc zo štatistických zistení, podľa ktorých esej ani v jednom prípade nevykazuje krajné hodnoty, esejistický štýl z morfolologickeho hľadiska pokladáme za typický prechodný štýl (za medzištýl), stojaci

Tabuľka 4

Štýl	Neurčité slovné tvary					Rod		Vid	
	prechodník	inf.	participium		ε	aktívum	pasívum	nedokonavý	dokonavý
			pr. akt.	pr. pas.					
esejistiký náučný populárno- -náučný publicistický rečnícky umelecký	0,83	11,44	1,59	5,2	19,06	79,23	4,66	64,61	34,07
	0,06	10,17	3,36	8,79	22,38	73,23	13,55	76,96	22,47
	0,25	19,68	1,62	3,21	24,76	73,78	6,98	74,91	24,17
	0,43	14,11	2,21	6,94	23,6	77,26	8,66	75,64	25,98
rečnícky umelecký	0,19	16,75	0,94	3,14	21,02	79,12	4,64	66,59	33,57
	0,08	16,44	0,96	2,26	19,74	79,88	1,77	61,98	38,34

na okraji pásma vecných štýlov, blízky publicistickému a rečníckemu štýlu s istým smerovaním k umeleckému a k náučnému štýlu.

Literatúra

- BAGIN, A.: Vývin eseje v slovenskej literatúre. In: Literárne etudy. Bratislava, Smena 1979, s. 166–178.
- FINDRA, J.: Hattalova Mluvnica jazyka slovenského. In: Martin Hattala 1821–1903. Materiály z konferencie konanej v Trstenej dňa 21. a 22. októbra 1970. Red. J. Ružička. Trstená, Pripravný výbor osláv 600 rokov mesta Trstenej 1971, s. 76–87.
- HAVRÁNEK, B.: Úkoly spisovného jazyka a jeho kultura. In: Studie o spisovném jazyce. Red. J. Bělič. Praha, Nakladatelství ČSAV 1963, s. 30–39.
- JEDLIČKA, A. a kol.: Základy české stylistiky. Praha, Státní pedagogické nakladatelství 1970. 224 s.
- JEDLIČKA, A.: K vymezení a charakteristice esejistického stylu. In: Studia Slavica Pragensia. Praha, Universita Karlova 1973, s. 167–178.
- KŘÍSTEK, V.: K otázce funkčního rozpětí odborného stylu. Slovo a slovesnost, 33, 1972, s. 173–178.
- MIKO, F.: K väzbe bezpredložkových pádov s podstatnými menami. Slovenská reč, 23, 1958, s. 65–80.
- MIKO, F.: Distribúcia pádov a jej dosah pre kompozíciu a štýl. In: Jazykovedné štúdie. 5. K jazyku a dielu Martina Kukučína. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1960, s. 7–28.
- MISTRÍK, J.: Esejistický štýl. Slovenská reč, 39, 1974, s. 321–332.
- MISTRÍK, J.: Žánre vecnej literatúry. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1975. 216 s.
- MISTRÍK, J.: Štylistika slovenského jazyka. 2. vyd. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1977. 456 s.
- SLANČOVÁ, D.: Príspevok k lexikálnej charakteristike eseje. Slovenská reč, 46, 1981, s. 149–156.

Emil Tvrdoň

Z DEJÍN SLOVENSKEJ FRAZEOLÓGIE

V tomto roku uplynulo 150 rokov od narodenia a 75 rokov od úmrtia významného kultúrneho a osvetového dejateľa, člena Osvaldovho krúžku Františka Šujanského (1. 4. 1832 – 20. 5. 1907), o ktorého prácach z oblasti výskumu slovenského jazyka sme písali na viacerých miestach (Tvrdoň, 1977, 1978, 1979). K sústavnejšej jazykovednej práci sa F. Šujanský dostal práve zásluhou záujmu o slovenskú nárečovú slovnú zásobu, ktorú začal usilovne zbierať už na svojom prvom pôsobisku od r. 1856. Táto jeho zberateľská činnosť sa v nasledujúcich rokoch rozšírila aj na zaznamenávanie slovenských ľudových piesní, rozprávok, porekadiel a prísloví a bola o niekoľko rokov natoľko známa, že r. 1864 sa F. Šujanský stal členom odboru Matice slovenskej pre zbieranie slovensko-maďarsko-nemeckého lexikál-

neho materiálu a r. 1869 členom prvého (jazykovedného) odboru Matice slovenskej. Zo svojho bohatého archívu piesňovej a rozprávkovej tvorby slovenskej ľudovej umeleckej slovesnosti F. Šujanský uverejnil iba zlomok.¹

Ukážky zo slovenských porekadiel a prísloví publikoval pod názvami Niekoľko prísloví,² Niekoľko prísloví a porekadiel,³ Príslovia a porekadlá.⁴ Väčšiu časť svojho frazeologického materiálu, ako ukážeme ďalej, nezištne poskytol A. P. Záturskému.

Cieľom nášho príspevku je zistiť pozitívny prínos F. Šujanského ako kritika i ako nemenovaného spoluautora v doteraz najkompletnejšej slovenskej zbierke prísloví a porekadiel od A. P. Záturského, ktorá vyvolala po svojom uverejnení zásluhou Českej akadémie r. 1897 živý ohlas v celom slavistickom svete a je dodnes veľmi vyhľadávaná i napriek tomu, že vyšla už v niekoľkých vydaniach.⁵

F. Šujanský zozbieral a spracoval pre A. P. Záturského viac ako 5 500 frazeologických hesiel z bývalých piatich slovenských stolíc (Nitra, Tekov, Trenčín, Turiec, Zvolen) a pridal k nim výberovo excerptované a jazykovo upravené Bernolákové Porekadlá a príslovia slovenské z dodatku ku Grammatike slovenskej (1790).⁶ Ako sme zistili, tieto prevzaté frazeologizmy tvoria v Šujanského zbierke sotva desatinu uverejnených jednotiek.

Nielen v minulosti, ale aj dnes sa uznávajú Šujanského zásluhy o poznanie slovenskej frazeológie. V predhovore k prvému vydaniu Slovenských prísloví, porekadiel a úsloví ďakuje A. P. Záturský F. Šujanskému ako najlepšiemu znalcovi slovenskej frazeológie nielen za to, že prispel svojou zbierkou k završeniu diela, ale aj za ochotne udeľované rady a vysvetlenia. Podobne A. Melicherčík (1974) vyzdvihuje spomedzi Záturského spolupracovníkov práve F. Šujanského a domnieva sa, že bez jeho práce a pomoci nebola by Záturského zbierka dosiahla tú úroveň a rozsah, aký má.

Tieto hodnotenia boli zaslužené. Ak porovnáme Záturského údaj, podľa ktorého zbierka obsahuje 13 000 prísloví, porekadiel a úsloví, resp. 10 000

¹ Sborník slovenských národných piesní, povestí, prísloví, porekadiel, hádok, hier, obyčajov a povier. Zv. 1. Matica slovenská, 1870, s. 42–43. — Časopis Muzeálnej slovenskej spoločnosti, 11, 1908, s. 71–72. — Slovenské pohľady, 12, 1892, s. 600–601, 611–613, 641–648, 719–724; 13, 1893, s. 145–148, 224 a knižne Povesti a bajky (1892).

² Slovenské pohľady, 13, 1893, s. 566–567, 698–703.

³ Slovenské pohľady, 14, 1894, s. 256–258, 313–316, 440–443.

⁴ Časopis Muzeálnej slovenskej spoločnosti, 12, 1909, s. 10–11.

⁵ Záturský, A. P.: Slovenské príslovie, porekadlá a úslovie. 1. vyd. Bratislava, Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry 1965. — 3. vyd. Bratislava, Tatran 1974.

⁶ Všeobecne sa usudzuje, že A. Bernolák čerpal zo zbierky P. Doležala v diele Grammatica Slavico-Bohemica (Posonii anno 1746), ktorú poslovenčil a o niečo rozšíril. Je menej známe, že A. Bernolák vo svojej nasledujúcej knihe Etymologia vocum slavicarum (Tyrnaviae, 1791) má takmer 250 nových prísloví a porekadiel. Tieto sa do Záturského zbierky nedostali, pretože ich ani F. Šujanský neexcerptoval.

týchto frazeologických jednotiek (varianty sa v 1. vydaní osobitne nečíslovali, lež sa uvádzali pod číslom základného výroku) s počtom hesiel F. Šujanského, kvantitatívny prínos predstavuje viac ako tretinu frazeologizmov. Ako u jediného zo súčasných spolupracovníkov diela sa pripomína jeho autorstvo niektorých vysvetliviek v poznámkach. Uverejnené vysvetlivky sú rozmanité. Buď sa v nich vysvetľujú vlastné mená a iné slová vo frazeologizmoch, aby sa takto priblížil význam zvratu čitateľovi, alebo sa nimi objasňuje význam celého výroku, príp. popri vysvetlení sa uvádza aj variant, napr.:

Grgolica ho zablávila. — Poverečné. Démonická bytosť nazvaná aj *Grgolica*, *Krkolica*, *Vodná matka*, *lesná bytosť*, ktorá sa vo dne skrýva v jazerách, v noci číha na osamelých pocestných, zmätie im cestu a zavedie ich do močarísk, kde ich zmárni zadusením. — *Stroji sa ako Dodola.* — Na Kysuciach na Kvetnú nedeľu vyzdobia dievča stužkami a vrbovými rozkvitnutými vetvičkami. To je *Dodola*, s ktorou chodia z dom do domu spievajúc. Potom ju oblievajú a kúpu. — *Item — strovílo sa na ceste dolu Gágorom.* — *Gágor*, názov vršku, cez ktorý sa robila cesta. Výrok zo záznamu obecného účtovania. — *Za to by aj dom s bubnom kúpil.* — *Bubon na dome*: ozdoba na štíte v podobe polovypuklého kužeľa; na dne je poznačené meno majiteľa domu alebo jeho monogram a letopočet. — *Nebojí sa ani herkopátra.* — Skomolenina z nem. Herr Gott Vater. — *Sedliak, čím viac detí má, tým je bohatší.* — Nemusi najímať cudzích na pomoc. — *Turíčni králi.* — Hra mládeže na svätodušné sviatky, keď stavajú kráľov, kráľky. Význam výroku: pomyselný, krátky úspech. — *Dnes máme Jakuba, zajtra svätej Anny, krúťte že sa, krúťte, moje milé hlavy!* — O dozrievaní kapusty. Variant: *Dneská je Jakuba a zajtra Anny* (a gazdina sa dotkne kapusty, spraví kruh nad ňou, zvrtnie sa a poskočí), *bodaj ste sa v tejto mojej kapustičke toľké zavíjali hlavy! A budú!* Atď.

Okrem toho F. Šujanský spresňuje význam frazeologizmov aj v kritickej štúdii Slovenské porekadlá a príslovia v knihe A. P. Záturského,⁷ a to tak, že si všíma frazeologizmy, ktorým nemožno porozumieť bez poznania významu jedného, často kľúčového slova. Predpokladá, že znalosť jednotlivých, najmä cudzích slov a dialektizmov, ktoré nie sú známe každému Slovákov, má za následok nepochopenie frazeologickej výpovede, a preto ich vysvetľuje napr. takto:⁸

Zle vyradoval (V/946). — *Vyradovať*, radovať; ovčiarske (valašské, pastierske) slovo; vulgo *rátať* = účtovať, porov. lat. rationes putare, syn. rachovať, porov. nem. rechnen. Us. loqu. Na Mitra (Dimitra, 26. októbra) bača raduje, či dobre vyradoval, dobre vybačoval, porov. vygazdoval. — *Šivačka*, nie „šicí polštár“, ale

⁷ Časopis Muzeálnej slovenskej spoločnosti, 12, 1909, s. 33–39, 66–69.

⁸ Číslovanie v zátvorkách uvádzame podľa 3. vydania Slovenských prísloví, porekadiel a úsloví (1974).

ihla (1. vydanie vyšlo po česky, čo rozmnožilo ťažkosti pri interpretácii frazeologizmov, v ktorých sa nachádzali aj irečité slovenské dialektizmy nesprávne preložené do češtiny. — V slovníku ostatného vydania sa na s. 665 už uvádza správny význam v zmysle Šujanského opravy.). Termín „šici polštár“ súvisí naopak so slovom „šitie“ vo frazeologizme *Šitie, čo možno na každý štič na klinček zavesiť* (IV/181). Doklady: *šval, švalec*, m. = hrubé ihly, ktorými sa krpce šijú; *švehla* — tiež prezývka krajčírov; *šev, švik* = Stich, m., Nath. f. — *Bosrman*, chybné tlmočené: ogrman, grman, grmál, čes. pucher (slíva); *bosrman, haštrman* sú triviálne názvy pre nem. Wassermann (ide o vysvetlenie príslovia *Kde sú bosrmani, tam sú i slivky*, IV/181). V slovníku ostatného vydania sa na s. 657 uvádza *bosrman* (?), v indexe a vo frazeologizme (VIII/107) opäť *bosrman*. (Šujanského štúdia, ako sa ukazuje, nebola vydavateľom známa.)

Podobných i obširnejších vysvetlení (napr. o slove *rákoš* v prísloví *Po rákoši bývajú páni múdrejší*), ktorými koriguje významy slov v niektorých frazeologizmoch uvádzaných Zátureckým, resp. v slovníku, pripojenom k zbierke, je vyše šesťdesiat a všetky sú správne.

Šujanského prístup k frazeologizmom je teda z dnešného hľadiska azda trochu nezvyčajný. Ním sa však F. Šujanský odlišuje od súčasníkov, ktorí zbierky porekadiel, prísloví a iných ustálených zvrátov chápali iba ako súčasť širšie koncipovaného národopisného výskumu Slovákov (porov. Mlaček, 1977). Jeho zásluhou však ostáva, že i na tomto poli, akokoľvek metodologicky nevypelom, pokúsil sa o rozbery významu slov ako skúsený dialektológ, čím vlastne po prvý raz u nás poukázal aj na možnosti jazykového skúmania frazeologizmov, resp. ich častí z lexikálnosémantického hľadiska.

V kritike Zátureckého zbierky F. Šujanský vyčíta autorovi klasifikáciu frazeologizmov podľa pôvodu (A. P. Záturecký takto skutočne postupoval a „neslovenské“ frazeologizmy označoval v 1. vydaní hviezdíčkou), lebo si uvedomuje intenzívny proces zdomáčovania prevzatej frazeológie analogicky podľa adaptácie cudzích slov v slovenskej slovnej zásobe. F. Šujanský zdôrazňuje, že ak sa prevzaté porekadlo či príslovie rozšíri na istom jazykovom území a bežne aj funguje v ľudovej reči, stáva sa pevnou súčasťou frazeologickej zásoby národného jazyka, a to aj vtedy, keď ide o frazeologizmy evidentne biblické, antického alebo iného pôvodu, rozšírené medzi ľudom, slovenskou inteligenciou i také, ktoré pochádzajú od slovenských spisovateľov a sú „formálne i materiálne za príslovia kvalifikované a duchu reči i mysli národa primerané, áno, z nich takrečeno počaté...“ (s. 35). Ostatné odporúča zapisovať aj s menom autora. Zároveň uvádza aj niekoľko dokladov vyexcerpovaných z básnickej tvorby J. Kráľa (Šujanského vysvetlenia sú v zátvorkách):

Na vráta križik napísala (že ta už nikdy nepôjde). — Presadili kvietok z jari

do jesení (o dievke za starého vdovca vydanej). — Nečakaj chudobný, iba po-trestanie. — Babám do rúk kúdeľ — chlapovi obušek. — Povedala vrana vrane, že nás šklbať neprestane. — Ani zima, ani leto (ako: ani biele, ani čierne). — Komu sa zelenáš, komu nezelenáš (hora zelená).

Aj najnovší frazeologický výskum potvrdil správnosť Šujanského názo-rov. Podľa J. Mlacka (1977) rozdelenie frazeologizmov z hľadiska pôvodu nemá zásadný význam, lebo aj prevzatá frazeológia sa veľmi rýchlo udo-máčuje, a ak v nej niet pomenovaní cudzích reálií, prestáva sa posudzo-vať ako cudzia.

Súčasne F. Šujanský upozorňuje, že naopak, nie všetky „okrídlené, vy-chytené“, t. j. rozšírené i aktuálne výroky domácich autorov sa môžu ujať medzi pospolitým ľudom, čo demonštruje na Kollárovom *Co sto věků blud-ných hodlalo, zvrtně doba*, a to pre istú zvláštnosť formy (pravdaže, nejde o český habitus výroku).

Vo svojej kritickej štúdii F. Šujanský ďalej uvádza aj frazeologizmy, ktoré síce zľudovali, hoci pôvodne nemali na to z domáceho hľadiska dost reálne predpoklady. Napr. lat. *Certum est longos esse orines omnibus sed breves sensus mulieribus* (dlhé vlasy — krátky rozum) nemalo spočiatku medzi slovenským ľudom „ani zmyslu, ani miesta, pretože u toho ľudu i ženy i mužovia ešte donedávna napospol dlhé vlasy nosievali.“ (s. 35) Pôvodne teda išlo o protiludové feudálne príslovie, ktoré zľudovalo iba neskôr, keď sa začalo používať posmešne o ženách. (Autorstvo tohto vysvet-lenia sa ani v 3. vydaní F. Šujanskému nepriznáva.) Iba pod vplyvom vyš-ších vrstiev, resp. inteligencie sa mohlo udomáčniť príslovie *Bližšia košela ako kabát* (lat. *Turnica pallio proprio est*), lebo „kabáta slovenský sedliak podnes nenosí (rozhranie 19. a 20. storočia, pozn. E. T.), ale kabaňu, kaba-nicu, halenu; staršia bola sukňa, ešte staršia huňa.“ (s. 35)

Záver. F. Šujanský bol nielen nadšeným zberateľom slovenskej frazeo-lógie, ktorú zaznamenával paralelne popri svojich výskumoch slovenskej nárečovej slovnej zásoby, ale aj jej znamenitým znalcom. Potvrdzujú to jeho frazeologizmy, ktorými prispel do Zátureckého zbierky, ako aj vy-svetlenia v autorizovaných poznámkach v nej obsiahnutých i postrehy v citovanej štúdii, v ktorých sa na niektorých miestach anticipujú dnešné hľadiská jazykovedného výskumu. Iba nerozvitosti tohto skúmania a nedo-statku konkurencie či spolupráce v týchto otázkach (F. Šujanský skôr iba radil, pomáhal) možno pričítať to, že F. Šujanský ostal iba na začiatku toho, čo sa začalo u nás plodne rozvíjať až v súčasnosti (porov. Mlacek, 1972, 1977).

Literatúra

MELICHERČÍK, A.: Adolf Peter Záturecký a slovenské príslovia. In: Slovenské príslovia, porekadlá a úslovia. 3. vyd. Bratislava, Tatran 1974, s. 24–25.

MLACEK, J.: Slovenská frazeológia. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1977, s. 110, 64–65.

MLACEK, J.: Zo syntaxe frazeologických jednotiek. Acta Facultatis Philosophicae Universitatis Šafarikanae. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1972, 84 s.

TVRDOŇ, E.: František Šujanský a pokusy o slovenský miestopisný slovník. In: Zborník Pedagogickej fakulty v Banskej Bystrici. Jazykoveda a literatúra. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1977, s. 31–42.

TVRDOŇ, E.: František Šujanský ako jazykovedec. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1978. 120 s.

TVRDOŇ, E.: O Pastrnkovom výskume slovenských nárečí. Slovenská reč, 44, 1979, s. 143–148.

Ján Horecký

PRIEZVISKÁ TYPU **GREGOR-TAJOVSKÝ** ZO SEMIOTICKÉHO HĽADISKA

V príspevku o písaní spojovníka v type priezvisk *Jozef Gregor-Tajovský* vychádza L. Dvonč (1982) z terajšej kodifikácie, ktorá jednoznačne (ale ako ukážeme ďalej, nie dosť odôvodnene) predpisuje písať priezviská typu *Jozef Gregor-Tajovský* so spojovníkom, teda tak ako názvy typu *Rakúsko-Uhorsko*, *Poprad-Tatry*, *Bratislava-vidiek*. Tieto príklady sa uvádzajú v Pravidlách slovenského pravopisu vedľa seba a už z tohto výpočtu vidieť, že nejde o vlastné mená rovnakého typu. V type *Rakúsko-Uhorsko* sa spojovníkom naznačuje, že ide o dve rovnocenné zložky, kým v type *Poprad-Tatry* ide o obmedzujúce pripojenie druhého vlastného mena, v type *Bratislava-vidiek* o obmedzujúce pripojenie apelativa. V tomto výpočte je typ názvu *Gregor-Tajovský* vlastne okrajový a to je azda aj na príčine, že v praxi sa táto kodifikácia nedodržiava a že možno nájsť písanie *Jozef Gregor-Tajovský*, ale aj *Jozef Gregor Tajovský*. Sám L. Dvonč uvádza na to dosť príkladov.

Po analýze rozličných možných interpretácií formuluje L. Dvonč vlastný záver v tom zmysle, že „písanie so spojovníkom je tu oprávnené z teoretického hľadiska (ide o druhú časť pomenovaní osôb v rámci dvojmennej sústavy, ktorá je u nás zaužívaná a zväčša sa uplatňuje aj v iných jazykoch) a je výhodné aj z praktického hľadiska (odstraňuje možnosť mylného chápania zložených priezvisk)“.

Pri posudzovaní tohto záveru treba nastoliť predovšetkým otázku, či typ *Jozef Gregor-Tajovský* je naozaj zložené priezvisko. Na túto otázku sa pokúsime odpovedať poukazom na znakový charakter priezviska, teda s odvolaním sa na poznatky semiotiky.

Ako ukazuje L. Dvonč, u nás platí dvojmenná sústava, v ktorej sa uplatňujú dve zložky v ustálenom poradí, totiž rodné meno a priezvisko. Tento komplex funguje ako znak, lebo označuje istú konkrétnu osobu. Iná je, pravda, otázka, či takýto komplex sám osebe stačí na identifikáciu viacerých osôb. Ukazuje sa, že to nie je vždy reálne. Veď napr. len v Telefónnom zozname Bratislavy sa uvádza v 19 prípadoch meno *Ján Kováč*, v 20 prípadoch *Jozef Kováč*. V takýchto prípadoch sa v telefónnom zozname po-

užíva na identifikáciu ulica a číslo domu, v iných prípadoch sa musí použiť rok narodenia. Na jednoznačnú identifikáciu slúžia evidenčné čísla v občianskych preukazoch.

Základnú dvojzložkovú schému, ktorú uvádza L. Dvonč, treba však doplniť v tom zmysle, že na mieste rodného mena môže aj v našej dvojmennej sústave stáť viacero prvkov. Predovšetkým už niektoré rodné mená majú pri sebe prívlastok. Napr. *Ján Evangelista Purkyně*, *Ján Nepomuk Hummel*, *Mária Magdaléna Vešelá*. Dost' časté sú dve rodné mená, a to nielen v takých známych menách ako *Jozef Miloslav Hurban*, *Ján Levoslav Bella*, ale aj v súčasných menách ako *Štefan Miloslav Labáth*, *Stanislav Ludevít Pláteník*, *Mária Olga Malíková*, *Eva Mária Chalupová*. Podobne aj priezvisko môže byť rozšírené o iniciálu, ktorú nezasvätený čitateľ nemusí vždy vedieť dešifrovať, napr. *Michal A. Kováč*, *Karol L. Zachar*.

Ale aj na mieste priezviska môže byť viacero typov. Veľmi rozšírený je dvojmenný, resp. dvojriezviskový typ pre mená vydatých žien, ktoré z istých dôvodov chcú popri svojom novom mene (spravidla manželovom) zachovať aj svoje rodné meno. V bratislavskom telefónnom zozname je okolo 80 takýchto prípadov. Ide o mená ako *Alžbeta Svobodová-Ondrušová*, *Dagmar Gregorová-Prášilová*, *Marína Čeretková-Gáľlová*, *Hana Meličková-Rapantová*, *Naďa Rappensbergerová-Jankovičová*, *Elena Linzboothová-Krupová*, *Zlatica Balažovjeh-Klincová*, *Lubomíra Rexová-Benková*. Pritom najčastejšie sa na prvom mieste uvádza pôvodné priezvisko, ktoré mala umelkyňa alebo lekárka (to sú najčastejšie prípady) za slobodna. Zriedkavo sa na prvom mieste uvádza meno manželky, ako ukazuje napr. meno *Tomáš Garrigue Masaryk*. Takéto dvojriezviskové meno je však znakom len pre jednu konkrétnu osobu, používa ho len jedna osoba, spravidla manželka. Takéto meno sa už nepoužíva na pomenovanie detí.

Osobitný typ v priezviskovej zložke tvoria zložené (dvojčlenné) priezviská typu *Gabriel Ruttkay-Nedecký*, *Viliam Ort-Mertl*, *Zdeno Melka-Horák*, *Daniel Hlubocký-Brem*, *Vladimír Rymarevič-Altmanský*. Sú to skutočné priezviská, ktoré sa ako celok prenášajú aj na deti: syn *Ruttkaya-Nedeckého* bude tiež *Ruttkay-Nedecký*. Takéto priezvisko býva zapísané aj v občianskom preukaze.

Mená typu *Jozef Gregor-Tajovský* majú však veľmi odlišný ráz. Kým priezviská typu *Ruttkay-Nedecký* v celom svojom zložení fungujú ako priezviská, a preto sa používajú aj na pomenovanie členov rodiny, ktorej hlavou je *Ruttkay-Nedecký*, časť *Tajovský* z mena *Jozef Gregor-Tajovský* sa netýka všetkých členov rodiny, ani sa neprenáša na potomkov, ale sa týka len istej jedinečnej osoby nesúcej v občianskom živote priezvisko *Jozef Gregor*. To znamená, že kým skutočné priezvisko (či už jednozložkové alebo dvojzložkové) je znakom konkrétnej osoby, spisovateľské priezvisko typu

Tajovský, Hviezdoslav je znakom skutočného občianskeho priezviska, vzťahuje sa len na konkrétnu osobu pomenovanú občianskym rodným menom a priezviskom. Schematicky by sme tento vzťah mohli vyjadriť takto:

(Jozef Gregor) *Tajovský*.

Práve z tohto sekundárneho semiotického vzťahu vyplýva aj možnosť v praxi používať len toto spisovateľské priezvisko a hovoriť a písať napr. o *Tajovského diele*, o *Hviezdoslavovej Hájnikovej žene*. Z toho istého vzťahu vyplýva aj možnosť používať spisovateľské priezvisko na označenie ulíc a námestí, ale aj iných inštitúcií: *Hviezdoslavovo námestie*, *Tajovského ulica*, *Hviezdoslavov Kubín*, *Hviezdoslavova knižnica*.

Z uvedeného semiotického vzťahu, ale aj z uvedenej možnosti používať spisovateľské priezvisko samostatne, bez väzby na občianske meno (tieto dve možnosti sú navzájom podmienené) vyplýva teoretický i praktický záver, že takéto spisovateľské priezviská treba k občianskym priezviskám pripájať bez spojovníka. So spojovníkom by sme mali písať len skutočné dvojzložkové občianske priezviská typu *Ruttkay-Nedeký*. V menách žien, ktoré používajú dve priezviská, mohli by sme azda namiesto spojovníka písať pomlčku (napr. *Marína Čeretková – Gállová*).

Ukazujú sa tu teda tri typy viaczložkových priezvisk, ktoré by sa podľa nás mali zapisovať takto: občianske priezviská typu *Ruttkay-Nedeký*, občianske priezviská vydatých žien typu *Marína Čeretková – Gállová* a spisovateľské priezviská typu *Jozef Gregor Tajovský*.

Literatúra

DVONČ, L.: Písanie spojovníka v menách typu *Jozef Gregor-Tajovský*. Slovenská reč, 47, 1982, s. 108–114.

Pravidlá slovenského pravopisu s pravopisným a gramatickým slovníkom. Red. Š. Peciar. 11. vyd. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1971. 424 s.

Anna Oravcová

PRÍSLOVKOVÉ URČENIE VYJADRENÉ VÝRAZOM S PRIROVNÁVACOU SPOJKOU

1. Výraz s prirovnávacou spojkou je jedným z prostriedkov na vyjadrenie príslovkového určenia. V Slovenskej gramatike (Pauliny – Ružička – Štolc, 1968, s. 386) sa prirovnanie spomína ako jedna z možností vyjadrenia

príslovkového určenia substantívom. Podotýkame, že prirovnávacia spojka sa môže v konštrukciách vyjadrujúcich príslovkové určenie spájať aj s inými slovnými druhmi, napr. s prídavným menom, príslovkou:

Keď však videla, že chodí okolo neho *ako slepý a hluchý*, prestala sa spoliehať na jeho pomoc. (Zelinová) — Ceruzka mi v prstoch tuhla, papier čudne dúhovo svietil, písal som *ako potme*, ... (Chudoba)

V prirovnávacích konštrukciách s funkciou príslovkového určenia je najfrekventovanejšou spojka *ako*, spojky *ani*, *než*, *sta*, *akoby* sú zriedkavejšie:

Rozbehla sa hore kopcom *ako* mladé jahňa. (Zelinová) — Žiješ si, prevážaš sa na bicykli *ani* pán. (Jašík) — To isté možno povedať aj o príslušných derivátoch, napr. podoba barákový je dnes častejšia *než* podoba barak. (Slovenská reč) — Údy ako olovo — dopadol na ňu (na lavicu) *sta* snop. (Kukučín) — Ktosi to musel kedysi dajako zbabrať a odvtedy sa uniformovaní na ľudí s nie celkom bezchybným občianskym pozerajú *akoby* cez prsty. (V. Bednár)

Výrazmi so spojkou *ako* sa vyjadrujú aj iné vetné členy, a to prívlastok a doplnok. Výrazy uvedené prirovnávacou spojkou môžu nasledovať aj po neplnovýznamovom slovese, potom sa však nepokladajú za osobitné vetné členy, ale tvoria súčasť menného prísudku.

2. Príslovkové určenie vyjadrené výrazom s prirovnávacou spojkou rozvíja:

2.1.1. slovesný aj neslovesný prísudok

Uršula s Urnou boli spoľahlivé mladé ťažné kone, *išli ako stroje*. (Jašík) — *To ubehne ako voda*. (Jaroš) — Skutočný život je *ďaleko ako Tatry a žena s deťmi*. (Jašík) — Batéria leží ožratá, chlapi sú *povyvalovaní* na vozoch *ani drevá*. (Jašík) — Je krotký *ako baran*. (Chudoba)

2.1.2. neurčité slovesné tvary (trpné prídavné, prechodník) vo funkcii predikátu polovetných konštrukcií

Karol Pekár vyšiel von, motal sa chodbami *omámený ako víťazný cyklista*. (V. Bednár) — O krátky čas pricestoval do Bratislavy *vychudnutý ako po ťažkej chorobe*. (Bunčák) — Stál predou mnou *preblednutý ako žiačik*, ktorý si zabudol úlohu a bojí sa výprasku. (Švantner) — Radšej vstane a rezkým krokom, šibúc pravou rukou *ako vždy*, ide k maštaliam. (Jonáš)

2.1.3. prídavné meno vo funkcii prívlastku

Čo potrebuješ zmyť zo svojho života, *čistého ako slza nevinného dieťaťa*? (Zelinová) — Odkiaľsi zhora padali na podstenu jednotvárne kvapky, *ťažké a tmavé ako barančia krv*. (Chudoba)

2.1.4. príslovky (iné príslovkové určenia)

Výstrel zanikol v gagote husí, ale hneď zatým sa jedna zakolísala a spadla strmhlavo, *ťažko ako kameň*. (Zelinová) — Kráčam však *opatrne ako po ihlách*. (Jaroš) — Janko aj teraz vytiahol z vrečka len vreckovku a rýchlo ňou *pedantsky ako gazdiná* poutieral mramorovú dosku pred sebou. (V. Bednár)

2.2. Výrazy po prirovnávacej spojke môžu byť tak ako iné príslovkové určenia rozvité, a to: vetnými členmi, polovetnými konštrukciami i vedľajšími vetami (*pobehla ako kozľa — ako malé kozľa, hádže sa ako potkan — ako potkan vo vreci, kričala ako zbláznená — ako úplne zbláznená, mrmle ako medveď — ako medveď vyrušený zo zimného spánku, správa sa ako zlodej — ako zlodej, ktorého práve prepustili z väzenia* atď.).

2.3. Príslovkové určenia sa tradične klasifikujú podľa významu. Najčastejšie sa vydeľujú štyri základné skupiny príslovkových určení: príslovkové určenie miesta, času, spôsobu a príčiny.

Keďže príslovkovým určením uvedeným prirovnávacou spojkou sa určuje väčšinou kvalita slovesného deja (vlastnosti i okolnosti), prípadne kvantita (miera) alebo zreteľ (vzhľadom na čo platí dej, stav, vlastnosť — vyjadrená adjektívom i adverbium), vo všetkých prípadoch ide o príslovkové určenie spôsobu.

Príslovkové určenia spôsobu vyjadrené výrazom s prirovnávacou spojkou možno rozdeliť na tieto významové podtypy: a) príslovkové určenia vlastného spôsobu, b) príslovkové určenia zreteľa a c) príslovkové určenia miery.

a) Príslovkové určenia vlastného spôsobu určujú kvalitu slovesného deja, vlastnosti a okolnosti priamo:

Každý zvuk *pichá* sysľa *ako rozpálená ihla*. (Jašík) — Lalie voňali, stromy šumeli, a voda v nádrži *sa ligotala ako roztopené striebro* (Zelinová) — Bol *modrý ako júnové nebo* a jeho hlas mi pripomínal vržďanie kobyliiek. (Chudoba) — Chvíľu načúvame, ale akoby odľal, všade *ticho ani v kostole*. (Chudoba)

b) Príslovkové určenia zreteľa určujú kvalitu slovesného deja (vlastnosti i okolnosti) nepriamo, relačne. Bližšie vymedzujú podobnosť deja alebo vlastnosti vyjadrenej adjektívom i adverbium (porov. Oravec, 1978, s. 123). Pri príslovkových určeníach zreteľa vyjadrených výrazom s prirovnávacou spojkou ide teda iba o vymedzenie vlastnosti vyjadrenej 2. stupňom adjektíva alebo adverbia:

Ja teraz vidím oveľa *lepšie ako predtým*. (Dzvoník) — *Horšie ako u nás* to už ani nemôže byť, — oponuje sekretárka. (V. Bednár) — Pokúsil som sa v rámci svojich možností pochopiť ľudskú dušu, ktorá sa ukázala *slabšia ako čas*, v kto-

rom sa sformovala, ale nie hrubšia. (tlač) — Vrátil sa asi o štvrt hodinu a bol ešte *mrzutejší ako predtým* (V. Šíkula)

c) Príslovkové určenia miery vyjadrujú mieru (kvantitu) alebo intenzitu slovesného deja či vlastnosti:

Poručík Páluš, veliteľ čaty protitankových kanónov, sa *naklial ako pohan*. (Moric) — Pripravenosť strojov, zdôrazňuje sa v správe Federálneho štatistického úradu, bola približne *taká istá ako vlni*. (tlač) — Má oblečenú bielu košeľu, ktorá svieti čistotou *rovnako ako vankúš*, z ktorého vyčnieva malý Marako od pazúch vyššie... (Jaroš) — Vo vysvetľovaní Novomeského kultúrnej politiky ideových premien lyrizovanej prózy,... sa tieto kontextuálne postoje odzrkadľujú *viac ako presvedčivo*. (tlač)

2.4. Príslovkové určenie sa zväčša pokladá za neväzobné (nezáväzné) určenie slovesa, a tým sa odlišuje od väzobného (záväzného) určenia slovesa predmetom. Ako konštatuje F. Miko (1971, s. 190), predmet je vo vetnej štruktúre relatívne obligátny, primárny (lebo existuje aj tzv. voľný predmet), kým príslovkové určenie je v podstate fakultatívne, sekundárne. No existujú aj záväzné (obligátne) príslovkové určenia. Ich záväzná prítomnosť vo vete však nevyplýva zo všeobecnej významovej črty slovesa, akou je intencia slovesného deja v prípade predmetu. Záväzné príslovkové určenia (F. Miko ich nazýva rekčné) sa viažu len na isté významové okruhy sloves, ktoré tvoria disparátne skupiny (porov. Miko, 1972, s. 141). F. Miko v práci *The Generative Structure of the Slovak Sentence* (1972, s. 74–87) vymenúva pri jednotlivých typoch obligátnych príslovkových určení slovesá, ktoré si príslovkové určenia vyžadujú. Doklad na záväzné príslovkové určenie vyjadrené výrazom s prirovnávacou spojkou však uvádza len pri *Resp°* (príslovkové určenie zreteľa) — určovaným členom je prídavné meno v komparatíve. Komparatívom sa vyjadruje väčší stupeň vlastnosti, než je vlastnosť, z ktorej sa pri porovnávaní vychádza (porov. Morfológia slovenského jazyka, s. 611). Ak základná vlastnosť nie je vyjadrená v predchádzajúcom kontexte, musí byť vyjadrená vo vete obsahujúcej komparatív, čiže môžeme povedať, že príslovkové určenie uvedené prirovnávacou spojkou je vo vetnej štruktúre po komparatíve záväzné (záväznosť však nevyplýva zo sémantiky slovesa, ale z komparatívnej konštrukcie). V týchto prípadoch ide napospol o príslovkové určenie zreteľa:

Konkrétne na Slovensku stavebné dodávateľské organizácie vykázali o 457 miliónov korún menej ako vlni. (tlač) — No povedzte, som ja horší ako ostatní? (V. Bednár) — Láska k slovenčine a češt' daného slova bolí silnejšie ako záujmy hmotné a spoločenské postavenie. (Gregorová) — Rozpráva horšie ako paholok. (Jašík) — Nalial som presne a lepšie ako vy. (Jašík)

Závazné príslovkové určenie spôsobu vyjadrené výrazom s prirovnávacou spojkou sme zaznamenali pri týchto slovesách: *vyzerat, správať sa, prejavovať sa, cítiť sa, nosiť sa, zachádzať (zaobchádzať), tváriť sa, ráčiť sa*. Prikklady:

Remeš *vyzeral* ako figurína vo výklade. (Jašík) — *Vyzerala* teraz ako zle modelovaná hlava kaučukovej figúrky. (Dzvoník) — *Vyzeral* ako zdravý človek s uváženými, slovansky širokými gestami. (V. Bednár) — A zo začiatku ich vzťah skutočne *vyzeral* ako príkladný, spolupracovnícky. (tlač) — *Chcem sa správať* ako komunista. (Dzvoník) — Len potom som si uvedomil, že *sa správam* ako zlodej, rýchlo som sa vrátil ku kolesu a rozkrútil ho. (Chudoba) — *Prejavoval sa* navonok ako tichý neutrálík, hrdil sa hrou na husliach a pokojným tónom rozprávateľskými vtípmi. (Jaroš) — *Stále som sa tam cítil* ako na návšteve. (Chudoba) — *Nosí sa* ako kráľovná a hľadá na všetko z vysokosti svojej absolútnej nevedomosti a neznalosti sveta. (Jégé) — *Nezachádzal som* s ňou ako so slúžkou, ale tak trochu priateľsky. (Jégé) — Neširila sa o ňom nikdy a pred nikým, ba najradšej *sa tvárila* ako hlúpa. (Ballek) — „Oj, ten nám ešte poslúži — ó hej“, povedal mladý boženik, ktorý *sa* s červeným *ráčil* ako mačka a pes. (Kukučín)

Tieto slovesá, okrem sloviess *tváriť sa* a *ráčiť sa* vymenúva pri záväzných príslovkových určeníach spôsobu aj F. Miko (1972, s. 82). F. Miko však skúma všetky príslovkové určenia spôsobu, my sa venujeme iba príslovkovým určeniam spôsobu vyjadreným výrazom s prirovnávacou spojkou. Vymenovať všetky slovesá, ktoré si záväzne vyžadujú prislúchajúci druh príslovkového určenia, nie je našim cieľom. Bolo by to možné len po preskúmaní vzťahu všetkých príslovkových určení k sémantike relatívne všetkých sloviess.

Ako záväzné príslovkové určenia miery hodnotí F. Miko (1972, s. 85) príslovkové určenia pri zvratných slovesách s predponou *na-*: *nanosiť sa veľa toho klobúka, nemálo sa natrápiť, čo som sa ho naprosil*. Sám autor poznamenáva, že tieto slovesá sa môžu vyskytovať aj bez príslovkového určenia, no v tom prípade ide o pregnantnú intenzifikáciu slovesného významu. Príslovkové určenie miery vyjadrené výrazom s prirovnávacou spojkou by sme ani pri tomto type nadržaných sloviess nehodnotili ako záväzné: *Vikina sa pri ošetrovaní otca narobila ako chlap...* (Handzová) Veta môže existovať bez výrazu *ako chlap*, navyše nepocifujeme ani to, že by sa elimináciou výrazu zvýšila intenzifikácia deja, skôr naopak.

Aj pri obligátnych príslovkových určeníach vyjadrených výrazom s prirovnávacou spojkou treba rešpektovať poznámku J. Kačalu (1977, s. 27) a odlišiť príslovkové určenia, ktorých prítomnosť vo vetnej štruktúre je daná sémantikou nadržaného slovesa (*vyzerat ako, správať sa ako, prejavovať sa ako...*) od takých, ktorých záväznosť je daná konštrukčne (*sedí sa mi ako, pracuje sa nám ako...*).

Najfrekventovanejšie sú také príslovkové určenia s výrazom uvedeným prirovnávacou spojkou, ktorých prítomnosť vo vete nie je nevyhnutná: *Príkradol sa ku dverám a s jednou nohou zľahka nadvihnutou načúval ako psík.* (Chudoba) Menej časté sú záväzné príslovkové určenia uvedené prirovnávacou spojkou, ktoré sú podmienené sémantikou slovesa: *Kľakoval ako mladík, a predsa mal toľko rokov ako on – dvadsaťpäť.* (Jašík) Zriedkavé sú záväzné príslovkové určenia (uvedené prirovnávacou spojkou) viazané konštrukčne: *Sedí sa mi ako kráľovi.* – *Áno, hodiny sú bližšie k človeku ako rieka alebo hviezdy.* (Jašík)

2.5. Príslovkové určenia sa všeobecne pokladajú za vetné členy s voľným slovosledom. O príslovkových určeníach vyjadrených výrazom s prirovnávacou spojkou to však tvrdiť nemôžeme, pretože prirovnávacia spojka okrem toho, že signalizuje podradenosť člena, ktorý uvádza, signalizuje aj jeho postpozitívne postavenie: príslovkové určenie s prirovnávacou spojkou nasleduje za vetným členom, ktorý určuje. Pravda, máme na mysli neutrálny slovosled.

3. V príslovkovom určení vyjadrenom výrazom s prirovnávacou spojkou môže po spojke nasledovať podstatné meno (v nominatíve i v ostatných pádoch), prídavné meno (aj v druhom a treťom stupni), trpné prídavné slovo (aj v druhom stupni), zámeno, číslovka a neurčitok. Poznamenávame, že príslovkové určenie typu *ako + podstatné meno, prídavné meno, príslovka* ... sa pokladá za holý vetný člen (porov. Pauliny – Ružička – Štolc, 1968, s. 389).

Kombináciou určovaných a určujúcich členov dostaneme pri príslovkových určeníach uvedených prirovnávacou spojkou veľa skupín príslovkových určení, odlišných svojím morfológickým obsadením.

3.1. Do prvej skupiny zaraďujeme príslovkové určenia s prirovnávacou spojkou, ktoré rozvíjajú sloveso. Po spojke môže nasledovať:

3.1.1. podstatné meno v nominatíve (tieto príslovkové určenia s prirovnávacou spojkou sú najfrekventovanejšie) i v iných pádoch

Sikiris zvýskla a poskočila ako jahňa. (Zelinová) – *Starká vraveli, že je podobný človeku, ale škrieka ako vták.* (Chudoba) – *Slová padnú do stĺpnutého ticha ako ostré kamene.* (Jarunková) – *To ubehne ako voda.* (Jaroš) – *Elvíra ho odháňala ako dotieravého kohúta...* (V. Bednár) – *Desiatku najkomisnejších cigariet mu hodil ako psovi a povedal.* (Jašík) – *Dievča sa mu mohlo ešte aj nepáčiť, ale všetko sa skončilo ako v rozprávke.* (Gregorová) – *Potom sa zahnal ako na muchu.* (Jašík) – *Obidve ustúpili predomnou ako pred strašidlom.* (Zelinová)

3.2.1. prídavné meno (aj v 2. a 3. stupni)

Vyskočil tak prudko, že prevrátil stoličku a rozbehol sa po izbe ako šialený. (Zelinová) – *Zato, že som ho ľúbila ako sprásta?* (Chudoba) – *Prechádzala ako*

hluchá okolo hromadného zabíjania hydiny, ... (Zelinová) — Nová kniha o manželstve *vyzerá ako najstaršia*. (V. Bednár)

3.1.3. trpné prídastie

Pracovali sme ako zdivení. (Chudoba) — *Sedel chvíľu ako obarený* a nevedel sa spamätať. (Jašík)

3.1.4. príslovka

Nevrátil sa, — *povedala akoby mimochodom*. (V. Šikula) — Pred národným výborom *som ako naschvál stretol* predsedu. (Jaroš) — Uvoľnila si z vankúša tvár, a aby ju lampa nerozčuľovala, znova *si ľahla na brucho ako prv*. (Handzová)

3.1.5. zámeno

Nemectvo ako také tiež pravdepodobne *podlieha* vplyvu prostredia a nárazom zvonku *ako všetko*, čo sa týka ľudí. (Jašík)

3.1.6. číslovka

Oni *vyzerajú ako jeden* bez ohľadu na vek a pohlavie. (Jašík) — Našiel som tam štyroch ľudí. *Vyskočili ako jeden* a pozdravili. (Jašík)

3.2. Do druhej skupiny zaraďujeme príslovkové určenia s prirovnávacou spojkou, ktoré rozvíjajú prídavné meno. Po prirovnávacej spojke môže nasledovať:

3.2.1. podstatné meno (v nominative i v iných pádoch)

Tvrde sparty nemáme! — znie odpoveď rovnako *tvrdá ako* spomínané *cigarety* (V. Bednár) — Bol *všadeprítomný ako slnko*. (Jašík) — Slnko pražilo a my sme sa opaľovali a boli sme *malátni ako muchy*. (Moric) — Som *hladný ako pes*. (Chudoba) — Jeho zásluhou je konečný zisk medailí československej výpravy čo do počtu *rovnaký ako pred dvoma rokmi* v Mexiku. (tlač)

3.2.2. prídavné meno

Mal ich (kone) *rád ako vlastné*. (Jašík) — Pán Peter Zvarina bol človek *viac starý ako mladý*. (Kukučín)

3.2.3. trpné prídastie: Je *krásna ako namaľovaná*.

3.2.4. príslovka: Je *presný ako vždy*.

3.2.5. zámeno: Je *vysoký ako nikto*.

3.3. Tretiu skupinu tvoria príslovkové určenia s prirovnávacou spojkou, ktoré rozvíjajú príd. časť. Po prirovnávacej spojke môže nasledovať:

3.3.1. podstatné meno (v nominatíve i v iných pádoch)

Ustatý som ako kôň, aj tetka už bude polomíťva od strachu. (Jarunková) — Na polici v komore si tiško pradiť tučná knedľa, *vypasená ako angorská mačka*. (V. Bednár) — *Prehnutý ako polmesiac* číapol do vody. (Jašík) — Prišla k nej, trasúc sa na celom tele, *vystrašená ako malé dieťa*. (Zelinová) — Je *rozochvený ako pred prvým rande* a tak sa aj správa. (V. Bednár)

3.3.2. príslovka: Dnes je *nahnevaný ako včera*.

3.3.3. zámeno: Som *ustatý ako ty*.

3.4. Štvrtú skupinu tvoria príslovkové určenia s prirovnávacou spojkou rozvíjajúce príslovku. Po spojke môže nasledovať:

3.4.1. podstatné meno (v nominatíve i v iných pádoch)

Nad spiacim sídliskom sa *tahavo ako serenáda* rozlieha mekot kozy. (V. Bednár) — A zasmiala sa *hrkútavo ako divá hrdlička*. (Chudoba) — Kládol som ich ťažko, *ťažko ako kameň* a v ich očiach som videl, ako za mňa kruto odpovedajú. (Chudoba) — Prešla popri mne *nezvučne ako po koberci*. (Chudoba) — Vošla do domu a tam *ticho ako po vymretí*. (Jarunková) — *Nečakane ako pri detskej chytačke* zabočí nabok a vklzne do miestnosti pre peších kráľov. (V. Bednár)

3.4.2. trpné príd. časť

Tu ide všetko *decentne ako nalinkované* podľa Heglovej estetiky. (V. Bednár)

3.4.3. príslovka: Ale dnes nejde tak *smelo ako inokedy*. (Kukučín)

3.4.4. zámeno

Cestujeme električkou a usmievame sa rovnako ako Pekár, *rovnako ako všetci*. (V. Bednár)

3.4.5. číslovka: Stáli *rovno ako jeden*.

3.5. Do piatej skupiny sme zaradili príslovkové určenia s prirovnávacou spojkou rozvíjajúce príd. mená, príd. časti a príslovky v komparatíve. Po prirovnávacej spojke môže nasledovať:

3.5.1. podstatné meno (v nominatíve i v iných pádoch)

Ustupujeme, človeče, nohy sú *dôležitejšie ako hlava*. (Jašík) — Správaš sa k nej *horšie ako kočič*. (Zelinová) — Keby si tu zostal *dlhšie ako rok*, aspoň tak

päť rokov, odchádzal by si odtiaľto sťahovacím autom. (Jašík) — Je tu *rušnejšie ako na letisku pri prilete krajanov do Ameriky*. (V. Bednár)

3.5.2. prídavné meno (aj v 2. a 3. stupni)

Som *smädnejší ako hladný*. — Je *širší ako dlhší*.

3.5.3. trpné prídastie: Je *krajšia ako vysnívaná*.

3.5.4. príslovka

A od Moskvy ste *ďalej ako vlani* o takomto čase. (Jašík) — Na stavbe sa *finišuje* a ešte pár mesiacov *finišovať* musí, a to podstatne *viac ako doteraz*, ak septembrový termín má byť skutočnosťou. (tlač)

3.5.5. zámeno

Už aj taká Alžbeta Bátorýčka iste vedela *lepšie ako ty*, že peniazmi človek v umení neprerazí. (V. Bednár) — Veď ja ho *lepšie poznám ako vy*. (V. Šíkula)

3.5.6. číslovka: Teraz to urobil *lepšie ako prvý raz*.

3.5.7. neurčitok: Anglicky hovoriť je *ľahšie ako písať*.

3.6. Pre úplnosť treba spomenúť, že v ojedinelých prípadoch býva určeným členom zámeno, číslovka, prípadne i citoslovce:

Bude *tak ako v Prahe*. (Jašík) — Na prvý raz je to vždy *iné ako potom*. (Dzvoník) — Hlas mal *taký ako Remeš*, zvaný Veľký. (Jašík) — *Dvakrát ako obyčajne!* — Ani nepozdraví, len *hr-hr ani na psa*, — vraví žena z cesty. (Jašík)

Určovaným výrazom môže byť aj prechodník, ktorý má vo vete funkciu predikátu polovetnej konštrukcie:

Pekár, *habkajúc* v bielej tme *ako slepec*, narazil na pokraji pieskového ústustu na svoju ženu. (V. Bednár)

Prehľadne nám skupiny príslovkových určení s prirovnávacou spojkou, odlišné morfológickým obsadením, znázorňuje tabuľka.

4. Výrazy s prirovnávacou spojkou môžeme hodnotiť ako jeden z prostriedkov vyjadrovania príslovkových určení. Ukázali sme, že prirovnávacia spojka uvádza nielen podstatné meno v úlohe príslovkového určenia (ako sa to konštatuje v Slovenskej gramatike), ale aj prídavné meno, trpné prí-

určujúci člen		a	b	c	d	e	f	g	h	ch
určovaný člen		podst. meno v nominatíve	podst. meno v iných pádoch	prídavné meno	2. a 3. stup. prídavného mena	trpné prídastie	príslovka	zámeno	číslovka	neurčitok
1	<i>sloveso + ako</i>	poskočila ako jahňa	pýta sa ako zo sna	chodí ako slepý	vyzerá ako najstarší	hľadá ako prikovaný	mešká ako obyčajne	umrie ako každý	vyskočila ako jeden	—
2	<i>príd. meno + ako</i>	jasný ako slnko	dobrý ako pred rokmi	múdry ako pekný	—	pekný ako namaľovaný	presný ako vždy	vysoký ako nik	—	—
3	<i>prídastie + ako</i>	ustatý ako kôň	roztrašený ako pred skúškou	—	—	—	vyrovnaný ako včera	ustatý ako ty	—	—
4	<i>príslovka + ako</i>	ľahavo ako serenáda	ticho ako v hrobe	—	—	presne ako nalinkované	rovnako ako dnes	dobro ako všetci	pekne ako jeden	—
5	<i>2. stup. príd. m., prídastia a príslov. + ako</i>	silnejší ako medveď	rušnejšie ako na letisku	smädnejší ako hladný	širší ako dlhší	krajšie ako vy-snívané	ďalej ako vlani	vyšší ako ty	lepšie ako na prvý raz	prijemnejšie ako učí sa

časťie, príslovku, zámeno, číslovku, prípadne neurčitok. Tak ako príslovkové určenie vyjadrené inými prostriedkami (príslovkou, pádom substantíva, infinitívom), aj príslovkové určenie vyjadrené výrazom s prirovnávacou spojkou rozvíja a bližšie určuje sloveso — prísudok (slovesný i neslovesný), neurčité slovesné tvary (trpné prídastie, prechodník) vo funkcii predikátu polovetnej konštrukcie, prídavné meno vo funkcii prívlastku, príslovku (iné príslovkové určenie), prípadne isté zámená, číslovky a citoslovčia. Môže byť rozvité inými vetnými členmi, polovetnými konštrukciami i vedľajšími vetami, môže byť voľným i záväzným členom vetnej štruktúry.

Výraz uvedený prirovnávacou spojkou hodnotíme ako osobitný prostriedok slúžiaci na vyjadrenie príslovkových určení. Príslovkové určenia sa teda vyjadrujú príslovkami, pádmí podstatných mien, výrazmi s prirovnávacou spojkou a neurčitkom.

Literatúra

KAČALA, J.: Záväzné a voľné príslovkové určenie. Materiály zo zasadania Medzinárodnej komisie pre štúdium gramatickej stavby slovanských jazykov pri MKS. Zv. 2. Sofia — Varna, s. 21—28.

MIKO, F.: Generovanie príslovkového určenia v slovenčine. In: Jazykovedné štúdie. 11. Jónov zborník. Red. J. Ružička. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1971, s. 185—202.

MIKO, F.: The Generative Structure of the Slovak Sentence. Adverbials. The Hague-Paris, Mouton a Bratislava. Vydavateľstvo SAV 1972. 150 s.

Morfológia slovenského jazyka. Red. J. Ružička. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1966. 895 s.

ORAVEC, J.: Náčrt slovenskej skladby pre vysokoškolákov. [Skriptum.] Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1978. 198 s.

PAULINY, E. — RUŽIČKA, J. — ŠTOLC, J.: Slovenská gramatika. 5. vyd. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1968. 583 s.

Štefan Peciar sedemdesiatročný

Toho roku (15. októbra) sa dožíva sedemdesiatich rokov dr. Štefan Peciar, CSc., vedecký pracovník v dôchodku, konzultant Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV. Jeho vedecké dielo a organizačnú činnosť hodnotili jazykovedci a verejní činitelia pri doterajších jubilejných príležitostiach, najmä pri šesťdesiatke (Jazykovedné štúdie XII — Peciarov zborník, 1974). Teraz nám prichodí bližšie charakterizovať jeho práce za ďalšie desaťročia a podľa spomienok zistiť aj staršie podnety jeho mnohostrannej a neúnavnej odbornej práce i angažovanej činnosti.

Na gymnáziu v Nitre ho v nižších triedach slovenčinu učil J. Damborský. Pred maturou pri rozhodovaní o ďalšom štúdiu zavážila mienka profesora slovenčiny. Ako maturant s vyznamenaním dostal miesto s celým zaopatrením v „Hlávkovej koleji“ v Prahe. Na Filozofickej fakulte Karlovej univerzity od r. 1931 študoval slavistiku u profesora M. Weingarta a E. Smetánku, germanistiku u J. Janka a O. Fischera. V prednáškach a seminároch slavistu M. Weingarta, ktorý v 20. rokoch účinkoval v Bratislave a mal osobitný záujem o poslucháčov zo Slovenska, dostal širší slavistický základ. Okrem toho študoval fonetiku u prof. J. Chlumského a doc. B. Hálu. Záujem o zvukovú stránku jazyka ostal Š. Peciarovi od študentských čias po celý život. Zaoberal sa aj štúdiom lužickosrbského jazyka a literatúry u prof. J. Pátu. Š. Peciar sa od tých čias venuje štúdiu srbistiky a externe podnes vedie lektorát lužickej srbčiny na FF UK v Bratislave.

Po absolútoriu Š. Peciar zostal v Prahe učiť na strednej škole. Viazali ho tu i rodinné vzťahy. Vysokoškolské štúdium završil r. 1938 doktorátom. Výťah z jeho doktorskej dizertácie o metatéze likvíd a o klasifikácii slovanských jazykov vyšiel v Časopise pro moderní filologii (1939). R. 1941 sa Š. Peciar vrátil na Slovensko a prijal miesto vedúceho redakcie v Slovenskej učenej spoločnosti. To bolo pre ďalší vývin Š. Peciaru dôležité rozhodnutie. V Bratislave sa bližšie oboznámil so štrukturalizmom, najmä v styku s prof. Ľ. Novákom a J. M. Koriňkom v Slovenskej jazykovednej spoločnosti, kde sa formovali aj iní poprední slovenskí jazykovedci (E. Pauliny, J. Ružička a i.).

Po založení Slovenskej akadémie vied a umení sa Š. Peciar stal jej pracovníkom (r. 1943). Medzitým publikoval ďalšiu časť práce o praslovanskom hláskosloví (o vzniku slabičných likvíd) a začal už systematicky pracovať vo fonológii súčasnej slovenčiny (písal o postavení samohlásky *ä*, o vzťahoch foném *i:j*, *v:f*, o rytmickej zákonite a i.). K niektorým témam a problémom sa častejšie vracal v ďalšej svojej práci z praktického hľadiska kultúry jazyka i z hľadiska teoretickej gramatiky, lexikografie a štylistiky.

Záujem o aktuálne otázky jazyka a slovenskej jazykovedy prejavoval Š. Peciar často s kritickým a polemickým zahrotením už za vojny článkami vo vtedajších novinách („Zo zápisníka slovenského lingvistu“) a po vojne aj v odborných časopisoch v diskusiách o purizme, o reforme slovenského pravopisu, o triedení

slovenských slovies, o slovenskom slovníku atď. Často diskutoval i v ďalších rokoch (porov. napr. zborník referátov *Z teórie spisovného jazyka*, 1979).

V r. 1947–1949 bol Š. Peciar lektorom češtiny a slovenčiny na univerzite v Lunde (vo Švédsku). Pokračoval tam v práci o slovanskom hláskosloví; uverejnil z nej neskôršie (r. 1952) úvodnú časť (*Kritický prehľad prác o tzv. meta-téze likvid*).

Krátko po návrate zo Švédska bol Š. Peciar poverený funkciou riaditeľa vtedajšieho Jazykovedného ústavu a stal sa redaktorom jazykovedných časopisov a publikácií. Zúčastňoval sa na sympóziách a celoštátnych konferenciách, ktoré často viedol. Usiloval sa rozvíjať slovenskú jazykovedu na ideologických a metodologických základoch dialektického i historického materializmu.

Pod ideovým a odborným vedením Š. Peciaru ako hlavného redaktora vypracovala poverená skupina slovenských jazykovedcov nové vydanie základnej normatívnej príručky spisovnej slovenčiny – *Pravidiel slovenského pravopisu*. V tomto vydaní Pravidiel, ktoré vyšlo r. 1953, sa uskutočnila úprava slovenského pravopisu na fonologicko-morfologickom princípe a na zásade demokratizácie pravopisu. Kladné prijatie Pravidiel a pravopisnej úpravy slovenskou kultúrnou verejnosťou svedčí o tom, že úprava pravopisu bola dobre pripravená a premyslená. Nové pravopisné poučky sa v praxi rýchle vžili a v novších vydaniach Pravidiel sa už v podstate nemenili. Pričinením Š. Peciaru sa z Pravidiel odstránili nevyhovujúce puristické poučky. Š. Peciar aj naďalej systematicky sleduje pravopisné problémy, vo väčších štúdiách i menších príspevkoch jednotlivé pravidlá vykladá a spresňuje (napr. i v ostatnom čase pravidlá o zhode prísudku s podmetom, o písaní čiarky pred spojkou čiže, o používaní zlomkových výrazov, o skupinách št, šp, šk atď.).

Š. Peciar má veľkú zásluhu na vypracovaní prvého kompletného slovníka súčasnej spisovnej slovenčiny. Od začiatku päťdesiatych rokov viedol autorský kolektív pri osvojovaní si zásad modernej lexicológie a lexikografie, pri vypracúvaní koncepcie Slovníka slovenského jazyka, pri získavaní pracovných lexikografických skúseností. Na pravidelných pracovných poradách usmerňoval koncepcné práce autorov a starostlivo redigoval skoncipované heslá, pričom sa sám zúčastnil aj na koncipovaní. Bol hlavným redaktorom šesťzväzkového *Slovníka slovenského jazyka*. Pri prácach na tomto rozsiahlom diele strávil Š. Peciar takmer dvadsať rokov života. Je to jeho životné dielo.

Slovník slovenského jazyka bola priekopnícka práca. Prvý raz v dejinách slovenského jazyka sa tu hodnotili celé vrstvy slovnej zásoby spisovnej slovenčiny z hľadiska spisovnosti, štylistickej hodnoty i z hľadiska expresívnosti. Je pochopiteľné, že toto hodnotenie nemohlo byť v každom jednotlivom prípade výstižné a presné. Pri kritickom hodnotení Slovníka slovenského jazyka sa konštatovalo, že je to významné a potrebné dielo, majúce dôležité miesto v kultúre nášho národa i vysokú odbornú úroveň, ale poukazovalo sa i na jeho nedostatky, najmä vo výbere slov a v ich hodnotení.

Po kritike Slovníka slovenského jazyka sa Š. Peciar vzdal funkcie riaditeľa Ústavu slovenského jazyka SAV, ale ani potom sa nevyhýbal nevďačnej lexikografickej práci. S autorským kolektívom úspešne dokončil práce na V. a VI. diele SSJ. Autorský kolektív bol v r. 1973 odmenený Cenou Slovenskej akadémie vied za úspešné vyriešenie vedeckovýskumnej úlohy. V „oddychových rokoch“ bez funkcií publikoval viaceré štúdie o kvantite v slovenčine, o slovesnom vide a o iných aktuálnych otázkach spisovnej slovenčiny.

Posledné obdobie vedeckovýskumnej a organizačnej činnosti Š. Peciara spadá do sedemdesiatych a začiatku osemdesiatych rokov. V r. 1970 bol poverený funkciou hlavného redaktora časopisu Slovenská reč a vykonával ju do konca roku 1981. V tejto funkcii sa staral o dobrú odbornú úroveň a o správnu ideovo-politickú líniu časopisu. Napísal viaceré ideologicky angažované úvody a programové články pri významných politických výročiach. Pozorne zaznamenával životné jubileá významných slovenských jazykovedcov. Súčasne bol vymenovaný za člena redakčných rád časopisov Slavica Slovaca a Jazykovedný časopis.

V tomto období Š. Peciar vykonáva veľa redakčných prác. Ako člen hlavnej redakcie Encyklopédie Slovenska a vedúci lexikálnej skupiny „jazyk“ redakčne upravil alebo sám skoncipoval vyše 200 encyklopedických hesiel. Je členom redakčnej rady encyklopedického časopisu Pyramída a časopisu Ruštinár, v ktorom lektoruje slovenské príspevky, zúčastňuje sa na redakčných prácach pri vydávaní prekladov diel klasikov marxizmu-leninizmu v Nakladateľstve Pravda, lektoruje text nového prekladu Marxovho Kapitálu.

Rozsiahla je v tomto období aj Peciarova organizačná činnosť. V r. 1973 bol poverený vedením oddelenia dejín slovenčiny v Jazykovednom ústave Ľ. Štúra. Túto funkciu, s ktorou súviselo aj členstvo v ústavnej rade, vykonával do konca r. 1980. Od r. 1973 je predsedom lexikologicko-lexikografickej komisie pri Medzinárodnom komitete slavistov. Zorganizoval štyri pracovné sympóziá tejto komisie. V r. 1975–1981 vykonával funkciu predsedu Slovenskej jazykovednej spoločnosti pri SAV. Od začiatku šesťdesiatych rokov do konca roku 1981 bol členom Vedeckého kolégia jazykovedy ČSAV a zúčastňoval sa pravidelne na jeho zasadnutiach. V r. 1962–1966 bol predsedom a neskôr členom Vedeckého kolégia jazykovedy SAV, resp. Vedeckého kolégia SAV pre jazykovedu a vedy o literatúre a umení. Od r. 1970 Š. Peciar vykonával zodpovedné stranícke funkcie.

Aj pri týchto rozsiahlych redakčných a organizačných povinnostiach vedel si nájsť čas na vedeckovýskumnú činnosť. Predovšetkým pokračoval a stále pokračuje v lexikografických prácach na kolektívnych dielach. Je spoluautorom *Česko-slovenského slovníka* (1979) a členom autorského kolektívu pripravovaného *Krátkeho slovníka slovenského jazyka*. V spolupráci s autorským kolektívom vypracoval koncepciu *Historického slovníka slovenského jazyka* a do marca 1981 viedol odborne i organizačne práce na tomto slovníku. Aj po odchode na dôchodok ako konzultant pokračuje v redakčných i konceptných prácach na tomto diele.

Z Peciarových významnejších individuálnych prác z posledných rokov okrem referátov na piatich medzinárodných sympóziách (vo Varne, v Moskve, vo Viedni, v Libliciach a vo Varšave) treba osobitne spomenúť príspevok *Praslovanské východisko fonologického systému slovenčiny* (Jazykovedné štúdie XIV, 1977), ktorý predniesol na konferencii o pôvode a o najstaršom vývine slovenčiny. Priklonil sa v ňom k názoru o samostatnom vývine slovenčiny od rozpadu praslovanskej jazykovej jednoty, ktorý kladie do obdobia po zmenách súvisiacich s praslovanskou tendenciou po otvorených slabikách. V príspevku *Norma, úzus, priemerný úzus* (Slovo a slovesnosť. 39, 1978) sa vracia k dôležitým pojmom z teórie spisovného jazyka. V tom istom časopise (1980) publikoval referát o vzťahu polysemie a homonymie. Mal veľký podiel na organizačnej príprave konferencie o metodologických otázkach marxistickej jazykovedy (Olomouc, 1976), kde predniesol jeden zo základných referátov.

Prehľad práce Š. Peciara svedčí o tom, že náš jubilant neochabuje v tvorivej

činnosti ani v sedemdesiatom roku svojho života a naďalej ostáva aktívnym pracovníkom pri plnení úloh slovenskej jazykovedy. Želáme mu pri tejto príležitosti dobré zdravie a stály pracovný elán, aby mohol šťastlivo dokončiť plánované práce.

E. Jóna

Súpis prác Štefana Peciara za roky 1972–1981

Táto bibliografia nadväzuje na dve predchádzajúce bibliografie prác Š. Peciara od L. Dvonča: 1. Súpis prác Štefana Peciara [za roky 1939–1961]. Slovenská reč, 27, 1962, s. 302–310. 2. Súpis prác Štefana Peciara za roky 1962–1971. In: Jazykovedné štúdie. 12. Peciarov zborník. Red. J. Ružička. Bratislava, Veda 1974, s. 12–19. K predchádzajúcej bibliografii za roky 1962–1971 uvádzame doplnky.

a) Doplnky k bibliografii za roky 1962–1971

1970

- O štylistickej diferenciácii jazyka. — In: A. Popovič, Štrukturalizmus v slovenskej vede 1931–1949. Dejiny, texty, bibliografia. 1. vyd. Martin, Matica slovenská 1970, s. 93–94.
- O používaní nedokonavých a dokonavých slovies. — Slovenský jazyk a literatúra v škole, 17, 1970/71, s. 97–101.

b) Bibliografia za roky 1972–1981

1972

- Der Verbalaspekt und der Umfang des Verballexems. — In: Recueil linguistique de Bratislava. 3. Red. J. Horecký. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1972, s. 61–72.
- Skupiny št, šp, šk — charakteristická črta slovenčiny. — Kultúra slova, 6, 1972, s. 343–347.
- Zamyslenie nad úlohami slovakistiky po XIV. zjazde KSC. — Slovenská reč, 37, 1972, s. 3–5.
- Rozvoj slovakistiky a sovietska jazykoveda. — Slovenská reč, 37, 1972, s. 329–334.
- [Diskusné príspevky.] — In: Hovorená podoba spisovnej slovenčiny. Referáty a diskusné príspevky z konferencie dňa 6.–9. októbra 1965. Red. J. Horecký. Bratislava, Združenie slovenských jazykovedcov pri SAV 1972, s. 75–77, 147–150.
- Odpoveď M. Lenochovej. — Kultúra slova, 6, 1972, s. 127–128.
- Španiel, Španielka, nie Španielčan, Španielčanka. — Kultúra slova, 6, 1972, s. 283–284.
- Tkaň, tkane — tkanivo, nie tkáň, tkáne; plesneň, plesne, nie pliesneň, pliesne. — Kultúra slova, 6, 1972, s. 314–315.
- Komplikácie pri gramatickej zhode. — Rozhlas 1972, č. 38, s. 7. — Tamže: Niečo o zlomkových výrazoch (č. 50, s. 9).
- I. zasadanie Medzinárodnej komisie pre slovanské spisovné jazyky. — Slovenská reč, 37, 1972, s. 59–60 (správa o zasadnutí konanom v dňoch 15.–17. 9. 1971 v Bratislave).

III. medzinárodný sorabistický seminár. — Slavica Slovaca, 7, 1972, s. 79 (správa o seminári konanom v dňoch 12.–25. 7. 1971 v Budyšíne).

1973

Funkcie slovesnej predpony *od(o)-* v slovenčine. — In: Zborník Filozofickej fakulty Univerzity Komenského. Philologica. 21. 1969. Red. E. Pauliny. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1973, s. 59–67, nem. res. s. 67–68.

O jazykových kontaktoch. — Slovenská reč, 38, 1973, s. 257–264.

Konfrontácia slovenčiny a češtiny. — In: Studia Academica Slovaca. 2. Prednášky IX. letného seminára slovenského jazyka a kultúry. Red. J. Mistrík. Bratislava, Ústav školských informácií 1973, s. 231–243.

Problémy kvantity v Czambelovej kodifikácii. — Universitas Comeniana. Facultas Paedagogica Tyrnaviensis. Spoločenské vedy. Philologia 3. Slovenčina na rozhraní 19. a 20. storočia. (Materiály z vedeckej konferencie o Samuelovi Czambelovi.) Red. V. Betáková et al. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1973, s. 63–66, rus. res. s. 232, nem. res. 236.

Slovo ako lexikálna jednotka. — In: Slovo a slovník. Zborník referátov z lexikologicko-lexikografickej konferencie v Smoleniciach 4.–7. mája 1970. Red. J. Ružička — I. Poldauf. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1973, s. 55–61.

Pripomíname si 25. výročie Víťazného februára. — Slovenská reč, 38, 1973, s. 65–68.

Významná sovietska publikácia o problémoch bilingvizmu. [Problemy dvujazyčija i mnogojazyčija, Moskva 1972.] — Jazykovedný časopis, 24, 1973, s. 197–200 (ref.). Internacionála. — Slovenská reč, 38, 1973, s. 60–61. — Tamže: *Kotol, kotla* — 6. p. v *kotle* (nie „v kotli“) (s. 124–125).

Zasadenie lexikologicko-lexikografickej komisie pri Medzinárodnom komitáte slavistov. — Slovenská reč, 38, 1973, s. 231–233 (správa o 1. pracovnom zasadnutí konanom v dňoch 30. 1. — 1. 2. 1973 v Domove vedeckých pracovníkov SAV v Smoleniciach).

O krok ďalej v jazykovede. — Pravda, 9. 8. 1973, s. 5 (správa o seminári jazykovedcov komunistov o aktuálnych otázkach marxistickej jazykovedy v Československu, konanom dňa 17. 5. 1973 v Prahe).

Akademik Bohuslav Havránek osemdesiatročný. — Slovenská reč, 38, 1973, s. 229–231.

1974

O jazykových kontaktoch. — In: O marxistickú jazykovedu v ČSSR. Zborník referátov zo seminára 17. mája 1973 v Prahe. Red. J. Horecký. Bratislava, Veda 1974, s. 57–68.

Slovenské národné povstanie a vývin slovenčiny. — Slovenská reč, 39, 1974, s. 257–261.

Poznávajme tradíciu ruskej a sovietskej jazykovedy. — Ruštinár, 9 (22), 1974, s. 97–98. Moje kontakty s ruštinou. — Ruštinár, 9 (22), 1974, s. 196.

Polská príručka jazykovej správnosti. [Słownik poprawnej polszczyzny, Warszawa 1973.] — Kultúra slova, 8, 1974, s. 59–62 (ref.).

Buclatý, či buclatý? — Slovenská reč, 39, 1974, s. 252–253.

Prečo klat, zaklat, kálat, ale zakálat? — Kultúra slova, 8, 1974, s. 279–280.

Univ. prof. Ján Stanislav sedemdesiatročný. — Slavica Slovaca, 9, 1974, s. 233–234.

Pri päťdesiatke prof. Šimona Ondruša. — Slovenská reč, 39, 1974, s. 309–310.

1975

- Spoločné črty vo vývine slovenčiny a češtiny. — In: *Studia Academica Slovaca*. 4. Prednášky XI. letného seminára slovenského jazyka a kultúry. Red. J. Mistrík. Bratislava, Alfa 1975, s. 259–275.
- Tridsať rokov rozvoja slovenskej jazykovedy. — *Slovenská reč*, 40, 1957, s. 65–71.
- Jubileum Slovenskej reči. — *Slovenská reč*, 40, 1975, s. 3–4.
- V. Blanár — E. Jóna — J. Ružička, *Dejiny spisovnej slovenčiny II*, Bratislava 1974. — *Slovenská reč*, 40, 1975, s. 179–184 (recenzia).
- Štvorylka, či štvorička?* — *Kultúra slova*, 9, 1975, s. 254–255.
- 30 rokov slovenskej jazykovedy. — *Nedeľná Pravda*, 8, 1975, č. 19, s. 6.
- Správa o situácii a problémoch konfrontačného štúdia slovenčiny a češtiny. — *Slovenská reč*, 40, 1975, s. 301–304.
- Vedecké sympóziu jazykovedcov a literárnych vedcov o Slovenskom národnom povstaní. — *Slovenská reč*, 40, 1975, s. 109–110 (správa o sympóziu konanom v dňoch 1.–2. 10. 1974 v Prahe).
- XIII. letný seminár bulharského jazyka a literatúry. — *Slavica Slovaca*, 10, 1975, s. 312–313 (správa o seminári konanom v dňoch 1.–30. 8. 1975 v Sofii).
- Sedemdesiatka prof. Jána Stanislava. — *Slovenská reč*, 40, 1975, s. 58–59.

1976

- Ku koncepcii historických slovníkov západoslovanských jazykov. — *Slavica Slovaca*, 11, 1976, s. 79–85, nem. res. s. 85.
- Konfrontácia lužickej srbčiny a slovenčiny. — In: *Studia Academica Slovaca*. 5. Prednášky XII. letného seminára slovenského jazyka a kultúry. Red. J. Mistrík. Bratislava, Alfa 1976, s. 349–364.
- O vzťahoch slovenčiny a češtiny. — In: *Studia Academica Slovaca*. 5. Prednášky XII. letného seminára slovenského jazyka a kultúry. Red. J. Mistrík. Bratislava, Alfa 1976, s. 331–347.
- O používaní zlomkových výrazov. — *Slovenská reč*, 41, 1976, s. 201–212.
- Rozpracúvame podnety XV. zjazdu KSC. — *Slovenská reč*, 41, 1976, s. 257–262.
- K. K. Trofimovič, *Hornjoserbsko-ruski słownik — Verchneluzičko-russkij slovar'*, Budyšin 1974. — *Slavica Slovaca*, 11, 1976, s. 315–316 (ref.).
- Komparatistika. — *Pyramída*, 6, 1976/77, s. 2033–2034.
- Pred XV. zjazdom KSC. — *Večerník*, 9. 4. 1976, s. 3.
- Zasadanie Lexikologicko-lexikografickej komisie pri Medzinárodnom komitáte slavistov. — *Slavica Slovaca*, 11, 1976, s. 3–4 (úvodné slovo k materiálom z konferencie publikovaným na stránkach časopisu *Slavica Slovaca*).
- Na šesťdesiatku Jozefa Ružičku. — *Slovenská reč*, 41, 1976, s. 35–37.
- Životné jubileum doc. Elly Sekaninovej. — *Slavica Slovaca*, 11, 1976, s. 233–234 (k 50. narodeninám).

1977

- Transliterácie cyriliky. 1. vyd. Praha, Vydavatelství Úřadu pro normalizaci a měření 1977. 8°. 7 s. (spoluautor).
- Praslovanské východisko fonologického systému slovenčiny. — In: *Jazykovedné štúdie*. 14. O pôvode a o najstaršom vývine slovenčiny. Zborník materiálov z vedeckej konferencie. (Smolenice 9.–11. decembra 1974.) Stanislavov zborník. Red. J. Ružička, Bratislava, Veda 1977, s. 23–30.
- Spoločné črty vo vývine súčasnej spisovnej slovenčiny a češtiny. — In: *Slavica*

- Pragensia. 18. Věnováno 30. výročí Slovenského národného povstání. (Acta Universitatis Carolinae. 1975. Philologica. 3–4.) Red. V. Ržouněk. Praha, Universita Karlova 1977, s. 175–184.
- Vývin slovenského pravopisu. — In: Studia Academica Slovaca. 6. Prednášky XIII. letného seminára slovenského jazyka a kultúry. Red. J. Mistrik. Bratislava, Alfa 1977, s. 429–449.
- Ako pomenovať dieťa narodené v Prahe? — Kultúra slova, 11, 1977, s. 307–308.
- Na šesťdesiate výročie Veľkého októbra. — Slovenská reč, 42, 1977, s. 257–260.
- Vzťahy našej a sovietskej jazykovedy. — Ruštinár, 12 (25), 1977, č. 7, s. 11–16.
- Diskusný príspevok Š. Peciara. — In: Jazykovedné štúdie. 14. O pôvode a o najstaršom vývine slovenčiny. Zborník materiálov z vedeckej konferencie. (Smolenice 9.–11. decembra 1974.) Stanislavov zborník. Red. J. Ružička. Bratislava, Veda 1977, s. 54–55.
- Panenkovou strelou odletela nervozita? — Kultúra slova, 11, 1977, s. 19–21.
- Pracovné zasadanie Medzinárodnej lexikologicko-lexikografickej komisie. — Slovenská reč, 42, 1977, s. 119–120 (správa o 2. zasadaní Medzinárodnej lexikologicko-lexikografickej komisie pri Medzinárodnom komitáte slavistov, konanom v dňoch 5.–9. 11. 1976 vo Varne).
- Vedecká konferencia o problémoch slovanskej historickej lexikológie a lexikografie. — Slavica Slovaca, 12, 1977, s. 88–90 (správa o konferencii konanej v dňoch 3.–6. 11. 1975 v Moskve).
- Bělič, Jaromír. — In: Encyklopédia Slovenska. 1. zv. Red. V. Hajko et al. Bratislava, Veda 1977, s. 172. — Tamže: Blanár, Vincent (s. 206).
- Životné jubileum Jozefa Lišku. — Slovenská reč, 42, 1977, s. 183–184 (k 60. narodeninám).
- Životné jubileum Izidora Kotuliča. — Jazykovedný časopis, 28, 1977, s. 85–86 (k 50. narodeninám).
- Za profesorom Jánom Stanislavom. — Správy Slovenskej akadémie vied, 13, 1977, č. 10, s. 54–57.

1978

- K pojmu *norma*, *úzus*, *priemerný úzus*. — Slovo a slovesnosť, 39, 1978, s. 295–299, nem. res. s. 299.
- Slovo kak leksičeskaja jedinica. — In: Jazykoznanije v Českoslovačii. Sborník 'statej. 1956–1974. Red. A. G. Širokova. Moskva, Progress 1978, s. 395–402.
- Základné črty vidového systému v slovenčine. — In: Studia Academica Slovaca. 7. Prednášky XIV. letného seminára slovenského jazyka a kultúry. Red. J. Mistrik. Bratislava, Alfa 1978, s. 383–399.
- Na záver diskusie o podobe toponým typu *Ostrô*. — Slovenská reč, 43, 1978, s. 169–172.
- Víťazný Február a slovenská jazykoveda. — Slovenská reč, 43, 1978, s. 65–71.
- Správa o zasadaní Medzinárodnej lexikologicko-lexikografickej komisie. — Slavica Slovaca, 13, 1978, s. 305–306 (správa o zasadaní Medzinárodnej lexikologicko-lexikografickej komisie pri Medzinárodnom komitáte slavistov, konanom dňa 16. 12. 1977 v Lipsku).
- Správa o činnosti Slovenskej jazykovednej spoločnosti pri SAV za funkčné obdobie od 22. 1. 1976 do 23. 1. 1978. — Slovenská reč, 43, 1978, s. 245–250 (spoluautor).
- Správa o činnosti Slovenskej jazykovednej spoločnosti pri SAV za funkčné obdobie 22. 1. 1976 – 23. 1. 1978. — Jazykovedné aktuality, 15, 1978, č. 1, s. 10–17 (spoluautor).
- Životné jubileum Eleonóry Kučerovej. — Slavica Slovaca, 13, 1978, s. 87–88 (k 50. narodeninám).

Odišiel nestor slovenskej jazykovedy. — Slovenská reč, 43, 1978, s. 47–50 (nekrológ za J. Stanislavom).
Za profesorom Jaromírom Běličom. — Slovenská reč, 43, 1978, s. 253–254.

1979

- Česko-slovenský slovník. Red. G. Horák. 1. vyd. Bratislava, Veda 1979. 4°. 790 s. (spoluautor).
- Z metodologických problémov marxistickej jazykovedy. — In: K marxistické metodologii v jazykovědě. (Sborník referátů a diskusních příspěvků z celostátní konference o marxistické jazykovědě uspořádané vědeckými kolegií ČSAV a SAV 7.–9. 9. 1977 v Olomouci.) Red. Š. Peciar — J. Popela. Praha, Ústav pro jazyk český ČSAV, Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV, Kabinet cizích jazyků ČSAV 1979, s. 30–46.
- K otázke vzniku jazyka a jazykového znaku. — In: K marxistické metodologii v jazykovědě. (Sborník referátů a diskusních příspěvků z celostátní konference o marxistické jazykovědě uspořádané vědeckými kolegií ČSAV a SAV 7.–9. 9. 1977 v Olomouci.) Red. Š. Peciar — J. Popela. Praha, Ústav pro jazyk český ČSAV, Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV, Kabinet cizích jazyků ČSAV 1979, s. 95–99.
- K vymedzeniu pojmu jazykovej chyby. — In: Z teórie spisovného jazyka. Zborník referátov a diskusných príspevkov. Red. J. Kačala. Bratislava, Veda 1979, s. 174–179.
- Das Verhältniss zwischen Transliteration und Transkription aus der zyrillischen in die lateinische Schrift. — Österreichische Osthefte, 21, 1979, s. 270–277.
- Písanie čiarky pred spojkou čiže. — Slovenská reč, 44, 1979, s. 129–135.
- Sprešnenie pravidiel o zhode prísudku s podmetom. — Slovenská reč, 44, 1979, s. 211–214.
- Pripomienky k základnému referátu J. Horeckého. — In: Z teórie spisovného jazyka. Zborník referátov a diskusných príspevkov. Red. J. Kačala. Bratislava, Veda 1979, s. 94–96.
- Poznámky k referátu F. Kočiša. — In: Z teórie spisovného jazyka. Zborník referátov a diskusných príspevkov. Red. J. Kačala. Bratislava, Veda 1979, s. 114–115.
- O kritike práce v oblasti jazykovej kultúry. — In: Z teórie spisovného jazyka. Zborník referátov a diskusných príspevkov. Red. J. Kačala. Bratislava, Veda 1979, s. 136–137.
- Slovník slovanské lingvistické terminologie 1, Praha 1977. — Slavica Slovaca, 14, 1979, s. 312–316 (recenzia).
- Jazykovedné štúdie. 13. Ružičkov zborník. Red. J. Horecký. Bratislava, Veda 1977. 264 s. — Jazykovedný časopis, 30, 1979, s. 66–69 (recenzia).
- Tvary a používanie zámen *sám, sama, samo* a *samý, -á, -é*. — Slovenská reč, 44, 1979, s. 125–126. — Tamže: *Niekoľkotisícový, niekoľkodesatisícový, niekoľkostotisícový* (s. 188–189).
- Bezorbová agrotechnika. — Kultúra slova, 13, 1979, s. 86. — Tamže: *Šijacia* (nie *šicia*) *dielňa* (s. 277–278).
- Pracovné zasadanie transliteračnej komisie Medzinárodného komitétu slavistov. — Slavica Slovaca, 14, 1979, s. 103 (správa o zasadnutí konanom v dňoch 1.–2. 9. 1978 vo Viedni).
- K významnému životnému jubileu Eugena Jónu. — Slovenská reč, 44, 1979, s. 48–49 (k 70. narodeninám).
- Životné jubileum Pavla Ondrusa. — Slovenská reč, 44, 1979, s. 252–253 (k 60. narodeninám).

1980

- Vzťah polysémie a homonymie. — Slovo a slovesnosť, 41, 1980, s. 86–92, rus. res. s. 92.
- Tvorenie a kvantita deminutív typu „srňa/srňača“ — In: Zborník Filozofickej fakulty Univerzity Komenského. Philologica. 30. 1979. Red. J. Mistrík. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1980, s. 183–188.
- Aký postoj zaujať k prídavnému meniu *okázalý*? — Kultúra slova, 14, 1980, s. 74–77.
- Skúsenosti z lektorovania prekladu Marxovho Kapitálu. — Kultúra slova, 14, 1980, s. 337–342.
- Účasť českých slavistov na výskume slovenčiny a na rozvoji slovakistiky. — In: Studia Academica Slovaca. 9. Prednášky XVI. letného seminára slovenského jazyka a kultúry. Red. J. Mistrík. Bratislava, Alfa 1980, s. 305–319.
- Na tridsiate piate výročie oslobodenia. — Slovenská reč, 45, 1980, s. 193–199.
- Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost, Praha 1978. — Slavica Slovaca, 15, 1980, s. 296–299 (recenzia).
- Čo je vlastne „topný olej“? — Práca, 28. 1. 1980, s. 3.
- Správa o pracovnom zasadnutí Lexikologicko-lexikografickej komisie pri Medzinárodnom komitáte slavistov 16. – 19. mája 1979 v Libliciach. — Slavica Slovaca, 15, 1980, s. 96–99.
- Medzinárodná konferencia o Janovi Baudouinovi de Courtenay. — Slavica Slovaca, 15, 1980, s. 100–101 (správa o konferencii konanej v dňoch 4. – 7. 9. 1979 vo Varšave).
- Člen korešpondent SAV Jozef Ružička — šesťdesiatpäťročný. — Správy Slovenskej akadémie vied, 17, 1981, č. 1, s. 52–54.
- Životné jubileum Jána Horeckého. — Slovenská reč, 45, 1980, s. 48–52 (k 60. narodeninám).
- Životné jubileum Vincenta Blanára. — Slovenská reč, 45, 1980, s. 359–361 (k 60. narodeninám).
- Za profesorom Pavlom Ondrusom. — Slovenská reč, 45, 1980, s. 240–241.
- Za profesorom Václavom Krístkom. — Slovenská reč, 45, 1980, s. 113.

1981

- O vzťahu polysémie a homonymie. — In: Jazykovedné štúdie. 16. Materiály z vedeckej konferencie o sémantike. (Smolenice, 14.–17. januára 1980.) Red. J. Ružička. Bratislava, Veda 1981, s. 225–228.
- Hovorový štýl v slovenskej a českej jazykovej situácii. — In: Studia Academica Slovaca. 10. Prednášky XVII. letného seminára slovenského jazyka a kultúry. Red. Š. Ondruš. Bratislava, Alfa 1981, s. 347–368.
- Úlohy slovenskej jazykovedy po XVI. zjazde KSČ. — Slovenská reč, 46, 1981, s. 257–262.
- K výročiu schválenia dokumentu Poučenie. — Slovenská reč, 46, 1981, s. 3–8.
- 60 rokov tvorivej politickej práce KSČ. — Slovenská reč, 46, 1981, s. 193–195.

Prekladateľská činnosť

- H. Jenč, Problémy jazykovej kultúry v lužickej srbčine. Kultúra slova, 6, 1972, s. 68–73.

Redakčná činnosť

Redakčná činnosť v časopisoch: Jazykovedný časopis, 23, 1972 – 32, 1981 (člen red. rady). – Rušinár, 10 (23), 1975, č. 7–10 – 16 (29), 1981 (člen red. rady). – Slavia, 45, 1976 – 50, 1981 (člen red. rady). – Slavica Slovaca, 7, 1972 – 16, 1981 (člen red. rady pre jazykovednú časť). Slovenská reč, 37, 1972 – 46, 1981 (člen red. rady, hlavný redaktor).

Redakčná činnosť v publikáciách: K marxistické metodologii v jazykovedě. (Sborník referátů a diskusních příspěvků z celostátní konference o marxistické jazykovedě uspořádané vědeckými kolegií ČSAV a SAV 7.–9. 9. 1977 v Olomouci.) Praha 1979 (spoluredaktor).

Zostavil L. Dvonč

Životné jubileum doc. Ábela Kráľa

17. 8. 1982 oslávil okrúhle životné jubileum popredný slovenský jazykovedec, bádateľ v oblasti fonetiky a všeobecnej jazykovedy, doc. PhDr. Ábel Kráľ, DrSc., pracovník Filozofickej fakulty UK v Bratislave. V poludní svojho života sa nachádza aj v zenite svojej výskumnej práce: jeho vedecká tvorba stojí na pevných teoretických a metodologických základoch, charakterizuje ju mysliteľská hĺbka, experimentátorská a analytická precíznosť, schopnosť syntézy v širokých súvislostiach, dialektické spätie teórie a praxe, nekompromisnosť v hľadaní vedeckej pravdy.

V našom krátkom zamyslení (podrobne sa doterajšie dielo doc. Á. Kráľa interpretuje v Jazykovednom časopise) sa pristavíme pri jubilantových základných slovakistických prácach najmä v súvislosti s jeho spoluprácou s časopisom Slovenská reč.

Doc. Á. Kráľ vniesol do výskumu zvukovej stavby spisovnej slovenčiny metodologickú náročnosť a princíp teoretického „projektu“, opretý o exaktný organogenetický a akustický fonetický výskum spisovnej slovenčiny (a to aj v konfrontácii so zvukovými osobitosťami iných jazykov), najmä v oblasti segmentov. Po „prípravných“ štúdiách, v ktorých skúma niektoré artikulačné špecifiká slovenských perných spoluhlások (1965), podnebnohltnanový záver pri výslovnosti samohlások v slovenčine (1966), fonetickú systematiku slovenských samohlások a dvojhlások (1968) a súbežne aj niektoré základné otázky slovenskej ortoepie, vydáva ako spoluautor komplexné dielo z oblasti slovenskej fonetiky *Atlas slovenských hlások* (1969), v ktorom sa predkladá sústavný a podrobný opis slovenských samohlások a spoluhlások podľa výsledkov exaktných artikulačných a akustických metód. Treba popravde povedať, že toto dielo (ale aj ďalšie práce doc. Á. Kráľa zo slovenskej fonetiky) v značnej miere predznamenáva aj zvýšený bádateľský pohyb v oblasti slovenskej fonológie v sedemdesiatych rokoch.

Komplexný fonetický výskum spisovnej slovenčiny doc. Á. Kráľa (pokračuje v ňom, prirodzene, aj v súčasnosti) sa stáva základom, z ktorého sa jeho bádateľské cesty rozbiehajú ďalšími dvoma smermi: prvá z nich vedie k úvahám o základných teoretických otázkach marxistickej jazykovedy (problematika jazykovej komunikácie, definícia jazyka, otázka jazykového znaku, model rečového mechanizmu, vzťah zvukovej a grafickej sústavy) – jedným z uzlových

bodov tejto výskumnej trasy je monografická práca *Model rečového mechanizmu* (1974); druhá cesta mieri k rečovej praxi – po ozrejmení základných teoretických otázok slovenskej ortoepie (vzťah ortoepie a fonetiky, vzťah ortoepie a ortografie, štýly výslovnosti a pod.) podáva prvý sústavný výklad a opis slovenskej ortoepickej normy, opretý o pevné experimentálne fonetické zistenia (najpodrobnejšie v seriáli článkov pod názvom *Kapitoly zo slovenskej ortoepie* v časopise *Kultúra slova*, 8, 1974 až 10, 1976). Výsledky svojho bádania v oblasti slovenskej ortoepie zhrňa v *Príručnom slovníku slovenskej výslovnosti* (1979), ktorý spolu s gramofónovým kurzom na nácvik slovenskej výslovnosti (*Slovenská výslovnosť*, 1977) predstavuje vynikajúcu pomôcku pre všetkých používateľov slovenského hovoreného slova.

Aj výsledky výskumu z posledného obdobia (štýly výslovnosti, dynamika zvukovej stavby spisovnej slovenčiny, fonetická a ortoepická problematika preberania cudzích slov do slovenčiny, kategórie jednotlivého a všeobecného a vzťah fonetiky, fonológie a ortoepie, princípy fonológie Pražskej školy atď.), z ktorých viaceré publikoval – podobne ako v predchádzajúcich rokoch – aj v časopise *Slovenská reč*, znamenajú jednoznačný teoreticko-metodologický a poznávací prínos pre všeobecnú jazykovedu, slovenskú fonetiku a ortoepiu, ale aj pre jazykovú prax v najširšom zmysle slova.

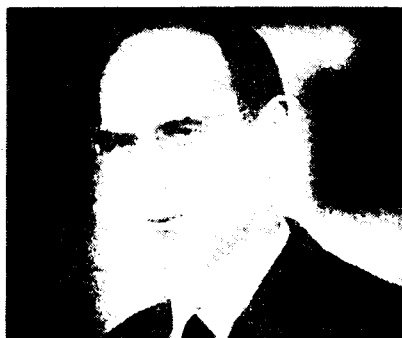
Jubilujúcemu doc. dr. Abelovi Kráľovi, DrSc., do ďalších rokov želáme pevné zdravie, ktoré je hlavným predpokladom pre jeho nové „uzlové body“ na vzrušujúcej bádateľskej jazykovednej trase.

J. Sabol

Za docentom Jozefom Liškom

28. januára 1982 dotĺklo unavené srdce doc. PhDr. Jozefa Liška, CSc., popredného slovenského logopéda a jazykovedca, priekopníka a zakladateľa logopédie a patofonetiky na Slovensku, predsedu Slovenskej logopedickej spoločnosti a zakladajúceho člena pobočky Slovenskej jazykovednej spoločnosti SAV pri Filozofickej fakulte UPJŠ v Prešove.

J. Liška, rodák z východoslovenskej obce Trebejov (nar. 2. 4. 1917), ležiacej v malebnom údolí Hornádu, prežil život naplnený bohatou pedagogickou, vedeckovýskumnou a organizačnou činnosťou. Do základnej školy chodil v susedných Obišovciach a v rodnom Trebejove. Po maturitnej skúške na reálnom gymnáziu v Košiciach (1935) odišiel študovať na Filozofickú fakultu UK v Prahe slavistiku a anglistiku. Tu v kruhu

vynikajúcich lingvistov získava základy pre svoju vedeckú prácu a ponára sa do disciplíny, ktorá mu najviac učarovala — do fonetiky (fonetiku a logopédiu neskôr postgraduálne študuje aj na University College v Londýne a opätovne vo Fonetickom ústave FF UK v Prahe). Po štúdiách pôsobil ako stredoškolský profesor slovenčiny a angličtiny v Prešove, v Humennom, v Bratislave a v Košiciach. Od r. 1952 pracoval ako klinický logopéd a neskôr ako krajský logopéd Východoslovenského kraja. R. 1963 prešiel do Jazykovedného ústavu L. Štúra SAV, ostal však pracovať v Košiciach aj so zníženým úväzkom v zdravotníctve ako logopéd. R. 1975 prešiel do novozriadeného Spoločenskovedného ústavu SAV v Košiciach, odkiaľ r. 1977 odišiel do Krajského ústavu národného zdravia v Košiciach ako samostatný vedecký pracovník v oblasti logopédie. R. 1968 získal hodnosť kandidáta filologických vied v odbore všeobecná jazykoveda obhajobou práce Slovenská spoluhláska *r* v normálnej a patologickej výslovnosti a r. 1973 sa na FF UJEP v Brne habilitoval na odbor fonetika.

J. Liška vo svojom vedeckom výskume stál pevne na „materiálovej“ pôde. Práve fonetika ako veda, ktorá skúma artikulačnú a akustickú stránku ľudskej reči, „pripútaná“ ku konkrétnemu zvukovému signálu, svojimi exaktnými metódami ho „učí“ uplatňovať jednotu teórie a praxe a nevnikáť do teórií bez jednoznačného preverenia faktov. Od nej vedie jeho výskumná cesta k jazykovede i k logopédii. Jeho jazykovedné záujmy pokrývajú dialektológiu, fonetiku a ortoepiu (porov. Súpis publikovaných prác Jozefa Lišku za roky 1941–1977, ktorý zostavila V. Čorbová, v Logopedickom zborníku 6. Reč, čítanie a ich poruchy. Košice, Východoslovenské vydavateľstvo 1978, s. 355–360). Podrobne skúmal pôvod východnej slovenčiny (najmä v knižnej práci K otázke pôvodu východoslovenských nárečí. S mapou izoglos. Turčiansky Sv. Martin 1944); presvedčivou analýzou základných zvukových javov východnej slovenčiny v ich historickom priereze dokazuje, že „východná slovenčina je ďaleko slovenskejšia, než sa doteraz myslelo“ (s. 70). Svojmu rodnému východoslovenskému prostrediu zostal verný aj v ďalších štúdiách, v ktorých uvažuje o nárečovom svojráze východného Slovenska (1948), o mäkkých sykavkách v šarišských nárečiach (1965), o kvantite sotáckych samohlások (1967; 1968) atď. Vo fonetickom výskume slovenčiny sa sústreďuje predovšetkým na tie zvukové javy, pri ktorých sa stretávajú súradnice fonetiky a logopédie; ide najmä o podrobný rozbor vibránt (Rotacizmus. Foneticko-logopedická štúdia o chybnej výslovnosti *r* a jej náprave. In: Vlastivedný zborník. 1. Košice, Archív mesta Košíc 1956, s. 304–348 + 4 prílohy; Slovenské vibranty *r*, *ř*. In: Jazykovedné štúdie. 11. Jónov zborník. Red. J. Ružička. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1971, s. 262–287; Hlások *r* a *ř* v normálnej a patologickej výslovnosti. In: Logopedický zborník. 2–3. Z logopedického výskumu. Košice, Východoslovenské vydavateľstvo 1974, s. 21–162). Svoje fonetické znalosti a bohatý výskumný materiál J. Liška zúročil aj v úvahách o kodifikácii slovenskej ortoepickej normy. Aj tu v pozadí bádateľových poznámok často stojí jeho logopedická prax i viera, že skúsenosti v logopédii s výchovou správnej reči sa môžu vhodne využiť aj v ortoepii (porov. najmä O niektorých problémoch slovenskej spisovnej výslovnosti. Slovenská reč, 29, 1964, s. 193–210; Kodifikácia spisovnej výslovnosti. In: Kultúra spisovnej slovenčiny. Red. J. Ružička, Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1967, s. 149–160; Základy slovenskej ortofónie a ortoepie pre logopedickú prax. In: Logopedický zborník. 1. Logopedické poradenstvo. Košice, Východoslovenské vydavateľstvo 1972, s. 37–106). Viaceré jeho závery sa potvrdili aj pri príprave ortoepickej

príručky v Slovenskej ortoepickej komisii. Treba ešte pripomenúť, že J. Liška ako anglista napísal niekoľko učebníc angličtiny.

Logopédia bola hlavnou pracovnou náplňou J. Lišku a odčerpávala mu najviac sil. Tu kulminuje jeho symbióza vedca, pedagóga a organizátora, tu v najväčšej miere dokazuje prepojenie vedeckej teórie a praxe, tu najsústavnejšie realizuje svoje presvedčenie, že veda má pomáhať človeku. S neochabujúcim nadšením a s nevšednou obetavosťou zakladal logopedické poradne, vyškolic logopedických pracovníkov z celého Slovenska, vydával osobitné logopedické zborníky (v tlači je 7. zväzok), ktoré majú značný ohlas aj v zahraničí, napísal desiatky vedeckých štúdií i vedecko-popularizačných článkov, vypracoval základnú metodiku terapie hlavných druhov rečových porúch, organizoval logopedický výskum a logopedické konferencie, vynášiel prístroj na nápravu rotacizmu, ako praktický logopéd pomohol tisíckam detí zbaviť sa rozličných porúch reči (porov. aj PECIAR, Š.: Životné jubileum Jozefa Lišku. Slovenská reč, 42, 1977, s. 183–184; SVAČINA, S.: Jubileum Jozefa Lišky. In: Logopedický zborník. 6. Reč, čítanie a ich poruchy. Košice, Východoslovenské vydavateľstvo 1978, s. 345–354).

J. Liška vyrastal v chudobnej mnohohodetnej rodine (bol najmladší z deviatich detí). Na ceste za poznaním prekonával mnoho prekážok, ale učil sa premáhať aj samého seba. Výsledkami svojej húževnatej a obetavej bádateľskej práce, všestranne slúžiacej človeku, sa natrvalo zapísal do dejín slovenskej logopédie a jazykovedy.

J. Sabol

Druhá konferencia mladých v JÚLŠ SAV

Dňa 11. novembra 1981 sa v zasadacej miestnosti Jazykovedného ústavu L. Štúra SAV uskutočnila pri príležitosti 17. novembra – Dňa študentstva – druhá konferencia členov SZM. Konferencia bola vyvrcholením súťaže o najlepšie práce mladých pracovníkov základného výskumu, ktorú na základe dohody medzi Československou akadémiou vied a Ústredným výborom SZM vyhlásili vedenia Jazykovedného, Literárnovedného a Umenovedného ústavu SAV spolu so základnou organizáciou SZM pri týchto ústavoch. Štatút súťaže sa v porovnaní s prvým ročníkom zmenil v dvoch bodoch: prihlásené práce v rozsahu štúdie nemôžu byť vopred publikované a musia byť v súlade so základnými úlohami daného ústavu; veková hranica súťažiacich sa znížila z 35 na 30 rokov. Do druhého ročníka súťaže prihlásili svoje práce 12 autori: šesť prác bolo z Umenovedného ústavu, jedna štúdia z Literárnovedného ústavu a päť prác odovzdali mladí pracovníci z Jazykovedného ústavu.

Mladí jazykovedci na konferencii predstavili štúdie, ktoré v súlade s úlohami štátneho plánu základného výskumu riešili úlohy zo všeobecnej jazykovedy, sociolingvistiky, lexikografie a konfrontačného výskumu jazykov.

J. Branická v štúdiu *Niektoré aspekty lingvisticko-logickej analýzy akostných adjektív* spracovala problematiku sémantického triedenia adjektív s priezračným a intuitívne postihnuteľným významom na základe logicko-lingvistickej analýzy. V prvej časti štúdie definovala východiskové pojmy; inštruktívny je

predovšetkým výklad týkajúci sa sémanticko-pragmatického vymedzenia adjektív. Hierarchizáciu sémantických príznakov skúma autorka na základe klasifikačných vzťahov existujúcich na ontologickej a gnozeologickej rovine. Syntakticko-semiotický prístup umožňuje vyčleniť v rámci adjektív dve skupiny: adjektíva vyjadrujúce príznak pripisovania deja a adjektíva vyjadrujúce príznak pripisovania vlastnosti. Autorka v štúdií ukázala, že v rámci akostných adjektív vyjadrujúcich fyzikálne merateľný príznak existujú vzťahy nepostihnuteľné v systémovej hierarchizácii, ale dôležité pre sémantický opis.

P. Ďurčo sa v štúdií *Ku klasifikácii variantov frazeologických jednotiek* pokúsil spresniť kritériá pre klasifikáciu variantov frazém, resp. uplatniť také kritériá, ktoré vychádzajú zo samej podstaty frazeologických jednotiek. Autor polemizuje s názorom J. Mlacka, ktorý vydeľuje tzv. syntaktické varianty frazém – konštrukčné zmeny frazém, pri ktorých sa zachováva pôvodný význam frazeologického spojenia. Autor považuje za základné typy frazeologických variantov morfológické, slovotvorné a lexikálne zmeny. Zisťuje, že tieto zmeny nemenia kategoriálny ani lexikálny význam frazémy.

A. Jarošová sa v práci *Deverbatívne predikativy v ruštine a ich slovenské ekvivalenty* zaoberala otázkou slovesného rodu a jeho vyjadrením v slovenčine a ruštine z hľadiska konfrontačnej problematiky. V súvislosti s uvažovaním o prítomnosti tejto kategórie v konštrukciách na -no, -to v ruštine podáva prehľad ich doterajších hodnotení. Jednoznačne sa prikláňa k názoru autorov dvojvzväzkovej Ruskej gramatiky (Moskva 1980), podľa ktorej sa konštrukcie na -no, -to považujú za deverbatívne predikativy. Vyčleňuje niektoré typy týchto konštrukcií a pri príkladoch uvádza ich slovenský ekvivalent. Autorka zisťuje, že deverbatívne predikativy na -no, -to, ktoré vyjadrujú predovšetkým stav, treba do slovenčiny prekladať dvojčlennými vetami; naopak, pri preklade slovenských jednočlenných viet s bezpredmetovým trpným tvarom do ruštiny je vhodné použiť konštrukcie s neurčitým podmetom.

S. Šoková v štúdií *Prirovnanie v hovorenom jazyku Bratislavy* vychádzala z rozsiahleho autentického materiálu zozbieraného v súvislosti so širším sociolingvistickým výskumom súčasnej slovenčiny. Materiál autorka rozčlenila na základe viacerých kritérií: z hľadiska používateľov prirovnaní, výskytu a rozšírenia, sémantiky a tvorenia prirovnaní a z hľadiska formálnej realizácie v hovorenom jazyku. Zozbieraný materiál utriedila do dvoch hlavných skupín: prirovnania motivované „zoologicky“ a prirovnania motivované spoločensky. V druhej skupine si všima univerzálnu prirovnávaciu konštrukciu, ktorá má širokú škálu protichodných významov závislých od situačného kontextu. V centre pozornosti štúdie sú prirovnania, ktoré možno považovať za nové, resp. inovované. Také sú prirovnania, ktoré pomáhajú utvoriť si predstavu o vekovom, vzdelanostnom a sociálnom zaradení ich autora. Aj keď prirovnania patria medzi najfrekvencovanejšie prostriedky mládežníckeho slangu, možno konštatovať, že niektoré z nich sú svedectvom jazykovej prázdnoty a nevynachádzavosti ich používateľov.

E. Tibenská prihlásila do súťaže prácu *Expresivita slovies z hľadiska lexicografickej praxe*. Opierajúc sa o práce Ch. Ballyho, vydeľuje tri fázy pri hodnotení lexikálnej expresivity slovies: vyčlenenie expresívneho faktu a určenie jeho presného významu; identifikáciu faktu reči, určenie identifikátora a jeho porovnanie so skúmaným expresívnym slovesom; klasifikáciu expresívneho faktu reči – presnejšie určenie charakteru expresívnosti. Autorka vychádza z pred-

pokladu, že okrem spoločného nociónálneho významu musí expresívna zložka obsahovať istý postoj subjektu k danej činnosti alebo rozličnú mieru uskutočnenia činnosti. Uvedený trojfázový postup aplikovala autorka na materiál konkrétnych sémantických skupín slovies. V závislosti od počtu „nastavbových“ informácií vydělila expresívne slovesá s jedným alebo s viacerými expresívnymi príznakmi. Výhodnosť trojfázového členenia spočíva v určení objektívnych pravidiel hodnotenia expresivity slovies, v zoslabení subjektívneho hľadiska a v odstránení nejednotnosti v lexikografickej praxi.

Diskusia, ktorá odznela po prečítaní referátov, priniesla vzájomné dobre mienené pripomienky, ktoré zaiste poslúžia autorom štúdií pri hlbšom rozpracovaní uvedených okruhov problémov.

Odborná porota a vedenia ústavov venovali konferencii primeranú pozornosť. Sympatický bol predovšetkým vzťah starších spolupracovníkov z Jazykovedného ústavu k tomuto mládežníckemu podujatiu. Svojím záujmom i radami povzbudili v práci mladších kolegov.

Interdisciplinárny charakter konferencie priniesol zároveň možnosť vzájomného oboznámenia sa s konkrétnymi úlohami troch spoločenskovedných ústavov a s podielom mladých pracovníkov na ich realizácii.

Na záver konferencie bol vyhlásený tretí ročník súťaže. Konferenciu mladých pracovníkov základného výskumu možno zaradiť medzi perspektívne podujatia, ktoré budú aj v budúcnosti ovplyvňovať tvorivú angažovanosť mladých pracovníkov Jazykovedného, Literárnovedného a Umenovedného ústavu SAV pri plnení úloh základného výskumu a prispievať k ich odbornému rastu.

K. Matějová

PAULINY, E.: Slovenská gramatika. (Opis jazykového systému.) Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1981. 320 s.

V druhej polovici roku 1981 vyšla v Slovenskom pedagogickom nakladateľstve vysokoškolská učebnica slovenskej gramatiky. Jej autor univ. prof. E. Pauliny ako východisko použil svoje učebné texty z druhej polovice štyridsiatych rokov (skriptá *Systém slovenského jazyka I.–II.* 1946/47). Celkový ráz a zacielenie knihy načrtáva autor v predslove; vyberáme z neho tieto štyri zásadné konštatovania: 1. Ako každá vysokoškolská učebnica aj táto kniha si kladie za cieľ nielen opisne podať príslušnú látku, ale naznačiť aj jej bádateľské problémy. 2. Kniha má ambíciu byť aj teoretickou úvahou o stavbe jazyka a o jeho fungovaní v komunikácii. 3. Bádateľská stránka knihy je podaná jednostranne, z hľadiska autora. 4. Táto kniha je, ak sa to tak dá povedať, skrytou polemikou proti učeniu o jazykových rovinách.

Podávanú látku zatriedil autor do šiestich častí a usporiadal ich takto: (I.) *Podstata dorozumievania jazykom*, (II.) *Lexikológia*, (III.) *Tvorenie slov*, (IV.) *Slovné druhy*, (V.) *Formálna (zvuková) stránka jazykového znaku*, (VI.) *Syntax*. Usporiadanie látky má svoju vecnú väzbu (vnútornú logiku): E. Pauliny „zakrytú polemikou proti učeniu o jazykových rovinách“ rozumel najmä zviazanosť jazykových rovin. Výrazne ju dokumentovala už jeho prvá závažná knižná práca *Štruktúra slovenského slovesa*, zaregistrovaná na titulnom liste ako štúdia

lexikálno-syntaktická. Podľa toho iba zaradenie časti o zvukovej stránke jazykového znaku sa nám v knihe ukazuje ako voľné; mohla nasledovať za časťou Podstata dorozumievania jazykom alebo stáť až na konci, za syntaxou.

V prvej časti (*Podstata dorozumievania jazykom*) pri vysvetľovaní toho, ako sa psychický obsah (PsO) pretvára na jazykové vyjadrenie, všimli sme si toto konštatovanie: „Schéma postupu, podľa ktorého sa psychický obsah pretvára na jazykové vyjadrenie, v podstate sa zhoduje s postupom, pri ktorom si utvárame vôľové predpoklady na akúkoľvek činnosť.“ (s. 10) Takto sa vlastne realizovaná výpoveď stavia na úroveň uváženej účelovej akcie (činu). Z vysvetlenia, ktoré sa v tejto časti podáva, a z názornej schémy modelu jazykovej komunikácie (podávateľ; prijímateľ; s. 12) vidieť, že explicitná podoba myslenej výpovede (EPMV) má nielen obsahovú, ale i formálnu stránku komunikátu. Práve z tejto dvojstránkovosti zodpovedajúcej bilaterálnemu ponímaniu jazykového znaku potom vychodí, že sa EPMV berie ako jednotka jazykového systému a takto sa potom s ňou zaobchádza i v ďalších výkladoch (porov. napr. kapitolu *Princípy zaraďovania jazykových znakov do EPMV*). Je to – ako sa výslovne podotýka – jednotka tzv. vnútornej reči, nevysloveného jazykového prejavu. – Dodávame, že explicitné podoby myslenej výpovede sú také jazykové jednotky, ku ktorým sa dostávame od skutočných, teda pomocou rečového signálu (Rs) komunikovaných výpovedí, procesom abstrakcie. EPMV je bilaterálny útvar; je v ňom znakovým vzťahom usúvzťažnená označovaná a označujúca stránka (významová a fonémická – na psychickej rovine), naproti tomu rečový signál (Rs) je – podľa našej mienky – unilaterálny a ako materiálny len odkazuje na význam. Význam je jav psychickej roviny. – Autor zdôrazňuje bilaterálnosť jazykového znaku, potom však o ňom ako dvojstránkovom znakovom útvere nemôže dosť dobre platiť definícia „znak je vec, ktorá zastupuje inú vec“. (s. 17)

V kapitole *Princípy zaraďovania jazykových znakov do EPMV* E. Pauliny v rámci determinatívnej syntagmy rozlišuje vlastné určovacie syntagmy (*zelený strom, pekne spievať*) a vyplňovaciu určovaciu syntagmu (*chváliť žiaka, trhať kvety*), no nepridrža sa dôsledne jej názvu; kde-tu ju pomenúva i dopĺňovacia syntagma.

V rámci časti *Lexikológia* upozorňujeme iba na nie dosť primeranú definíciu metafory a metonymie: „Metafora je prenesenie významu slova na pomenovanie javu označeného normálne druhým slovom.“ (s. 51) „Metonymia je posúvanie významu jedného slova na druhé na základe vonkajších vecných vzťahov“. (s. 52) Tu bolo treba priehľadnejšie zaobchádzať s dvojstránkovosťou jazykovej jednotky a dôslednejšie aplikovať teóriu jazykového znaku (pozri aj takmer doslovne zhodné definície metafory a metonymie v Slovenskej gramatike od E. Paulinyho, J. Ružičku a J. Štolca. 5. vyd., 1968, s. 132. 134; príslušnú časť vypracoval E. Pauliny).

Z ostatných častí väčšiu pozornosť venujeme najrozsiahlejšej časti *Slovné druhy*; tá je výrazne polemicky stavaná k náhľadom iných jazykovedcov a k výsledkom výskumu, ako ich zhrnula akademická Morfológia slovenského jazyka. Podstatné meno definuje tu E. Pauliny tak ako kedysi vo svojich skriptách: podstatným menom sa vyjadruje vec samostatne existujúca bez ohľadu na čas (s. 91), no na príslušnom mieste je novší variant: ... samostatne existujúce bez vyjadrenia trvania (s. 21). Podobne uplatňuje varianty definícií aj pri ostatných hlavných slovných druhoch: adjektíva a príslovky – nesamostatne existujúce bez vyjadrenia trvania (s. 22), ale na s. 121 prídavným menom sa vyjadruje jav

nesamostatne existujúci, a to bez ohľadu na čas. Odchýlky v definíciách treba brať na úrovni štylizračných rozdielov, no i tak pobádajú čitateľa domýšľať charakteristiky slovných druhov (jazykových javov vôbec) v ich zviazanosti s príslušnými javmi skutočnosti.

Pri prídavných menách typu *pávi* so zreteľom na ich zámenný korelát (*aký*, nie *čí*) a v zmysle novej jazykovej teórie bolo sa už treba zriecť termínu „prívlasťnovacie“ v prospech adekvátnejšieho „vzťahové“ zvieracie (porov. *dubový* – *kozí*; *kravský*). Autor preberá slovné druhy v poradí: podstatné mená (substantíva), prídavné mená (adjektíva), zámená (pronomína), číslovky (numerálie), príslovky (adverbia), slovesá (verbá), predložky (prepozície), spojky (konjunkcie), častice (partikuly), citoslovčia (interjekcie). Trocha prekvapuje, že v zmysle svojej teórie o zahrnutí adjektíva a adverbia do širšieho pojmu atribútu, ako ju podal už vo svojich skriptách, nezviazal E. Pauliny tieto dva slovné druhy tesnejšie, povedzme do oddielu adjektíva a adverbia.

Výstižnú všeobecnú funkčnú charakteristiku pádu vyvodzuje E. Pauliny z protikladných vzťahov s ostatnými pádmami (s. 99, porov. tabuľku pádov v jeho diele *Štruktúra slovenského slovesa*, 1943, s. 50).

Podľa novšieho výskumu rozsah slovného druhu zámen vzťahuje autor i na príslovky: „Samy nepomenúvajú osoby, veci a vlastnosti, ale určujú ich tak, že zastupujú podstatné, prídavné mená a príslovky a že na ne poukazujú.“ (129) Pritom popri základnom termíne adverbiálne (príslovkové) zámená používa ako synonymné termíny zámenná príslovka, opytovacia príslovka (s. 130, 133, 308). Ale číselné zámená autor nepokladá za osobitný druh zámen; definuje ich ako „ukazovacie alebo opytovacie zámená, ktoré sa vzťahujú na kvantitatívne alebo číselné vzťahy“ (s. 130). Nazdávame sa, že aj číselné zámená treba pokladať za osobitný druh zámen, veď zaraďovací prvok ukazovania a opytovania sa uplatňuje aj pri iných zámenách (napr. *kto* je osobné a pritom opytovacie, resp. vzťažné zámeno; podľa toho napr. *toľko* ráz je číselné ukazovacie zámeno). Rozdelenie čísloviek na s. 139 sa podáva v zhode s *Morfológiou slovenského jazyka*: 1. základné a skupinové, 2. násobné, 3. radové a 4. druhové číslovky – teda prijíma sa novší termín skupinové číslovky – no na s. 142, 144 sa už skupinové číslovky označujú starším a menej priliehavým termínom rozčleňovacie číslovky. Norme a bežnému úzu nezodpovedá konštatovanie na s. 146 „tvar päť (šesť ... sedemnášť ... deväťdesiatdeväť) je nesklonný“. Podoby *päť* ľudom, *päť* ženám (porov. na s. 141 o *päť* stromoch, s *päť* priateľmi) treba pokladať iba za možné – a to ešte oveľa menej časté ako *piatim* ľudom atď.

Pri definíciách sloves na s. 148, bod 3.60, sa v porovnaní s ich charakterizovaním na s. 22, bod 0.52, berie do úvahy aj zreteľ na priestor: „... slovesom sa vyjadruje jav jestvujúci v čase a v priestore v závislosti od iného javu.“ – Je to tak, no v sústave slovesných tvarov je iba čas gramaticky relevantný. (Tým nijako neporušujeme platnosť tézy, že čas a priestor sú reálne formy bytia, a teda sa vzťahujú i na tie jazyky skutočnosti, ktoré sa pomenúvajú slovesom.) – Na rozdiel od J. Ružičku, ktorý spojenie tvaru pomocného slovesa s infinitívom pokladá za recipročnú syntagmu, E. Pauliny je náklonný hodnotiť ich ako nerozvíty tvar; túto možnosť uplatňuje i pri väzobných spojeniach slovesa *byť* s adjektívom alebo substantívom, ako *byť* chorľavý, *byť* baník, *byť* v záhrade, a to predovšetkým vtedy, keď proti významovo statickým spojeniam (determinatívnej syntagme) možno postaviť dynamické, slovesné synonymum, napr. *byť* chorľavý = *chorľavieť*, *byť* baníkom = *baníčiť*. V takomto ponímaní sa väzobné

spojenia typu *som chorľavý* vlastne dostávajú na úroveň zložených slovesných tvarov.

Slovesný vid chápe E. Pauliny v širšom zmysle a vzťahuje naň okrem základného protikladu nedokonavosť – dokonavosť deja i protiklady neurčenosť – určenosť (podľa nás lexikálnu kategóriu Aktionsart) a neopakovanosť – opakovanosť. Prekvapuje, že v tabuľkách (spolu v štyroch) autor pririeka príznak opakovanosti nielen distributívam (*povyrábať*, s. 167), ale i slovesám *vystrieľať*, *vystreľovať* (s. 168) a slovesu *vypúšťať* (s. 169). E. Pauliny výslovne konštatuje: „Formou typu *vystrieľať* sa vyjadruje určený a opakovaný dej. Nedokonavá forma sa k nej tvorí príponou *-ovať*: *vystreľovať*.“ (s. 168) Autor totiž rozlišuje opakovanosť formálne nevyjadrenú a formálne vyjadrenú. Ibaže potom by sa museli brať ako opakovacie (s opakovanosťou formálne nevyjadrenou) i slovesá *padáť*, *skákať*, *trhať*, *kráčať*, ba i *zbierať* – teda také, ktoré označujú dej pozostávajúci celkom prirodzene z plynulého radu výkonov. Takto by sa celkom zatemnil rozdiel medzi nedokonavosťou, opakovanosťou a distributívnosťou. (Slovesá s opakovanosťou formálne vyjadrenou a distributívne slovesá sa uvádzajú osobitne na s. 170–172.) K tomu dodávame, že opakovanosť sa v spisovnej slovenčine viaže s nedokonavosťou. A tak nejstávajú slovesá, ktoré by mali príznak dokonavosť, určenosť, opakovanosť. Podľa toho treba opraviť tabuľky protikladov na s. 167 (*povyrábať*: + Dok, + Urč, – Opak), na s. 168 (*vystrieľať*: + Dok, + Urč, – Opak) a na s. 169 (*vypúšťať*: – Dok, + Urč, – Opak). To i preto, lebo prvá tabuľka na s. 166 (*robívať*: – Dok, – Urč, + Opak; *robiť*: – Dok, – Urč, – Opak; *urobiť*: + Dok, – Urč, – Opak) ukazuje, že i v širšie chápanej kategórii slovesného vidu sa opakovanosťou predsa len myslí opakovanosť formálne vyjadrená. – Schéma triedenia slovesných tvarov na určité a neurčité na s. 173 podáva len členenie neurčitých slovesných tvarov; bude ju treba doplniť obdobným znázornením členenia určitých slovesných tvarov.

Na s. 177 sa pri triedení slovies malo uvádzať členenie *tr-ie-ť* (nie *trie-ť*) a v stĺpci infin. kmeň. prípona malo byť *ie* (nie *o*), podobne i na s. 189 *tr-ie-ť* (porov. s. 184 *br-a-ť*).

E. Pauliny obraňuje termín dávnominulý čas proti staršiemu a priliehavejšiemu (pozri Morfológia slovenského jazyka) predminulý čas tvrdením, že tvarom dávnominulého času sa vyjadruje aj následný dej k inému minulému deju; dokladá to príkladom z J. Škultétyho: *Aki to Slovania tvorili veľkú Moravu, o tom v samej slavistike bola vznikla veľká konfúzia*. Tento príklad nezaváži, lebo použitie tvaru predminulého času *bola vznikla* (*veľká konfúzia*) treba brať vo vzťahu k prípadnej následnej zmene náhľadov, a nie vo vzťahu k času predchádzajúcej vedľajšej vety. (V takej vete totiž možno použiť slovesá všetkých troch časových stupňov.) Druhý doklad (zasa zo Škultétyho) *A Dzierzon nebol sa ešte narodil, keď náš Fándly už učil opatrovať včely* len potvrdzuje, že tvar takzvaného dávnominulého času naozaj vyjadruje primárne predminulý dej, pravdaže, v danom prípade dej záporný (*Ešte sa nebolo stalo, keď...*).

Pri spracúvaní časti *Tvarová (zvuková) stránka jazykového znaku* sa E. Pauliny opieral nielen o svoje skriptá (1946/47), ale aj o tri vydania svojej vysokoškolskej učebnice *Fonológia spisovnej slovenčiny* (1961, 1968, 1970). V tejto časti uplatnil najviac svojej vlastnej bádateľskej práce (porov. najmä úpravy a zmeny v ponímaní slovenských vokálov). – Tu pripomenieme len pozorovanie, resp. námet detailnejšieho rázu. Autor konštatuje, že po slabičnom *r* môže nasledovať aj *l*, *ľ*, ale iba ako konsonant začínajúci nasledujúcu slabiku. Ako jedinú vý-

nimku uvádza tvary a odvodeniny slova *umrllec*: *umrl-ca*, *umrl-covi*, *umrl-či*, kde je neslabičné *l* na konci slabiky. K príkladom pridávame tvary slova *nevrlec*: *nevrľ-ca*, *nevrľ-covi* a tvary slova *trl-ko*, *trl-ka*. Skupina slabičných sonór *rl* by sa v tejto zriedkavej pozícii vari mohla kvalifikovať ako fonetický diftong, pričom vlastným nositeľom slabičnosti môže byť *r* alebo *l* (*rl*, resp. *rl̥*). Na s. 240 E. Pauliny v rámci prípadov, kde sa vyslovujú zdvojené spoluhlásky, pripomenul, že podľa normy sa zdvojená výslovnosť odstraňuje v imperatíve *puste* (písané *pustte*). Nám sa však ukazuje, že so zreteľom na potrebu jednotnej výslovnosti tvarov imperatívu typu *choťte*, *hľaťte*, *seťte* (písané *chodte*, *hľadte*, *sedte*) treba kodifikovať explicitnú výslovnosť *pustte*, a to i preto, aby sa častá odvodenina *otpusťte* (písané *odpusťte*) odlišila od tvaru substantíva *odpusť* – (*po*) *odpusťte* (výslovnosť *otpusťte*).

V rámci časti *Syntax* pozornosť, ale i diskusiu vyvolávajú vety s nevyjadriteľným podmetom, takzvané formálne dvojčlenné vety *Sø* – *Pv* (s. 257). Potrebu ďalšieho výskumu (syntakticko-štylistického) nepriamo naznačuje kapitola *Syntakticky neformované schémy EPMV* a v nej problém takzvanej nulovej syntagmy. V rámci súvetia sa spomína i nepravá parataxa a nepravá hypotaxa takto: „Niekedy sa platnosť vzťahu nekryje s formálnym vyjadrením spojenia. Vtedy sa hovorí o nepravnej parataxe a o nepravnej hypotaxe.“ (s. 280) Na nepravú parataxu uviedol autor jeden príklad (*Na salaš nemôže ísť, potrhá by sa so psami*) a na nepravú hypotaxu ani jeden. Vidíme v tom nepriamy popud na rozpracovanie tohto tematického okruhu syntaxe. — Problematiku zloženého súvetia E. Pauliny predstavil len v kratšom zábere, no správne podotýka, že už vlastne patrí do skúmania textovej výstavby. To isté platí o aktuálnom členení výpovede; kapitola o ňom (*Aktuálne členenie výpovede*, s. 290–301) podáva inštruktívne ukážkové rozборы so schematickým znázornením výstavby textu.

V rámci kapitoly *Modalita výpovede* sa zachytávajú intonačné obrazy rozličných modálnych typov viet pomocou štvorstupňového, číslami vyznačeného pohybu výšky melódie. Táto kapitola spolu s predchádzajúcou *Osobitosť o stavbe výpovede* sa opiera o repertoár živých, situačne opretých výpovedí, a tak môže byť dobrým popudom na zvukovú analýzu a s ňou zviazaný štylistický rozbor textov v rámci seminárnych cvičení, ale i v príprave umelcov na priliehavú zvukovú realizáciu textu, najmä jeho vrcholových (resp. kľúčových) miest.

Za každou časťou sa uvádza zoznam použitej literatúry, ktorou si pri štúdiu treba dopĺňať najmä opisné časti učebnice. Pri jednotlivých dielach sa dávajú krátke obsahové a hodnotiace charakteristiky. V zozname za prvou časťou (*Podstata dorozumievania jazykom*, s. 28) a za treťou časťou (*Slovné druhy*, s. 208) sa pri novších dielach slovenskej jazykovedy pridávajú nielen obsahové charakteristiky, ale sa z nich vyberajú tie vedecké závery jazykového výskumu, ktoré sa od autorových odlišujú. Najviac takýchto konštatovaní je pri jednotlivých častiach kolektívneho diela *Morfológia slovenského jazyka*. Orientáciu v diele umožňuje vecný register.

Zo základného bádateľského prístupu E. Paulinyho, ktorý by sa dal vysloviť v téze Hlavné je chytiť a vystihnúť podstatu, vychodí, že detaily skúmaného javu necháva bokom, alebo ich mlčky ponecháva iným. Túto osobnostne danú zásadu badať i v recenzovanej knihe. Detaily si má používateľ učebnice (budúci vedecký pracovník alebo učiteľ) doplniť z uvedenej, ale aj inej prístupnej odbornej literatúry alebo vydedukovať z toho, čo sa úsporne v zhŕňajúcom diele povedalo. V tom je sila tvorivej osobnosti nášho vysokoškolského učiteľa, ale tá

má i tónu; prejavila sa tu v drobnejších nepozornostiach, v chybách krásy tejto významnej učebnice. So zreteľom na to, že sa jej cesta medzi jazykovedný vysokoškolský dorast neuzavrie jedným vydaním, daktoré z nich tu spomenieme: s. 172, bod 3.676 — *Podielnosť (distributívnosť) slovesného deja*: a) jeden predmet [má byť *podmet*] vykoná ten istý dej viackrát; b) viacej predmetov [*podmetov*] vykoná ten istý dej viackrát; s. 191, bod 3.725 — *Kondicionál prítomný* (vyjadruje) ... 2. prítomnosť [má byť *prípustnosť*] deja v spojení s príslušnou spojku a takisto na s. 192, bod 3.726 — *Kondicionál minulý* (vyslovuje) ... 2. prítomnosť [*prípustnosť*] deja v minulosti; s. 194, bod 3.732 — *Druhá osoba sg.* sa používa okrem vlastníckeho [má byť *vlastného*] významu; s. 201, bod 3.803 — s G, A, L [má byť I] sa spája predložka *za*; s. 233, bod 4.320 — príklad na rytmické pravidlo (neutralizáciu dĺžky nositeľa slabičnosti) *sítka* je nevhodný [je *sítka*]; s. 246, bod 4.520 — v tabuľke treba vyplniť riadok *Sib.*; s. 288, bod 5.666 — *Príslovkové vety účelové*, príklad *Veľmi si želala, žeby sa jej predtuchy nesplnili* je nevhodný [je to príklad na vedľajšiu vetu *predmetovú*].

Takéto, mohlo by sa povedať, drobnosti menej pripraveného používateľa pomýlia. Lahko sa však dajú odstrániť v druhom vydaní.

Ciele, ktoré si E. Pauliny postavil v úvode učebnice, splnil. — Bádateľská stránka knihy sa predstavuje výrazne (ako on pripomína, jednostranne) z hľadiska autora; kniha nie je len zakrytou polemikou proti učeníu o jazykových rovinách, ale aj otvorenou polemikou s náhľadmi iných, najmä slovenských jazykovedcov; dielo, ktoré má byť učebnicou, je aj teoretickou úvahou o stavbe jazyka a jeho fungovaní v komunikácii — a to najmä svojou prvou (*Podstata dorozumievania jazykom*), štvrtou a piatou časťou (*Slovné druhy*; *Formálna zvuková stránka jazykového znaku*); kniha v účelovom výbere príslušnú látku nielen podala, ale nastolila aj jej bádateľské problémy. Ich riešenie privoláva autor miestami aj oslabením cudzieho alebo i vlastného tvrdenia, napr. na s. 265, bod 5.222 — „Tieto akuzatívy [*Strašilo ma, Vodilo ma*] sú v r a j funkčne synonymné s posesívnym datívom“ alebo na s. 278, bod 5.443 — „Opytovacie infinitívne výpovede sú a s i eliptické dvojčlenné vety“.

Dielo E. Paulinyho *Slovenská gramatika* pokladáme za uzlové. Zdravá diskusia o ňom (čiastočne sme ju naznačili) bude sprevádzať ďalší vzostup slovenskej jazykovedy.

G. Horák

Drakov prieliv. — V Zozname vžitých názvov riek a vodných plôch sveta (Bratislava, Slovenský úrad geodézie a kartografie 1974, s. 19) sa uvádza názov *Drakov prieliv*. Na prvý pohľad sa môže zdať, že tu ide o pomenovanie zemepisného objektu, v ktorom je tvar privlastňovacieho prídavného mena od podst. mena *drak*, t. j. *drakov prieliv*, pisané, pravda, ako každé iné vlastné meno s veľkým začiatočným písmenom: *Drakov prieliv*. V skutočnosti tu ide o názov prielivu, ktorý bol utvorený na počesť moreplavca s menom *Francis Drake*. V názve *Drakov prieliv* tvar *Drakov* predstavuje privlastňovacie prídavné meno od mena *Drake*.

V priezvisku *Drake* sa na konci píše *-e*, kým v tvare *Drakov*, ktorý je od neho odvodený, sa toto *e* nepíše. Ako je známe, anglické a francúzske mená zakončené na nemé *-e*, ktoré sa nevyslovuje, strácajú pri skloňovaní toto *-e* aj v písme, napr. *Shakespeare* — *Shakespearea*, *Shakespeareovi* atď., *Hume* — *Huma*, *Humovi*; *Lafargue* — *Lafargua*. Len vo francúzskych a anglických menách na *-ce* (vysl. *-s*), *-ge* (vysl. *-ž* vo francúzštine, *-dž* v angličtine) a *-che* (vysl. *-š*) ostáva koncové *-e* vo všetkých pádoch, napr. *Laplace* — *Laplacea*, *Le Sage* — *Le Sagea*, *Malebranche* — *Malebranchea* atď. (Pravidlá slovenského pravopisu, 11. vyd., 1971, s. 67). Túto konštatáciu, ktorá sa týka skloňovania uvedených anglických a francúzskych mien (vzťahuje sa to aj na rodné mená, napr. *Pierre* — *Pierra*, ale *George* — *Georgea*), možno rozšíriť aj na slová odvodené slovotvornými príponami od takýchto priezvisk alebo rodných mien, napr. *Robespierre* — *Robespierrovec/robespierrovec*, *Robespierrov*, *robespierrovský*, *robespierrovčina*; *Pierre* — *Pierrov*, *pierrovský*, ale *Laplace* — *Laplaceovci/laplaceovci*, *Lapleceov*, *laplaceovský*; *George* — *Geor-geov*, *georgeovský* atď. (L. Dvonč: *Robespierrovec*, *Laplaceov*. Slovenská reč, 29, 1964, s. 314–315). Priezvisko *Drake* (vysl. *drejk*) sa na základe uvedených pravidiel o skloňovaní anglických a francúzskych mien zakončených na *-e* skloňuje tak, že sa koncové *-e* vynecháva: *Draka*, *Drakovi* atď., napr. *Pomenovaný podľa angl. moreplavca F. Draka, ktorý ním r. 1578 preplával ako prvý a tým potvrdil spojenie medzi obidvoma oceánmi* (Malá encyklopédia nemeckého jazyka, Bratislava, Obzor 1976, s. 129). Takto dostávame podoby *Draka*, *Drakovi* atď., ktoré na prvý pohľad vzbudzujú dojem tvarov domáceho priezviska *Drak* (vzniklo z apelatíva *drak*). Koncové *-e* sa vynecháva aj pri tvorení derivátov od priezviska *Drake*, napr. *Drakov*, *drakovský*, *Drakovci/drakovci* a pod.

Niektoré tvary anglického priezviska *Drake* sú teda v pravopise homonymné s tvarmi slovenského priezviska *Drak* (pravda, nie vo výslovnosti) a podobná homonymita vzniká aj pri tvorení slov od jedného alebo druhého priezviska. Preto neprekvapuje, že niektorí používatelia jazyka v snahe vyhnúť sa tejto homonymite koncové *-e* pri skloňovaní priezviska *Drake* a aj pri tvorení odvodených slov nevynechávajú, resp. ho ponechávajú, napr. *Krst ohňom mali tieto pevnosti roku 1585, keď sa pred havanským prístavom objavili lode obávaného anglického piráta Drakea* (Nedeľná Pravda, 11, 1978, č. 52, s. 8). Podobne sa niekedy používa napríklad podoba *Drakeov prieliv* namiesto *Drakov prieliv*. V niektorých prípadoch sa takejto homonymite možno vyhnúť tak, že sa prie-

zvisko *Drake* používa v spojení s rodným menom: *Francisa Draka, Francisovi Drakovi*. V takýchto prípadoch sa už málokto bude domnievať, že tu nejde o anglické priezvisko *Drake*, ale domáce slovenské priezvisko *Drak*. Namiesto zemepisného názvu *Drakov prieliv* by sme mohli používať ako oficiálnu podobu spojenie substantíva *prieliv* s celým menom tohto námorníka: *prieliv Francisa Draka*. Ale ani v prípade zavedenia oficiálnej podoby *prieliv Francisa Draka* sa nevyhneme spomínanému názvu *Drakov prieliv*, resp. podobe *Drakov prieliv*, uvádzanej v cit. Zozname vžitých názvov riek a vodných plôch sveta alebo v Malej encyklopédii zemepisu sveta. Názov *Drakov prieliv* by sa naďalej používal ako tzv. kratšia, hovorová podoba názvu tohto geografického objektu. Treba si nakoniec uvedomiť, že pri existencii súčasného pravidla alebo súčasných pravidiel o vynechávaní alebo ponechávaní koncového *-e* (aj koncového *-es*) sa homonymite niektorých pádových foriem a derivátov nemožno nijako vyhnúť, napr. *Georges* (fr. rodné meno) – *Georgea, Georgeovi* atď., *George* (angl. rodné meno) – *Georgea, Georgeovi* atď. Homonymite sa nemožno vyhnúť ani pri skloňovaní mnohých domácich rodných mien alebo priezvisk, napr. *Bartek – Bartka, Bartko – Bartka, Kubiček – Kubička, Kubičko – Kubička* atď. (nanajvyš v 2. a 4. páde, kde pri priezviskách na *-ko* sa môže používať aj pádová prípona *-u*, nie však v ostatných pádoch) a pri tvorení slov od takých mien, napr. *Bartek – Bartková*, rovnako aj *Bartko – Bartková, Kubiček – Kubičková*, rovnako aj *Kubičko – Kubičková, Miko – Miková, Mika – Miková* atď. Možnosti odstraňovania prípadnej homonymity v týchto prípadoch sú teda obmedzené.

Na základe tohto rozboru možno povedať, že v bežnej jazykovej praxi pôsobí isté ťažkosti skloňovanie anglického priezviska *Drake* s vynechávaním koncového *-e* a rovnako aj tvorenie ďalších slov od tohto priezviska s vynechávaním nevyslovovaného *-e*. Tieto ťažkosti sa pri existencii súčasných pravidiel a ponechávaní alebo vynechávaní koncového *-e* v menách anglického alebo francúzskeho pôvodu nedajú úplne odstrániť, ale dajú sa trochu zmierniť zavedením novej oficiálnej podoby *prieliv Francisa Draka* namiesto doterajšej oficiálnej podoby *Drakov prieliv*. Doterajšia oficiálna podoba *Drakov prieliv* by sa po zavedení novej oficiálnej podoby *prieliv Francisa Draka* používala naďalej ako skrátená hovorová podoba názvu tohto geografického objektu. Rozbor ukazuje, že homonymita angl. priezviska *Drake* a slovenského priezviska *Drak* v niektorých tvaroch nastáva jednak preto, že sa meno *Drake* píše inak ako vyslovuje, a jednak aj preto, že sa pri skloňovaní slova nevyslovované *e* nepíše.

L. Dvonč

SLOVENSKÁ REČ, časopis pre výskum slovenského jazyka. Orgán Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra Slovenskej akadémie vied. Ročník 47, 1982, č. 5. Vydáva VEDA, vydavateľstvo slovenskej akadémie vied. Technická redaktorka J. Macherová. Vychádza šesť ráz za rok. Ročné predplatné Kčs 48,—, jednotlivé číslo Kčs 8,—. Rozširuje, objednávky a predplatné prijíma PNS — ÚED Bratislava, ale aj každá pošta a doručovateľ. Objednávky do zahraničia vybavuje PNS — Ústredná expedícia a dovoz tlače, Gottwaldovo nám. 6, 817 59 Bratislava.

Distributed in the Socialist countries by SLOVART Ltd., Leningradská 11, Bratislava, Czechoslovakia. Distributed in West Germany and West Berlin by KUBON UND SAGNER, D-8000 München 34, Postfach 68, Bundesrepublik Deutschland. For all other countries, distribution rights are held by JOHN BENJAMINS, N. V., Periodical Trade, Amsteldijk 44, 1007 HA, Amsterdam, Holland.

© VEDA, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1982.
Kčs 8,—.